

IRODALOMTÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
===== FOLYÓIRATA. =====

SZERKESZTI

PINTÉR JENŐ.

===== TIZENKETTEDIK ÉVFOLYAM. =====
KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.
===== BUDAPEST. 1923. =====

I. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság eddigi tisztviselői és tiszteleti tagjai.

Elnökök: † Beöthy Zsolt (1911—1921). — Négyesy László (1921—).
Alelnökök: Négyesy László (1911—1921). — Szász Károly (1911—). — Dézsi Lajos (1911—). — Zoltvány Irén (1911—). — Viszota Gyula (1921—).
Titkárok: Horváth János (1911—1918). — Viszota Gyula (1918—1921). — Alszeghy Zsolt (1921—).
Szerkesztők: Pintér Jenő (1911—1914). — Baros Gyula (1914—1916). — Pintér Jenő (1916—).
Jegyzők: Kéky Lajos (1911—1918). — Zolnai Béla (1918—1921). — Brisits Frigyes (1921—).
Pénztáros: Ágner Lajos (1911—).
Tiszteleti tagok: † Szinnyei József (1911). — † Szilády Áron (1911). — † Beöthy Zsolt (1921). — Pintér Jenő (1922).

II. Magyar Irodalomtörténeti Társaság jelenlegi tisztviselői és tiszteleti tagjai.

Elnök: Négyesy László, a budapesti egyetemen a magyar irodalomtörténet tanára, a M. T. Akadémia, a Szent István Akadémia és a Kisfaludy-Társaság tagja.
Alelnökök: Dézsi Lajos, a szegedi egyetemen a magyar irodalomtörténet tanára, a M. T. Akadémia tagja.
Szász Károly, a M. T. Akadémia tagja, a Kisfaludy-Társaság titkára, a képviselőház volt elnöke.
Viszota Gyula, tankerületi főigazgató, a M. T. Akadémia és a Szent István Akadémia tagja.
Zoltvány Irén, bakonybéli apát, a Szent István-Akadémia tagja, a pannonhalmi főiskola volt igazgatója.
Titkár: Alszeghy Zsolt, főgimn. tanár, a Szent István Akadémia tagja.
Szerkesztő: Pintér Jenő: l. alább.
Jegyző: Brisits Frigyes, főgimnáziumi tanár.
Pénztáros: Ágner Lajos, főgimnáziumi tanár.
Tiszteleti tag: Pintér Jenő, a budapesti tankerület főigazgatója, a M. T. Akadémia, a Szent István Akadémia, a Kisfaludy-Társaság és a Petőfi-Társaság tagja.

TANULMÁNYOK.

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG 1923. ÉVI KÖZGYŰLÉSÉN.

Tisztelt Társaság!

Történettel foglalkozunk, megszoktuk a tényeket a századok délkörvonaláiban látni. És bármily kevés tárgyi jelentősége van is a kerek számoknak, de ha már a nagyközönség is ünnepi hangulatba melegedik egy-egy százéves évforduló képzetétől, ha fölgerjedt érdeklődéssel fordul egy-egy nagy esemény vagy egy-egy kiváló egyéniség emléke felé, ha ez az ünnepi hangulat egyetemes lelkesedéssé fokozódik: akkor bizonyára nem kerülheti ki a mi figyelmünket a jubiláris évszám, s akkor nem maradhatunk közömbösekké épen mi, akik nemcsak a százados évfordulók alkalmával, hanem minden esztendő minden hétköznapján ezeknek az emlékeknek és ezeknek az egyéniségeknek kultuszát ápoljuk. Hogyan hallgathatnánk ezévi ünnepi egybeseregülésünkön arról a két magyar költőről, akiknek százéves születését ünnepli az ország, s akiknek neve a nagyvilág távolibb pontjairól is vissza-visszahangzik felénk, tudunkra adva, hogy van még a magyar névnek becsülete!?

Hogyne dobbanna meg épen a mi szívünk, mikor a mi hőseinkért lelkesedik mindenki? Észre kell vennünk, hogy a mi korunk a legtöbb esetben íróknak, művészeknek szenteli a százados ünnepeket, nem államférfiaknak, hadvezéreknek, akiket koruk inkább ünnepelt. A mai kor az egykori nagy költőket, gondolkodókat, művészeket kanonizálja leginkább szentjeivé, ezeknek emlékét fonja körül glóriával, ezeket teszi kultuszának tárgyaivá. Így van ez külföldön, és így van nálunk is, ahol különben a szellemi munka értéke hihetetlenül aláhanyatlott a fizikai munkáé mellett. Aranyunk, ezüstünk nincs, de erkölcsi elismerés tőlünk is telik, legalább az elhunyt nagyoknak. Hogy azonban ilyen erkölcsi elismerésben a mult nagyjai közül legtovább az írókat részesítik, világszerte is, abban nemcsak utólagos jóvátételt láthatunk, hanem a művelődés jelentőségének fokozódó érzését. A mult nagy alakjai közt

főleg az írók és művészek — természetesen csak a nagy írók és művészek — azok, akik nem multak el, akiknek munkája nem olvadt egészen széjjel a nemzet s az emberiség haladásában, hanem, akik mintegy tovább élnek, mintegy személyesen jelen vannak köztünk, életünknek ma is megkülönböztethető tényezői, mert határozott alkotásokban áll előttünk életük műve, kristályos formában, szóbeli művekben, melyekben lelkük közvetlenül nyilatkozik meg, melyek által ők saját hangjukon beszélnek hozzánk, úgy hogy szavukat újra meg újra halljuk, hozzájuk járunk melegedni, emelkedni; az újabb meg újabb nemzedékeknek is mintegy kortársai lesznek, kedves bizalmasai maradnak, szeretetet, lelkesedést tudnak gerjeszteni; ők mintegy az élet örök forrásai maradnak. Ehhez nálunk még az a különleges mozzanat is hozzájárul, hogy az irodalomnak nemzeti jelentősége történetileg beigazolódott s a köztudatba is többé-kevésbé átment. Az irodalom elhunyt nagyjai a nemzeti kegyeletnek is tárgyai. Hogyne éreznénk mi ünnepet szívünkben, mikor látjuk, hogy a szaktudományunk körébe tartozó értékek közt a tisztán történeti jelentőségűek mellett vannak olyanok, melyek külön egyediségükben állandóan ható értékek, s hogyne hevülne a mi szívünk, mikor a mi tudományszakunknak egyik fő ihletője kezdetben és mindenkor a nemzeti érzés volt?!

És a százéves kerekszám, legalább az első századik év nem is egészen önkényes határpont. A századik év már túl van az emberi élet rendes határán, az író életműve be van fejezve, alakja történeti távlatba kerül — noha a látásszög módosulása számos részletre nézve még valószínű — a műzeális és a maradandó alkotórész meglehetősen különvált. A száz év egyúttal nagyjában három emberöltővel egyenlő, s ez egy periódust jelent a hagyományozásban; a nagyapa közvetlen hagyománya általában nem terjed tovább az unokánál. Kivált ha a száz évet nem az író születésétől, hanem alkotásának keltétől számítjuk, az alkotott művek maradandóságára nézve az első száz év az esetek többségében meghozta a döntést: a kortársak ítéletének megerősítését vagy megváltoztatását, a feledést vagy az elégtételt.

Ha mostanról 100 évvel visszatekintünk: 1823-ban hazai irodalmunkban főleg négy emlékezetes mozzanat ötlük szemünkbe: két költői alkotás foganása és két nagy költő születése.

Ebben az áldott esztendőben támadt a magyar himnusz, Kölcsey eszményien nemzeti lelkének hazafias hevületéből. Nem! ez a költői sóhaj az ezeréves nemzet melléből szakadt fel, a mindenkori magyar ember kebléből, aki érzi, hogy rászolgált a büntetésre, mert nem bicsúlta meg azokat a természeti és erkölcsi áldásokat, melyekkel a Gondviselés meg-

szerette; de érzi azt is, hogy bűneiért bőven meglakolt, viharos századok szenvedéseivel levezeklette a mult vétkei, sőt szinte a jövőért is elégtételt adott, s a balsorstól üldözve tengerén kínjának elhagyatva, a végenyészet veszedelmei közt szájalomért és áldásért fohászkodik az igazság és a kegyelem Istenéhez. Mi tudjuk, hogy ez a húr századok óta rezeg a magyar lélekben, a nemzet pedig érezte, hogy a költő az ő legmélyebb, legszentebb érzését fejezte ki, magáénak fogadta a költeményt, melyet annál hőbb érzéssel imádkoz el, minél nagyobb veszélyek környezik. Íme ez a költemény száz éves, és ma is él, mert ma is legünnepebb kifejezése a nemzeti közérzésnek, és soha buzgóbban nem rebegettük, mint épen most. Ez a költemény túlélte a nemzedékeket. Túlélte, mert állandó közszükségletet elégít ki művészi eszközökkel is, és legfőbb esztétikai értéke épen az, hogy monumentálisan foglalja össze századok érzését.

És 1823-ban fogant egy huszonhárom éves ifjú agyában a magyar honalapítás eposza, a Zalán futása. Ez az ifjú genie, duzzadó ereje érzetében, a nemzeti dicsőség rajongásától és a szerelem tüzétől hevítve, az ifjúság és a géniusz korlátokat nem ismerő merészségével megpróbálta megalkotni egy nemzet legfenségesebb költeményét, melyben együtt legyen nagyság és báj, küzdelem és boldogság, kockázat és dicsőség, s az eltűnt dicsőségért való bánatos, de mégis édes és emelő rajongás. A kísérlet merészebb volt, a választott eszközök egyrésze célszerűtlenebb, a magyar költészet fejlődési állapota átmenetibb természetű, semhogy a siker teljes és összhangos lehetett volna. De ez a költemény minden bájos szabálytalansága ellenére korszakot jelent a magyar költészetben, talán inkább korszakot, mint bármely más egyes költemény. Ez lett a nemzet alkotó korának nyitánya, az új magyar költői nyelv kinyilatkoztatása, a teremtő géniusz bátor lendületének ösztönző példája. Elavult-e ez a mű, vagy teljesen beleolvadt egykori hatása után a magyar költészet és közszellem elemeibe? Bizonytalán nem közolvasmány, s mint egésznek, fogyatkozásai nem enyhültek, de gyönyörű színei és zenéje nem avulnak, s a művelt magyar közönség ma is bőségesen megtalálja benne gyönyörűségét. 1823 az új magyar költői nyelv születésének éve is.

És ebben az évben született a legnagyobb magyar lírai költő, Petőfi, és a legnagyobb magyar bölcsészköltő, Madách. Mikor a csekei költő a Himnuszt énekelte, januárius 22-én, és újra áldásokat kért az Istentől nemzetünk számára, már akkor megérkezett a 'víg esztendő' két áldása, már akkor a kiskőrösi parasztházban és az alsósztrégovai kastélyban ott ringott egy-egy nagy magyar költő, s hozzátehetjük, egy-egy magyar világgöltő bölcsője.

Hogy ez a két költő ma is él, ki kételkednék benne? A száz évét úgy érték meg, hogy dicsőségük egyre emelkedőben van. Pedig nemcsak születésük ideje, hanem alkotásaik ideje is jó messze esik tőlünk. Petőfi költeményei 74—80 évesek, Az Ember Tragédiája csak tíz évvel fiatalabb Petőfi utolsó évbéli verseinél. Petőfi szokatlan eredetiségét 1844-iki feltűnése óta rögtön észrevették kortársai, de költészetének irodalomtörténeti jelentősége és művészeti értéke felől nem alakult ki egységes felfogás. Páratlan népszerűségét jogosnak ismerte el a legjobb fejek ítélete, egy Vörösmartyé, Eötvösé, Aranyé. De igazi arányaít a kortársak sem látták tisztán. Halála után nemsokára Gyulai Pál tudományos készüllettel kivívta számára Toldy Ferenc nézetével szemben az irodalomtörténetben és a kritikában a magyar líra első helyét, de a fejlődése közben elhunyt fiatal magyar költő egyetemes irodalmi rangjának megállapításában ő sem érzett jogot annyira menni, amennyire ma mehetünk. Megnyugtathatjuk magunkat, hogy nem a mi chauvinizmusunk, hanem a nagy nemzetek kritikusai, köztük Carlyle, Grimm Hermann, mérik a mi fiatalon elhunyt poétánkat a legnagyobb lírikusok mértékével. De a külföldi közönség is új meg új fordításokban és kiadásokban fogyasztja a két költő műveit. Petőfit és Madáchot itthon és külföldön többen olvassák ma, mint bármikor ezelőtt. Petőfi a magyar szellem legfőbb képviselője a világirodalomban. A magyar irodalomelméletnek is Petőfi adta a legtöbb dolgot, összes íróink közt ő róla írtak legtöbbet. Az Ember Tragédiája a magyar esztétikai irodalomnak egyik legtöbbet vitatott problémája; alig van magyar mű, melynek értelmezésével a legkiválóbb gondolkodók és írók olyan nagy száma foglalkozott volna.

Igen, ez a két költő él, s előreláthatólag élni fog.

Melyik költő is élne inkább, mint Petőfi, akinek minden szavában lüktet az élet, minden szavából sugárzik a lélek, s aki a maga izgató fordulatokban gazdag drámai életének minden mozzanatát belefoglalta egy-egy dalkristályba, megörökítve a futó élményt a művészet formáiban, hogy minden szívben megújulhasson? Ki élne inkább, mint az a lírikus, aki a legtöbb közszükségletet elégíti ki, a leghatásosabb módon? Aki egyénibb volt, mint bárki más, s aki egyéni életében végigment az érzelmi állapotok páratlan sok változatán, átszenvedte a nyomor iskoláját, fürdött a boldogság és dicsőség sugaraiban, átélt minden emberi viszonyt, mint fiú, testvér, barát, szerelmes, férj és apa, aki a próféta, apostol és mártír minőségében tűnik fel előttünk, s aki mint költő és polgár elsőrendű, részt vett egy nagyratörő nemzet nagyságának kivívásában s áldozata lett a tragikus összeomlásnak, aki mint költő a maga

egyéniségével együtt a nemzet egyéniségét is a legbátrabban és Arany mellett a legművészibben kifejezte, a magyar néplélekben felhasználatlanul szendergő őselemeket, a nyelv és ritmus eredeti sajátosságait művészileg értékesítette, költészetünket igazán magyarrá tette, s aki nemcsak nemzetének akarati ösztöneit, vágyait, indulatait, szellemét és ízlését tolnácsolta, hanem korának eszméit és törekvéseit is, minden más költőnél elevenebben; aki a haza és az emberiség javaiért küzdve fiatalon lépett át a halhatatlanságba, hogy ott örökifjan éljen a késő nemzedékek előtt. Él ő maga, élnek egyes költeményei, mint örökérvényű lelki dokumentumok.

Goethét a Byron szelleme és pályája ihlette arra, hogy a Faust II. részében Euphoriont alkossa. Ha Petőfit ismerhette volna, róla ép oly méltán mintázhatta volna ezt az alakot. A szellem vidám és boldog merészsége, isteni szárnyalása, üde csodája ép oly elkápráztató Petőfi egyéniségében is, de hasonlíthatatlanul nehezebb feltételek közt. A sorsal élet-halálharcot folytató, a hihetetlen nyomorból törhetetlen akarat-erővel a dicsőség pályájára lendülő ifjú költő, aki a kísértések közt megállta helyét, az első tévedésektől önerején megtisztult, nemes életet élt, eszméknek áldozta életét, nem kevésbé érdekes és vonzó jelenség, mint a nagy angol lírikus, de erkölcsileg annál magasabban áll. És nincs az újkor nagy lírikusai közt senki, aki érdekesebb élettel jobban beleolvadt volna költészetébe.

De nem vesztegeti-e meg értékelésünket éppen az életpálya érdekessége? Nem tudjuk-e be a művészi érték javára azt a rokonszenvet, amit az ember iránt érzünk? Nem. Hiszen nem Petőfi élete miatt szeretjük meg Petőfi verseit, hanem versein át szeretjük meg őt és küzdelmeit. Ő nemcsak általánosságban, egész költészetében él, hanem egyes költeményeiben is, feledhetetlen dalaiban, genréképeiben, lírai festéseiben, szerelmi és hazafias ódáiban és sok egyes egyéni tárgyú és hangú költeményében, amelyeket mindenki ismer. Csakhogy az ő költészete léte-szerűbb, mint a többi lírikusé, amellet, hogy megőrzi a művészetet a valóságtól elválasztó határt, és az egyes élményt egyetemes művészi hatású költészetté tudja emelni.

És ha a kor szellemét meg a magyarság szellemét fejezte ki, vajjon egyéniség-e akkor? Bocsánatot kérek ebben a körben, hogy ezeket a kérdéseket fölvetni látszom. Nem én vetem éppen fel, efféle megállapítások — olykor Vörösmartyval és Arannyal mérve össze — újabban nyilvánosan is el-elhangzanak. Ha irodalmilag is előttünk lesznek, jó lesz velök foglalkoznunk, nehogy megtévesszenek szélesebb köröket. Igen, Petőfi kifejezte a kor hangulatát és indulatait. Kifejezte, igen, de hogyan

fejezte ki? Olyan erővel, olyan égető tűzzel és olyan sokféle változatban, mint senki abban az időben. Ő a maga korának első szabadságköltője. Ő nem volna egyéniség, akit Vörösmarty is erős egyéniségnek tartott s akinek eredetiségét Arany épúgy tisztelte, mint élvezte? Igen, kifejezte a kor szellemét, de a maga költői módja szerint, át is alakította az átvett hatást.

Dalain a szellem égbe hágott
S átteremté a viselt világot.

Hogy lelkiélete nem differenciált, nem bonyolult, hanem naiv? De ki tudta olyan hatalommal és újsággal az egyszerű érzelmeket kifejezni? Kinek van nagyobb lírai skálája, több és frissebb színező képzelete, megkapóbb asszociációi? Nem tudta-e új bájjal bevonni a hétköznapi életet, megszokott környezetünk tárgyait és viszonyait? Nem volt-e lelkében kifogyhatatlan forrása a szeretetnek, ennek a mindennél hatalmasabb szépítőszertnek, mellyel oly bájosná tudta varázsolni a pusztaságot, az útszéli csárdát, a jó öreg kocsmárost és minden jelenséget, amit megénekelt? Petőfiben annyi szív, annyi szeretet volt, amily friss és eleven képzelet, annyi, amennyi igen kevés lírikusban.

Sokszor feszegették azt a kérdést : a nagy kor szüli-e a nagy embereket, vagy nagy emberek teremtik a nagy korszakokat? Ezek kölcsönös tényezők. Mindenesetre feltűnő a XIX. század közepének gazdagsága nagy szellemekben. Ezek együttvéve teremtettek egy nagy kort. De viszont bizonyos, hogy azoknak a nagy szellemeknek egy része nem érzett volna ösztönt és kedvet, kifejtetni erejét, ha nem ragadta volna magával az egyetemes nagy lendület. Igenis, a magyar nemzet, mikor hosszú vérvesztései után kipihelve magát, a XIX. század első felében új életbe kezdett, mintegy fiatal és naiv optimizmussal tűzte maga elé a legnagyobb célokat. Dicsősége e kornak, hogy ezt tette. A magyar nemzetnek ez a naiv hit olyan erkölcsi és szellemi erő adott, hogy a reformkor végén, a XIX. század közepén az egyetemes emberi haladás élére lendült. Mi vívtuk a század legnagyobb szabadságharcát, melynek leveréséhez két nagyhatalom összefogott ereje kellett. Nekünk volt a legnagyobb szabadságszónokunk : Kossuth, és a legnagyobb szabadságköltőnk : Petőfi. Ez oly diadala volt a magyar lelkiségnek, amely diadal ösztönző hatása szabadságharcunk gyászos bukása után is megmaradt. A magyar lelkiségnek ez az egyetemes nagy lendülete adta a nógrádmegyei filozófköltőnek, Madách Imrénének is az ihletet és a bátorságot arra, hogy a nemzet tragédiájának és a maga családi tragédiájának nyomában, Goethe Faustja után egy emberöltővel újra felvesse az emberi való és az emberi élet nagy problémáját, az emberiségnek a

Faust óta szerzett tapasztalatait, fellángolásait és csalódásait, történelmi, bölcséleti és természettudományi és társadalmi nézeteit új költői átélésben egy nagy kompozícióban, összekapcsolva a Faustban felvetett problémákkal élénk tárja, s egy hatalmas drámai költeményben egy új költői világnézet evangéliumát adja nemzetének és az emberiségnek. A kor kérdéseire adott költői feleletet Az Ember Tragédiájában. A magyar költő megelőzte a világ összes költőit e feladat vállalásával. Egyéni- leg megvolt ehhez az értelmi kiválósága és készültsége is, a költői ereje is, nem egyforma arányban, de általán nagy méretekben. De hogy ezt a roppant művészi feladatot maga elé tűzze, arra őt a magyar nemzet akkori nagyszerű lendülete is segítette és nagyszerű tragikumuma is ihlette. Madáchsal a fiatal magyar költői szellem az egyetemes filozófiai költészet első vonalába nyomult.

Ezzel t. Társaság azt akarom mondani, hogy az erkölcsi erő, a bátorság a művészetben is rendkívüli tényező. Vannak tehetségek, melyek szemérmesebbek, habozóbbak, semhogy el ne kallódnának, ha nincs, ami bátorítaná őket. Petőfi tehetségét a saját bátorsága, törhetetlen erélye juttatta érvényre, Aranyét, Madáchét az egyetemes fellendülés. De az egészből a tanulság az, hogy legyen a nemzet értelmiségében bátorság. Ne nézzük azt, hogy kis nemzet vagyunk. Akiben tehetség van : költő, művész vagy tudós, az legyen bátor, a tehetségnek joga van a bátorsághoz. Mondhatnám : a tehetségnek kötelessége bátornak lenni, hogy kifejtse erejét. Tűzzünk ki magunk elé nagy célokat, küzdjünk érte erőnk szerint, tehetségünk teljességével, s nem lesz küzdelmünk hiába. Nem mindegyikünk küzdelme sikerül, de nagy eredményeket csak akkor érünk el, ha nagy célokat tűztünk ki. Kishitűség, féltékenység, csüggettség nem tesz nagygyá se az egyént, se a kort. Becsüljük meg hazai értékeinket, hízkelés nélkül becsüljük meg saját erőnket, elbizakodás nélkül, de csüggedés nélkül is, használjuk fel tehetségünket a nemzet javára, akkor leszünk méltók azokhoz, akik nagy tehetségük bátor érvényesítésével nagygyá tették a nemzetet s tündöklő példát adtak nekünk is.

Ünnepi érzéssel gondolva vissza az 1823-ik év áldásaira, ünnepi érzéssel tekintve fel Petőfi géniuszára, Madách Imre költői nagyságára, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság ezévi rendes közgyűlését megnyitom.

NÉGYESY LÁSZLÓ.

KÖZÉPKORI MAGYAR VERSEK.

A Régi Magyar Költők Tára I. kötetének 2. kiadásában (1921) közölt verses emlékekhez — az Apostolok Méltóságáról hexameterjén kívül, melyről az Irodalomtörténet egyik újabb számában volt szó (1921. évf. 140. l.) — a kódexekből ezidőszerint még öt-hat szöveget lehet csatolni. Ilyen elsősorban a Winkler-kódex 289. lapjáról egy rövid töredék, melynek verses mivoltáról, úgy rémlik, már volt is szó az irodalomban :

Jó énnékem uram
Krisztussal lennöm,
És ővele megmaradnom
És őbenne három
Hajlokot csinálnom,
Egyet a kezébe,
Mást a lábába,
Harmadot és szünetlen valót

Az oldalába.
Ott akarok nyugodnom és alunnom,
Ennem és innom,
Ott akarok olvasnom
És imádkoznom,
És gondomat és dolgomat
Ott akarom tennöm.

Egy másik, ugyancsak pár soros szöveg a Peer-kódex 228. lapján fordul elő :

Kérlek uram | Jézus Krisztus | az te szent | kénodért,
Az te dicső | séges ha | lálodért,
A Szűz Máriának | ő nagy epe | ségeért,
Hogy oltalmaz | meg az örök | haláltul,
És el ne szakassz | az te szent or | szágodtul,
Az örök di | csőségtől és | az szenteknek | ő társa | ságitul.

A kis imádságnak egy rövidebb változata megvan a Thewrewk-kódex 46—47. lapján, habár némileg fölforgatva, de még sem rontva el annyira, hogy verses természetét ne éreztetné :

Uram Jézus | az te szent | kénodért,
Dicsőséges | szent ha | lálodért *kérlek,*
Óalmaz meg | engemet | az örök | haláltul,
És ne válassz | el te szent or | szágodtul.

A szövegecskéhez deákul oda van jegyezve, hogy állítólag igen hathatós, mivel, aki gyakran elmondja, Krisztus szenvedésének és halálának ereje által bizonyosan üdvözülni. Még méltóbb azonban a figyelemre, hogy változata után a Peerben közvetlenül a gyakran előforduló verses doxológiának — Gloria tibi Domine — verscs fordítása következik, jelöl, hogy az imádságos könyv szerkesztője szintén versnek tartotta. A verses doxológiát ugyanis rendszerint verses szövegek befejezésére használták.

Egy harmadik verses darab ugyancsak a Peer-kódexben (231—234. l.), egy haldoklóknak szánt imádságba szöve található :

1. Idvez légy édességes
Uram, Jézus Krisztus,
Atyaistennek igéje,
Asszonyunk Szűz Máriának fia,
Élő Istennek báránya,
Ez világnak idvössége,
Bizony test, kegyelmességnek
Kifolyó kútja.
2. Idvez légy kegyelmességes
Uram, Jézus Krisztus,
Angyaloknak dicséreti,
Szenteknek dicsősége,
Békességnek látása,
Teljes istenség, bizony ember,
Asszonyunk Szűz Máriának
Virága és gyümölcse.
3. Idvez légy kegyességes
Uram, Jézus Krisztus,
Atyaistennek fényessége,
Békességnek fejedelme,
Mennysországnak kapuja,
Élő kenyér,
Szűz Máriának szülötte,
Istenségnek edénye.
4. Idvez légy irgalmasságos
Uram, Jézus Krisztus,
Mennysországnak világossága,
Ez világnak jutalma,
Nekünk örömről és vígasságunk,
Angyaloknak kenyere,
Szűvek vidámsága,
Szűzeknek királya,
És mátkája.
5. Idvez légy kegyességes
Uram, Jézus Krisztus,
Édességes edény,
Bizony igazság,
Nekünk érdemünk,
Felséges szeretet,
Szeretetnek folyó kútja,
Békességnek édessége,
Bizony nyugalom
És örökké való élet.

Az emlék nemcsak a Peerben fordul elő; egy töredékes változata megvan a GömöröC 147—150. lapján, egy másik pedig a Thewrewkben (241—243. l.); viszont eredetije a Hortulus Animæ c. imádságos-könyvben¹ és egyéb gyűjteményekben:

1. Ave Domine
Jesu Christe,
Rex benedicte,
Verbum Patris,
Filius Virginis,
Agnus Dei,
Salus mundi,
Hostia sacra,
Verbum caro factum,
Fons pietatis.
2. Ave Domine
Jesu Christe,
Rex benedicte,
Laus angelorum,
Gloria sanctorum,
Visio pacis,
Deitas integra,
Verus homo,
Flos et fructus
Virginis Matris.
3. Ave Domine
Jesu Christe,
Rex benedicte,
Lumen coeli,
Pretium mundi,
Gaudium sanctorum,
Panis angelorum,
Cordis jubilus,
Rex et sponsus
Virginitatis.
4. Ave Domine
Jesu Christe,
Rex benedicte,
Splendor Patris,
Princeps pacis,
Janua coeli,
Panis vivus,
Virginis partus,
Vas puritatis.

¹ Legalább a Florilegium Forgachianum című imádságos könyvecske (Szakolcza, 1708. pag. 3.) onnét idézi: Ex hort. anim. sm. 45. Az általam használt bási 1519-iki kiadásban nem fordul elő.

5. Ave Domine
 Jesu Christe,
 Rex benedicte,
 Vita dulcis,
 Veritas perfecta,
 Præmium nostrum,
 Caritas summa,
 Fons amoris,
 Dulcedo pacis,
 Requies nostra,
 Vita perennis,
 Miserere nobis.

A magyar variánsok mind egyazon alapszövegből származnak. Legformásabbnak a Peer-féle tekinthető, de még ez sem ment kisebb-nagyobb hibáktól. Az I. vsz. 4. sorában lévő *asszonyunknak* sem a latinban, sem a Gömörben és Thewrewkben nincs megfelelője, tehát a szó, mint a versből kirívó, kétségtelenül toldozás. Ugyanott a 7–8. sorban a «bizony test, kegyelmességnek kifolyó kútja» kevesebbet is, egyebet is mond az eredetnél: *Hostia sacra, Verbum caro factum, Fons pietatis*. A testté lett igének nincs nyoma a magyar szövegekben, akár mivel az archetypus írója olyan forrást használt, melyben a *Verbum caro factum* helyett már *Corpus vivens* vagy *verum* szerepelt, akár mivel a kifejezést a *Hostia sacra* hatása alatt, melynek a *Corpus vivens* és *Corpus verum* bevett értelmezője, félreértette. Való, a *Hostia sacra*-nak nincs a Peerben visszhangja; de másutt háromszor is előfordul: a Gömörben (*Bizony ostya, élő test*), egy, a GyöngyösiC 27. l. olvasható rövid fohászkodásban, mely kétségkívül a magyar *Ave Domine Jesu Christe* forgácsaiból készült (vö. *ez világnak vígassága . . . atyának szent igéje . . . bizony áldomás . . . élő test . . . Élő istenség . . . bizony ember*) és a Thewrewk-féle változatban (*Szentséges ostya, bizony test*); tehát bizonyára a PeerC alapszövegében is helyet kellett foglalnia.

Végül az is méltó a figyelemre, hogy a Peer változata a *fons* kifejezésére nemcsak a *kifolyó kútat*, de az egyszerűbb *folyókútat* is használja (vö. 5. vsz. *fons amoris*: szeretetnek folyókútja); továbbá, hogy a *fons pietatis* nem annyira *Kegyelmességnek*, mint sokkal inkább *kegyességnek* kútfeje, ahogy a Thewrewkben olvasható; tehát az 1. vsz. 7–8. sora föltehetőleg szabatosabb tartalmú és alakú szöveget takar, valami ilyenfélét:

Szentséges ostya, élő test,
 vagy:
 Bizony ostya, élő test,
 Kegységnek folyó kútja.

4. vsz. 5. s. *Nekünk örömrünk és vígasságunk*. Eredetileg talán: *Nekünk vígasságunk*.

5. vsz. 3. s. *Édességes edény*. Helyesen: *Édességes élet, Vita dulcis*.

Az *Ave Domine Jesu Christe* annak idején kétségtelenül a nevezetes imádságok közé tartozott. Az volt a híre, hogy nem emberi szerzemény, hanem maga az Üdvözítő tanított reá egy jámbor klerikust, hogy őt vele üdvözölje. Mi több, a magyar fordítás szintén egyike a népszerűbb szövegeknek. Bizonyosága ennek az a körülmény, hogy hatása 200 esztendővel utóbb is világosan észlelhető Kájoninak (*Cant. Cath.*, 1719. 268. l.) egy rövid, eucharisticus énekében :

Teljes szent istenség,
Bizonyos emberség.
Idvez légy élő test ...
Te világ váltsága ...
Szívünk vígassága.

Hasonló kései hatás azonban másutt is mutatkozik Kájoni munkájában. Egyebek között a 446. lapon olvasható éneknek két kezdősora :

Istennek szent angyala,
Engem, ki őrzésed alá —

élenken emlékeztet egy középkori verses imádságra, mely a Gömöryc. 175. lapján fordul elő és szintén osztozott a R. M. K. Tárából kirekedt ritmusok sorsában :

Istennek szent angyala,
Kinek ótalma alá
Adatott én lelkem,
Jőjj én segítségemre
5. És légy énnékem segedlmem
Minden nehézségemben
És szükségemben.

És én vég napomon
Vegyed én lelkemet és vigyed
10. Szentháromságnak elejbe,
Angyaloknak seregébe.

A szöveg, mint a kódexekben rendszerint, itt is meg van rongálva ; az 5. sor valószínűleg *És légy én segedlmem*, vagy — a rímre való tekintettel — *Légy én segedlmemre* volt az eredetiben, a 9. pedig alkalmasint *Vigyed én lelkemet*; csupán az a bökkenő, hogy a hozzávetések megfelelő változatok és forrásszöveg segítségével nem igazolhatók. A csinos emlék egyelőre társtalantul és elszigetelten áll az irodalomban, mindössze elejét lehet összevetni a következő rimes imádsággal: *Angele Dei, qui custos es mei, me tibi commissum pietate superna hodie illumina, custodi, rege et gubernata.*

Végül középkori verseink sorába tartozik a NagyszombatiC-nek egy kisebb terjedelmű szövege, a *Szent alázatosságnak dicséreti* (49—50. l.), melynek verses természetét már Vargha Damján gyanította :

1. Ó szent alázatosság,
Engedelmességnek atyjafia,
Jámborságnak ékessége,
Szűzességnek virága,

Tisztaságnak szépsége,
Özvegységnek tisztessége,
Házasságnak szereteti,
És szeretetnek koronája!

2. Ó szent alázatosság,
Minden jónak fundamentuma,
Idvességnek gyökere,
Malasztoknak nyerője,
És minden jónak megtartója!
3. Ó szent alázatosság,
Ellenségnek meggyőzője,
Ördögnek nyakvágója,
Kevélységnek eltörője,
És mind földön, mennyen való
Tisztósságnak adója!
4. Ó szent alázatosság!
Istennek megengesztelője,
Szűz Máriának asszonysága,
Híveknek felmagasztalója,
Szentöknek vigassága,
Szerzetesöknek tiköre,
És binőknek megutálója!
5. Ó szentségös alázatosság,
Szegényöknek gazdagsága,
Nemtelenöknek nemőssége,
Nemeseknek dicsősége,
Kemény szívek lágyítója,
És békességnek szerzője!
6. Szent alázatosság,
Léloknek nyugodalma,
Szíveknek csendessége,
Kinél ha nem leend¹
Haragossággal gyetretik,
Irigységgel bántatik.
Szégyenséggel gyaláztatik
És mindön gonossággal vesződik.
7. Ó felséges Uristen,
Minden jónak kútfeje,
Tarts minket alázatosságban,
Bizony engedelmisségben,
Szent békeségben [ben.
És te hozzád való szent szeretet-

Középkori gyűjteményekben gyakori eset, hogy kötetlen alakú imádságba kötött részek keverednek. A Hortulus Animæ-ben (Basilea, 1519. K₂ lev.) ilyen keverékdarab a következő rövid oratio, melynek népszerűségét eléggé bizonyítja, hogy a hagyomány szerint egy angyal adta Szent Bernátnak:

Ave Maria, ancilla sanctæ trinitatis :
ave Maria, prælecta dei patris.
Ave Maria, sponsa spiritus sancti :
ave Maria, mater domini nostri Jesu Christi.
Ave Maria, soror (másutt : domina) angelorum :
ave Maria, promissio prophetarum.
Ave (Maria) regina patriarcharum :
ave Maria, magistra evangelistarum.
Ave Maria, doctrix apostolorum :
ave Maria, confortatrix (másutt : gloria) martyrum.
Ave Maria, fons et plenitudo confessorum :
ave Maria, decus et corona virginum.
Ave Maria, salus et consolatrix vivorum et mortuorum,

mecum sis in omnibus temptationibus : tribulationibus : necessitatibus :
angustiis et infirmitatibus meis : et maxime in hora mortis meæ etc.

Nálunk a PeerC 285—288. l. van egy hasonló természetű szöveg, egy prédikáció előtt való imádság, melynek folyása egyenetlen ugyan, de ritmusa, rímelésre való törekvése helyenkint alig tagadható :

Irgalomnak anyja, Mária :
Atyaistennek jegyes leánya :
Úr Jézus Krisztusnak szüléje :
Szentléleknek lakodalma :

¹ Hiányos sor, *Kinél ha te nem leendesz h.*

5. Szentháromságnak székeshelye :
 Mennyei szent angyaloknak
 Szerető szent asszonya :
 Prófétaélete :
 Apostoloknak doktora :
 10. Martyroknak pálmája :
 Confessoroknak tanúsága,
 Szűzeknek virága :
 Özvegyeknek dicsősége :
 Házasoknak segedelme :
 15. Purgatóriumbeli
 Halottaknak hiedelme :
 Földön való bűnösöknek
 Nagy reménysége,
 Paradicsomnak
 20. Gyönyörűsége :
 Mennyrországnak kapuja :
 Kérünk nemes asszonyunk, Szűz Mária,

ma és időnek minden korán támadj te szent fiadnak előtte,

- Ez mai szent ígéket
 25. Egyetembe hallhassuk,
 Hallván tarthassuk
 Lelkünknek idvességére :
 Bűnünknek bocsánatjára.

Az imádságnak egy rövidebb, azonban meglehetősen rongált-szövegű változata olvasható a GyöngyösiC 27—28. lapján ; de a Boldogságos Szűz kiválóságát dicsőítő szárnyas ígék — a középkori Mária-költészetnek megannyi közhelye — még másho vá is elkerültek. A WinklerC 329—337. lapján levő hét epeség elejét jórészt a már ismert megszólítások alkotják, még pedig, mivel az imádságsorozat minden valószínűség szerint a Hort. Anim. 1519-iki bási kiadásának 26—7. l. olvasható *Ave dulcis mater Christi* kezdetű verszetnek bővítése és átdolgozása :
 föltehetőleg a magyar író kegyelméből. Íme néhány szemelvény :

1. epeség : Idvöz légy Mária,
 Krisztusnak kegyös anyja.
 2. epeség : Idvöz légy Mária,
 Krisztusnak kegyös anyja,
 Mennyrországnak királyné asszonya.
 3. epeség : Idvöz légy Mária,
 Atyaistennek leánya,
 Mennyrországnak asszonya,
 Földön való bűnös Ádám-fiainak¹
 Nagy reménysége.
 6. epeség : Idvöz légy Mária,
 Idvösségnek példája,
 Angyaloknak asszonya,
 Szűzeknek koronája,

¹ Helyesen : ígérete.

² A GyöngyösiC. 27. l. ugyanígy.

Mártiroknak pálmája,
Apostoloknak mestőre,
Evangelistáknak tanejtőja,
Confessoroknak tüköre.¹

7. epeség : Idvez légy Mária,
Krisztusnak kegyös anyja,
Asszonyoknak asszonya,
Bűnös népnek oltalma,
Te vagy az alázatos szép viola,
Kit mindenek kívánnak,
Királyoknak királya.

Talán nem hiú bizakodás, hogy a közölt pár darabbal nem zárul be végkép középkori magyar verseinknek szerény sorozata. A kódexekben számos hely van, mely azt gyaníttatja, hogy versnek volt szánva, de ezidőszerint még megfejtésre vár, vagy annak a bizonyítására, hogy nem a véletlen játékból öltött versszerű alakot. Mindez azonban a jövőre tartozik. Egyelőre, befejezésül, hadd álljon itt néhány töredékes megjegyzés pótlásnak, helyreigazításnak a RMKT. új első kötetének egyik-másik helyéhez.

31. l. faratsagot es bozzusagokat . . . sokakat szenvedet. Vö. Peer C. 11. ez wylagban . . . sok faradsagot ees bozzusagokath scenwédé.

58. l. ug scolanic. Helyesen : scolanic.

98. l. Ave gignens florem. Vö. Kájoninál pag. 329. a *Salve sancta Christi parens* kezdetű latin énekben : Ave virgo gignens florem.

158. l. Unum cole deum etc. Vö. Sermones Dominicales, Bp. 1910. I. 41.

215. l. Anyádtól még nem születél stb. Némi eltéréssel már Kájoninál (1719. 348. l.) : «Anyádtul még nem születél, Méhében megszenteltté : Tisztán e világra jöttél, Bűntől meg nem előztettél», mint a *Salve mundi Domina* kezd. hymnus következő részének fordítása :

Ab omni contagio
Mundi præservata,
Ante sancta in utero
Parentis, puam nata.

Uo. A XVII. század katolikus gyűjteményeiben sem olvasható. Helyesen : a XVII. sz. hivatalos gyűjt.

265. l. Katl. 557. v. s *zerelmeert*. Helyesen : *es zerelmeert*.

Uo. 601. v. *p leanyawal*. Helyesen : *zep leanyawal*.

441. l. Az ökleletről. Vö. Winkler C. 334. az ő szent szívét czuczával megöklelvén és az ő szent fejét tövis koronával meg koronásván kezeit, lábait vas szeggel szegezvén az kegyőtlen zsidók.

HORVÁTH CYRILL.

¹ V. ö. Gyöngyösi C. 27. l.

TOLDI MIKLÓS OLASZORSZÁGBAN.

A Toldi-kérdés irodalmunknak egyik legtöbbet vitatott problémája. Feleslegesnek véljük a különböző hipotézisek felsorolását, amelyek mind a monda eredetét akarták megmagyarázni, mert ezek csak azt bizonyítják, hogy a kutatás még nincs lezárva.¹ Mivel történeti mondáról van szó, a probléma egyformán érdekli a folklore, irodalomtörténet és történelem tanulmányozóit. Az első két tudományágnak ezt a kérdést illető feladatát már pontosan megjelölte Solymossy Sándor.² Ő arra az eredményre jutott, hogy a Toldi-monda nem magyar eredetű s nem is tartalmaz népmondai elemeket, hanem csaknem minden mozzanata a külföldi lovag-epika terméke, amelyhez Ilosvai Selymes Péter a magából semmit sem adott.

Még Solymossy Sándor elméletének elfogadása esetén is, amikor a történetírásnak látszólag már alig lehet szava a tisztán irodalomtörténetinek tekintett probléma megoldásánál, eldöntetlen, hogy miért éppen Toldi Miklós nevéhez kapcsolódtak az egyes epizódok? Az énekszerző miért az ő nevét örököltette meg? Íme: a Toldi-kérdés tanulmányozásánál a történeti szempont semmiképen sem mellőzhető. Az alapvető kérdésre csak a történeti Toldi Miklós életének minél részletesebb felállításával válaszolhatunk.

E tekintetben Szilády Áron kutatásai ma már átmentek a köztudatba.³ Tanulmányának megjelenése az irodalomkedvelők számára valóságos esemény volt, mert meggyőzőleg igazolta Arany János sejtését. Egyik-másik megállapítása, pl. a flórenci követség, azóta tévedésnek bizonyult, azonban még ma is az ő adatgyűjtő munkája a kiindulási alap, amelyhez a későbbi kutatók semmi lényegest sem tudtak hozzátenni.⁴ Eszerint: Toldi Miklós 1320 körül született Bihar megyében; 1354: pozsonyi alispán és várnagy; 1365: mint zsoldosvezér Olaszországban tartózkodik; 1372: Heves megye főispánja; 1375: Bihar megye főispánja; 1383 és 1385: Szabolcs megye főispánja. Olyan adatot, amely Toldi Miklós rendkívüli erejét bizonyítaná, eddig nem sikerült találni.

*

¹ A különböző elméleteket ismerteti és a Toldi-kérdés bibliográfiáját is közli Pintér Jenő: *A magyar irodalom történelének kézikönyve*. Budapest, 1921. I. kötet. 158. l.

² *A Toldi-mondához*. Ethnographia. 1918. évf.

³ *Régi magyar költők lára*. IV. köt. Budapest, 1883. 347. kk. ll.

⁴ Legtöbb figyelmet még Weirner Mór tanulmánya érdemel: *Adalékok Toldi Miklós életrajzához*. Akadémiai Értesítő. 1913. évf.

Ha fölfejtjük az adatokat, amelyek a történelem Toldi Miklósának életéről szólnak, pályájának legszembeötlőbb vonásait a következőképen rajzolhatjuk meg. Nem egyszerű köznemesi, hanem vagyonos s amellett előkelő rokonai összeköttetésekkel dicsekvő családból származott. Mint legfiatalabb fiú nem maradt otthon apja birtokán gazdálkodni, ami a legidősebb testvér feladata volt, hanem beállott egy előkelő főúr szolgálatába. Ennek környezetében, a nemes ifjaknak ebben a szokott iskolájában, az átlagnál több ismeretet szerezhetett — amit «magister» címe is bizonyít, ha ugyan ez nem valami magasabbfokú iskolázottságnak bizonyítéka — sőt könnyen beletanult a megyei közigazgatás gyakorlatába is. Úra mint pozsonyi főispán a gondjára bízott megye minden ügyének elintézésére, mint teljesen megbízható emberét, alispánjává és várnaggyává tette. Csak rövid ideig volt ennek a főúrnak a szolgálatában. Mint teljesen szabad ember szerződésének letelte után már a leghatalmasabb egyházi főúr, az esztergomi érsek udvarába lépett át, ahol ugyanazon familiárisi viszony fűzte urához, mint korábban a pozsonyi főispánhoz. Működése azonban itt már sokkal inkább vitézi jellegű. Az érsek miles-e volt, ellátását pénzben és élelemben az érsektől kapta, aminek fejében nem valamely birtok gazdasági vezetését kellett elvégeznie, hanem az esztergomi udvarban az érsek legszemélyesebb környezetéhez tartozó lovag gyanánt élt,¹ mint — mondjuk — hivatásos katona; életét igazán kardjával tartván fenn. Ezután — egyelőre meg nem állapítható módon — Olaszországba jutott, ahol zsoldos csapatvezéri minőségében mint a maga ura működött. Hazatérve egyszerre feljutott a legmagasabb polcra, ahová saját erejével, vitézi kiválóságával csak felemelkedhetett valaki, a király személyes környezetébe. Az udvarban eddig is megfordulhatott nem egyszer, mikor még másnak szolgálatában állott, de most már a király milese lett,² tagja az uralkodó «familiájának», állandóan az ő közvetlen környezetében tartózkodván. Itt alkalma nyílt arra bizalmát elnyerni, aminek határozott bizonyosága, hogy több megye főispáni méltóságát elnyerte a szokásos gazdag jövedelmekkel, anélkül, hogy ez nagy elfoglaltságot jelentett volna számára, mert most már ő állított maga helyett alispánt a megyei közigazgatás vezetésére. Nagyobb országos méltóságot nem kapott ugyan, államférfíúi bölcsességének talán nem sok jelét adta, de — aminek a különböző nevek (miles, dominus, comes) az ismertető jegyei — bizonyára annál inkább vitézségének.

¹ A miles terminus technicusnak a magyar lovaggal való egyenértékűségét már Wertner Mór is helyesen felismerte: *id. m. Akadémiai Értesítő*, 1913. évf.

² *A gróf Csáky-család története*. I. köt. Oklevéltár. 154. kk. II.

El kell ismernünk, hogy ez az életpálya nem azonos az Ilosvai-féle feldolgozás hősenek életével, viszont az alap: önerejével, vitészségével, összeköttetések nélkül felküzdeni magát a király udvarába, olyan, amelyre a mondai elemek, akár magyar, akár más, külföldi eredetűek, könnyen lerakódhattak.

*

Ennek a vázlatos képnek pontosabb kidolgozása csak megbízható adatok összegyűjtése után lehetséges. Ismerjüka Toldi-család XIII—XIV. századi történetét¹ s annál szembetűnőbb Toldi Miklós ifjúságáról szóló ismereteink hézagos volta. E tekintetben a kutatás éppen nem látszik eleve meddőnek, noha az sem valószínű, hogy egyenesen a fiatal Toldiról szóló oklevél fog a kutató kezébe kerülni. Az egész kérdés lényegét — hogyan lehet legjobban biztos adatokat találni egy-egy középkorban élő egyéniség életére — legjobban Karácsonyi János ismerte fel, mikor rámutatott arra, hogy nem a földrajzi kapcsolat alapján kell magyarázni, vajjon lehetett-e egy biharmegyei származású nemes ember pozsonyi alispán, hanem azon személyes viszony kutatásával, amely az illetőt valamely előkelő pártfogójához fűzte.²

Ma már egész világosan áll előttünk az a kötelék, a familiarisi viszony, amely középkori társadalmunk tagjait egymáshoz fűzte.³ Ebben az irányban kellene kutatni és sok adat alapján megismerni azok szereplését, akiknek alkalmazottja volt mint alispán vagy mint miles s így a környezet ismerete révén keresni a reávonatkozó adatokat. De ez a vizsgálódás a középkori történet terén csak nagyon széleskörű levéltári kutatás alapján, hatalmas és teljes oklevéltárak segítségével lehetséges. S amíg el nem készülnek, nagyon fáradtságos és bizonytalan a munka, sőt Toldi Miklós olaszországi tartózkodása előtti életének pontosabb földerítése lehetetlen is.⁴

*

¹ Karácsonyi János: *Toldy Miklós származása*. Katholikus Szemle. 1899. évf.

² «Toldy Pozsony megyében Medgyesy Simon főispán alispánja és várnagya volt, ki szintén tiszántúli férfiú és Szatmár megyében az aranyos-medgyesi hatalmas uradalom földesura vala. Ez nevezte tehát ki Toldy Miklóst pozsonyi alispánnak és várnagynak, ennek szárnyai alatt kezdett emelkedni s ha valaki meg akarja állapítani azt, részt vett-e valóban Toldy Miklós a nápolyi hadjáratban? azt legkönnyebben úgy érheti el, ha Medgyesy Simonnak, Toldy Miklós első gazdájának útjait kutatja.» *Id. j.* 758. l.

³ Szekfü Gyula: *Szerviensek és familiarisok*. Akadémiai Értek. Tört. Tud. Köréből. XXIII. köt. 3. sz.

⁴ Felesleges nehézséget okozhatna még a főispán és alispán elnevezések felcserélése, amely hibába, pl. a *Gróf Zichy-család okmánytárá*-nak (IV. köt. 243., 304., 308. l.) szerkesztői is beleestek, amikor a regesz-

Szintén nem eléggé tisztázott még Toldi Miklósnak olaszországi szereplése. A már ismert adat szerint 1365-ben az angol és magyar harcosokból álló, ú. n. «fehér csapat»-nak egyik vezetője volt.¹ Mindenestre nem kis mértékben volna fontos erről a szereplésről bővebb adatokat találnunk. A kérdés az, vajjon lehetséges-e ez s remélhető-e? Erre pedig határozott igennel kell válaszolnunk. K. H. Schäfer a Görres-Gesellschaft megbízásából szinte emberfeletti szorgalommal összegyűjtötte az olaszországi különböző szűzvár hatalmak szolgálatában álló német zsoldosokra vonatkozó adatokat s öt kötetre tervezett nagy munkájának I—II. kötetében a pápai, III. kötetében pedig a gibellin-párti Pisa és Lucca városi levéltárakban találtakat ki is adta már.² Bennünket legelsősorban Schäfernek a közlött anyag provenienciájára vonatkozó megjegyzései érdekelnek, amelyekből kitűnik, hogy az összes zsoldosok jegyzékét az egyes államok közigazgatási hatóságainak számadáskönyvei, amelyeknek a pápai kúriában «Introitus et exitus», Flórencben és Luccában «Camera», Pisában «Provisiones» a neve, évről-évre, a kifizetett zsold bejegyzésével kapcsolatban tartalmazzák. Ezek a számadáskönyvek természetesen óriási nagy tömeget képviselnek (Pisában, pl. a XIV. századból 114 hatalmas kötet van), amelyekből a szerkesztő természetesen csakis a szorosán tárgyára vonatkozó, német anyagot adta ki, de egyes megjegyzéseiből kitűnik, hogy az ott szerepelt magyarokra is vannak feljegyzések, még pedig olyanok, amelyek eddig előttünk ismeretlenek voltak.³ Mivel a német tudós feladatának és érdeklődésének körén kívül esett a magyar vonatkozású anyag összegyűjtése, ezt a fáradtságos munkát nekünk kellene elvégezni. Ilyen módon minden emberi számítás szerint, Toldi Miklós személyét és szereplését illusztráló anyag is fog még előkerülni, még pedig először legbiztosabban Flórenc levéltárából s azután az ottani anyag nyújtotta útmutatás alapján esetleg máshonnan is.

Addig is, amíg ez megtörténik, Schafer könyvének alapján —

tákban a comest alispánnak fordították. Még különösebb, hogy Wertner Mór *Adalékok a XVI. századbeli magyar világi archontológiához*. Történelmi Tár. 1907. évf. 59. l.) nyomukban baladva, szintén alispánnak nevezi Toldit. A comes ekkor mindig főispánt jelent, az alispán neve mellett pedig mindig vicecomes van kitéve. Hasonlóképen tévesen tartja Wertner Mór Toldit gómöri alispánnak. [U. o. 9. l.]

¹ *Anjoukori diplomáciai emlékek*. II. köt. 625. l.

² *Deutsche Ritter und Edelknechte in Italien während des 14. Jahrhunderts*. — *Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte*. XV. 1—2. XVI. k. Paderborn, 1911.

³ I. k. 78. l. Az 1357. évben pápai szolgálatba álló magyar lovagokról van szó, akik «unter einem Grafen Nikolaus aus Ungarn» jöttek. Vajjon nem a mi Toldi Miklósunk ez?

per analogiam — indirekt adatok alapján kell megkísérelnünk Toldi Miklós katonai szereplését kissé pontosabban megvilágítani. Az ugyanis kétségtelen, hogy egy olaszországi magyar zsoldos csapat vezére szereplésének külső formái alapján véve ugyanolyanok lehettek, mint a többi külföldi származásúé, hiszen ez a zsoldért teljesített szolgálat nivoltából önként következik.

Az olasz közjegyző előtt «potens milites, dominus Hugo de Mortimer capitaneus generalis Albe Societatis, dominus Nicolaus Comes de Thodi Ungarus, necnon egregii et potentes viri Andreas de Belmonte, Johannes Birche Conestabilis Ugynus Ecton» jelentek meg, hogy az egész csapat nevében megbízottjaiknak felhatalmazást adjanak. A Toldi Miklós neve melletti «dominus» nem pusztán udvariassági kifejezés. Schäfer megállapítja, hogy jelentése általában egyenértékű a «lovag»-gal, az előírt szertartások között lovaggá ütött vitézt megillető címmel, amely tehát Toldi Miklós magyarországi «miles» címének csupán más kifejezése. A comes elnevezéssel pedig a XIV. századi olasz terminológia a legelőkélőbb főúri körökből, így a német grófi családokból származókat szokta megjelölni.¹

Toldi Miklós nem volt az egész «alba societas» vezére: ezt a tisztséget az angol Mortimer viselte. Capitaneus generalis volt az egész pápai haderő parancsnokának a neve s így világos, hogy oklevelünkben is ez a cím Mortimer neve mellett azt fejezi ki, hogy ez intézte a két külön elemből előállott nagyobb csapat egységes vezetését. Mivel pedig Toldi mindjárt ő utána s a conestabilisnek nevezett zászlóaljparancsnok előtt következik, e rangsorból is könnyen megállapítható, hogy ő a csapat magyar vitézeinek parancsnoka volt, aki — amíg az angolokkal szorosabb együttműködésre nem léptek — önállóan vezette csapatát. Egy-egy zászlóalj (banneria, banderia), amelyre a lovagsapatok oszlottak, létszáma különböző volt. Volt 80—100 főből álló, de legszigorúbb számítással is, legalább 20—25 lovasból állott. Középkori fogalmak szerint, nehéz lovasságról lévén szó, taktikai értéke nem volt csekély s Toldi állása is jelentős, még ha csak egy ilyennek is lett volna a parancsnoka. Toldi azonban sokkalta nagyobb tömeg katonaság felett parancsnokolt, amint azonnal látni fogjuk.

Magának az oklevelnek tartalma azt a — a zsoldos csapat életében bizonyára nagyon fontos — tényt örökíti meg, amikor elszereződött egy szuverén szolgálatába. A felsoroltak a nápolyi királynővel és a pápai sereg főparancsnokával, Albornoz-i Egyed bíboros, pápai legátussal való

¹ U. o. 108. skk. 1.

tanácskozások folytatására adtak meghatalmazást a megbízottaknak. A legátus ugyanis, amint más forrásokból tudjuk, ekkor nagy előkészületeket tett hadjárata sikeres folytatására s az «alba societas»-t valóban zsoldjába is fogadta.

Kutatóink figyelmét valahogyan elkerülte, hogy már rég megjelent nyomtatásban ennek a végleges szerződésnek teljes szövege is.¹ Ebből pedig kiderül az a bennünket közelről érdeklő tény, hogy a csapat 5000 főből állott, amelyből 3000 jól és kellőleg felszerelt, 1000 pedig gyalogos volt. Az angol és magyar vitézek száma arányának megállapítására elfogadható támaszt nyújt azon parancsnokok nemzetiségének vizsgálata, akik 1365 január 14-én egy mezőn a végleges szerződésre tették a csapat nevében az esküt — miután a közjegyző által «instrumento . . . de verbo ad verbum lecto et vulgarizato» — s «akik a societast képviselni szokták» és a szerződést pecsétjeikkel is megerősítették. Szerepel pedig itt névszerint felsorolva s nevük mellett az «Ungarus» vagy «de Anglia» pontos megjelöléssel Mortimeren és Toldin kívül és után 29 angol s 10 magyar parancsnok. Nagyon valószínű, hogy az alattuk álló sereg megoszlása is hasonló volt, azaz az egésznek egy harmada, tehát kb. 1600 ember volt magyar származású. Ilyen tömeg parancsnoka pedig nem lehetett közepes katonai érdemű ember.

A «fehér csapat» hat hónapra állott az egyházi állam és Johanna királynő szolgálatába. Kötelezte magát, hogy ezen idő alatt harcolni fog urai minden ellensége, főleg azonban Annichinus de Bongardo serege ellen. A vitézek feltétlen engedelmességet fogadnak. A hat hónapi szolgálati idő letelte után 20 nap alatt eltávoznak az egyházi állam területéről s öt évig nem viselnek mostani uraik ellen háborút. Viszont ők is kikötötték, hogy nem tartoznak a tengeren átkelni vagy szigetre menni, továbbá Flórenc, Pisa, Siena elleni háborúra sem kötelezhetők. Megfogadták, hogy illő áron fognak élelmiszert stb. bevásárolni, a háború folyamán több pénzre, város bevételénél külön jutalomra igényt nem támasztanak, viszont az ellenség fegyverei, a foglyok, hadizsákmányok az övék lesznek. Sem levél, sem követ útján nem érintkeznek az ellenséggel. A csapat mindig együtt marad, csak nagy szükség esetén szabad egységét megbontani. Kapott pedig a sereg félévi szolgálatért összesen 160,000 arany forintot. Ennek a szolgálatnak a letelte után² Toldi nem

¹ Theiner: *Codex diplomaticus domini temporalis Sanctae Sedis* II. k., 419—26. 1.

² A «fehér csapatnak» az 1365. év folyamán a pápai szolgálatban vívott harcait röviden ismerteti Schäfer: *id. m.* I. k. 94. 1. — Külön részletes monográfia is foglalkozik e zsoldos csapattal: Temple-Leader e G. Marcotti: *Giovanni Acuto*. (Sir John Hawkwood) Firenze, 1889. Ez a mű azonban — sajnos — nem állott rendelkezésünkre.

maradhatott sokáig Olaszországban, mert 1366-ban már otthon van s gömöri főispán.

A zsoldos szolgálatot nem szabad a mai állapotok után ítélve, megalázóan tartanunk. A hatalmas dinasztia, Hugó, vienne-i dauphin, tiltakozóan és önérzetesen jelentette ki, hogy ő nem mint a birodalom vazallusa, hanem mint zsoldos, stipendiarius vett részt VII. Henrik hadjáratában, vagyis azoknál sokkal függetlenebbnek érezte magát. A XIV. században a cseh király francia, a savoyai gróf pedig pápai zsoldban állott. A XIV. századi zsoldos csapat még nem a későbbi szedett-vedett népség volt, hanem komoly, harcos elem, amelyről az olasz krónikások sok elismeréssel szóltak. A zsoldosok hűségesen szolgáltak uruknak, megegyezés és jog szerint, mint bátor harcosok fejedelmüknek. Bizonyos kedvező anyagi feltételek szükségesek is voltak, hogy teljes fegyverzettel, jó lóval jelenjék meg az illető vitéz, mert csak így állhatott szolgálatba. A nehézfegyverzetű külföldi lovagság volt az olaszországi seregek magva, mellette a belföldi elemből a csekélyértékű gyalogság és könnyű lovasság került ki. A harcmodor ekkor még olyan, mint a korai középkorban általában: változó a vezér *egyénisége* szerint. Csendes napokban nem volt ritka a harcijáték sem a városok piacterén. Sok páros viadalnak maradt fenn emlékezete.

Természetes, hogy ezt az elit-katonaságot jól meg is kellett fizetni. A zsold változó volt. 1350—60 között egy pápai szolgálatban álló conestabilis havonta átlag 20 forintot, egyszerű lovas pedig 7 forintot kapott. Az arány azonban mindenkor ugyanaz volt: a parancsnok zsoldja háromszorosa a nehéz lovasénak. Ismert nevű, vitéz lovas zsoldján kívül még külön magas jutalmat is nyert s ezért is fontos volna pontosan ismernünk a különböző számadáskönyvekből Toldi zsoldját, mert ennek a szokottnál nagyobb volta egyenes bizonyítéka volna kiváló katonai értékének. De még az egyszerű zsold is szokatlanul nagy összeg volt. Pl. a bolognai egyetem egyik tanára a XIII. század végén évi 33 forint fizetést kapott, a kiterjedt adminisztrációjú egyházi állam kincstárnokának, pénzügyminiszterének összes fizetése pedig havi 8 forint volt. Különösen nagy értéke volt azonban a pénznek a magyarországi állapotok között, ha meggondoljuk, hogy a birtok eladásáról szóló oklevelekben mily csekély összegek szerepelnek.

MÁLYUSZ ELEMÉR.

ÁBRÁNYI EMIL ÉS A FRANCIÁK.

A francia líra a magyar költőkre eddig kellőképen nem méltatott hatást tett. A modern francia lírikusok s a magyar költők között Petőfi épít először hidat s amikor Ady és követői reakciót akarnak kezdeni az irodalmi hagyománnyal szemben, megint a franciákhoz fordulnak iránytűért és fegyverekért. Béranger és Hégésippe Moreau állanak a fejlődés kiindulópontján, Baudelaire és Verlaine a végén. De ennek a fejlődésnek sok más ponton kellett keresztülhaladnia s ezekhez a pontokhoz nagyon gyakran hozzákapcsolódik a magyar líra fejlődésének egy-egy mozzanata, ha ezek nem is követelhetek a maguk számára olyan érdeklődést, mint Petőfi és Ady franciás érintkező pontjai. Pedig bizonyos, hogy a kiegyezés korának irodalma sokat veszítene kissé egyhangú szürkeségéből, ha a Petőfi- és Arany-utánczókat nemcsak a magyar fejlődés keretében próbálnók elhelyezni, hanem beleállítanók őket az egyetemes szellemi élet és az egyetemes művészi törekvések keretébe. Ez kiemelné egyes költők egyénibb vonásait is: világnézeti, politikai, irodalmi felfogásuk jellegzetes lelőhelyei és forrásai éles határvonalat vonnának közük és kortársaik közé.

A francia líra, amely a XIX. század elejéig alig számlált egynéhány nagy nevet (Villon, La Fontaine, André Chénier) s amelynek nem volt friss ihletet adó népdalforrása, a romantikával megtalálta a maga útját s ettől kezdve nem is vesztette el. Lamartine óta szünet nélkül folyik az irodalmi harc, amely a nagy kilengések formáját veszi föl. A romantikát tagadja a Parnasse költészete; Leconte de Lisleék öntudatosan tárgyilagos és személytelen költészetére replikázik Verlaine és Baudelaire idegesen érzékeny szubjektívizmusa. A romanticizmus, Musset, Theophile Gautier, a Parnasse költői, a szimbolizmus, az impresszionizmus, a naturalizmus s a többi csupa elméletileg előkészített, más rendszerek tagadására épített irányok, amelyeknek művészi elvei éppen ezért pontosan körvonalazva, erőteljesen szövegezve indulnak hódító útjukra. A XIX. század nagy francia költői közül alig van olyan, akinek elmélete, előzetes »haditerve» ne ragadná meg a figyelmet s ne csábítana köréje tanítványokat és epigonokat.

Hasonló harcias jelleg, a reformok heves vágya jellemzi őket politikai téren s világnézetük szempontjából is. Béranger és Morcau éppen azzal vonták magukra Petőfi figyelmét, hogy a Restauráció korának forrongását, a társadalmi kérdések vajadását vették programjukba. Victor Hugo politikai fejlődése egész tanulmányt érdemel s az *Odes*

et ballades 1822-iki és 1856-iki előszavait egy egész világ választja el, amelynek a fiatal Hugo legitizmusa és a száműzött politikus szocialistikus ízü republikánizmusa a két sarka. Coppée és Richopin a szociális érdeklődés költői s még azok a «személytelen» és «szenttelen» költők is, akik Théophile Gautier és Leconte de Lisle köré sorakoztak, valami módon bekapcsolódnak a kor világnézeti küzdelmeibe: Gautier azzal, hogy hadat üzen az eszmének, a tanító célzatnak, az érzelmi költészetnek s a *L'Art pour l'art* jelszavával függetleníteni akarja az irodalmat a szellemi élettől, Leconte de Lisle azzal, hogy archeológiai képek sorozatával akarja kiküszöbölni az örök érvényű vallás gondolatát. A politikai szabadságok és a vallási kérdés: ez a XIX. század második felének két nagy problémája, amelyeket a legnagyobb apparátussal, a leghevesebb temperamentum illetével a francia líra vitatott meg. Nem esoda, ha ez még jobban felhívta rá a magyar költők figyelmét, akik a legújabb időkig egy kissé mindig kifelé, a köznek és az emberiségnek éltek s aláírták volna Victor Hugonak azt a meggyőződését, hogy minden író főcélja az, hogy *használjon*. (Odes, 1822.)

A francia líra hatásának kérdése kétszeresen hasznos megoldást ígér annál a magyar költőnél, aki egész életében napról-napra állandó érintkezésben, szinte intim barátságban állott a francia irodalom eseményeivel és remekeivel. Az az 1868-ban megjelent kis füzet, amelyben Ábrányi Emil és ifj. Ábrányi Kornél a külföldi irodalom virágait szedték csokorba,¹ inkább Kornélt mutatja még a francia fordítások specialistájának, míg Emil figyelme megoszlik a németek, angolok és franciák között. A fiatal költő még nem keresi a modernséget; egyelőre tanulni akar és nem irodalmi programbeszédet hallgatni. Ezért van a gyűjteményben csupa régebbi költő: a tehetség klasszikusa, mint Lamartine, Hugo, Musset, vagy a népszerűségnek a klasszikusok mellé emelt kedvencei: Gilbert, Béranger, Casimir Delavigne. A finom, előkelő, intim másodklasszist is Sainte-Beuve, Hugo kortársa képviseli. Egyébként magának Hugonak is, aki 1868-ban még élt, régebbi, minden vitán felül s minden gondolatbeli aktualitás merészségén kívül jutott kötetiben tallózott a két magyar.

És mégis: a későbbi kötetek azt bizonyítják, hogy Ábrányi Emil az itt fordított költőkkel közelebbi kapcsolatokat keresett és talált is. 1868-ban még csak fordítási és verselési gyakorlatokat végzett azokon a költeményeken, amelyek később a koreszmék és a művészi elvek egész rendszerét szolgáltatták neki.

¹ *Költemények Európa költőiből*, fordították ifj. Ábrányi Kornél és Ábrányi Emil. Pest, 1868.

Bérangert a magyar költők és a magyar kritikusok sokáig azzal az elfogult gyöngédséggel kezelték, amely inkább a Petőfi kezétől illetett ereklyének szólt, mintsem Béranger művészi erejének. A kiegyezésig mindenki a «költő-apostolt», a hazafit, a szabadságjogok énekesét látja benne: mégmindig abban az idealizált, minden földi salaktól megtisztított alakban áll a magyar közvélemény szeme előtt, amelybe Petőfi öltöztette. Érdekes, hogy Ábrányi is figyelmen kívül hagyta a francia «chansonnier»-nek azokat a verseit, amelyek a «minden órának leszakaszod virágát» hedonisztikus jelszavát hirdetik. Pedig az 1868-iki kötetben éppen két ilyen költeményt fordít le a fiatal költő (*Az agglegény, Jóéjszakát*). De ezek a versek csinált könnyedségükkel, nehézkes pikantiáikkal nagyon távol állanak a Margit-dalok és a Teréz férfiaságától és semmi nyomot nem hagynak Ábrányi szerelmi és családi költészetén. Más la pra tartoznak Béranger politikai elvei, amelyek még a kiegyezés után következő években is hatottak azokra a magyar írókra, akik a kiegyezésben a fellélegzés lehetőségét, a fejlődés zálogát látták, de Ausztriával kapcsolatban nem tudták elképzelni a megálmódott ideális jövődőt. Petőfi tanítványai az új külpolitikai tájékozódás idejében is 49-es alapon állanak s nem veszi észre, hogy Béranger radikalizmusa a francia forradalom és az azt követő események gyümölcse, amely nálunk, ahol a fejlődés más irányt vett, csak luxuscikk, csak talajvesztett exotikus ábránd lehet. Ábrányi *Szabadság*-ciklusa nem illik a 70-es évekbe, amelyek a király és a nemzet kölcsönös békülékenységének jegyében folynak s ha van is ellentét a 48-as és a 67-es felfogás közt, a király alakjának zsarnokká való torzítása, a láncsörgés zenéje, a hóhér és a háború odaállítása a trón mellé, a király egyéni felelőssége alá nem a kor szellemére, hanem Béranger s a 49-es Petőfi korának izgatottságára mutat. Béranger a legtöbbször Petőfi forradalmi örökségével súlyosbítva hatott Ábrányira. A *Kis Savoyard* (1882) refrainnel koszorúzott kerek versszakai, jól gördülő sorai, pattogó ritmusa épúgy Béranger közvetlen hatásával magyarázhatók, mint szentimentális cselekvénye, genreképszerűsége, szociális tanulsága. A *Krampusz királyban* van valami az *Yvetiti király* iróniájából. A *népet szeretem* változó formájú refrainje, versformája, politikai credo-ja a legegyszerűsebb Béranger-befolyásról tanuskodik. A *lakájok kardalát* bérangeri szatíra és bérangeri refrain jellemzik.

A sok refrain, a sok dalolható, könnyű, fülbemászó versforma mutat rá arra, hogy Béranger népszerűsége nemcsak a francia kispolgárság és proletariátus szemében, hanem nálunk is nagyon sokat köszönhetett formai előnyeinek. Ne felejtjük el, hogy Ábrányi Emil egyik leg-

kiválóbb műfordítónk lett és hogy Béranger az volt számára pályája elején, ami Rostand lesz a pálya végén: keret és ürrügy a virtuóz forma-érzék, a verselési művészet tevékenységének.

Victor Hugo *Orientelesja* (1828, tehát 1868-ban már 40 éves ez a kötet) nem kevesebb, mint négy költeményt szolgáltatott az 1868-iki gyűjteménynek. Még itt sem az eszmei gazdagság, hanem a csillogó színek, a bizarrul érdekes vonalak, a hangulat kaméleonszerű változásai kötötték le a fiatal költők figyelmét. Emilnek *A gyermek* (XVIII. *L'enfant*) jutott s ő érett technikával hozta ki «a vers csattanóját, a kis görög gyermek harci vágyát, amely gyümölcs, madár, virág» helyett fegyvert kéret vele:

~A kis görög fiú szemét fölveti rá:
 Ön, ember, puskapor, amíg e szép hon árva.

34 év múlva, amikor Ábrányi kikorrigálja Heine *Két gránátosát*, mint ahogy Rostand a Sasfiókkal engesztelteti ki a wagrami csatában elhullott fiúk anyáit, a *Harmadik gránátossal* ezt mondatja:

Nem becsületrend: becsület!
 És nem dicsőség: jószág
 Kell énnekem!... Nem kard, szurony,
 Hanem kalászosok, rózsák.

De Victor Hugo tudott értékesebb és mélyebb mester is lenni. Rövidlátás volna a *Margit-dalok* egyéni ihletforrásait kisebbiteni s a boldog házasság által elmélyült és felmagasztosult szerelem teli csengésű rezonanciáiért másnak adni hálát, mint a feleségének, aki múzsa tudott lenni. De a múzsa megértését és tolmácsolását megkönnyíthette a magyar költő számára Victor Hugo példája, aki a *Contemplations* óta a foyer, a családi tűzhely költője lett.

A költőnek a természettel való misztikus összeforrása, amely tiszteletet, szeretetet, pártfogást biztosít neki a fák, a madarak, az élő és az élettelen «természet» részéről, a *Contemplations* sok versében jut kifejezésre. A költő előtt nem hallgatnak el a virágok, hiszen ő «a családdhoz tartozik» s minden tapasztaltabb bokor ismeri az «álmodozót», akinek homlokán a szent természet bélyege van. Ennek a felfogásnak köszönhetjük Ábrányi Emil egyik legmelegebb ihletű költeményét.
 (Szép téli nap volt...)

Még jellemzőbb Hugonak mély értelmű, megható és nagyszerű ellentétekben tobzódó fantáziájára a kövek megelevenítése. Irodalomtörténeti közhely, hogy Hugo a *Notre-Dame*-ban nem embert választott hősével, hanem az építészet egy gyönyörű, komoran sejtelmes kőkolosszust, amelynek minden porcikája élő egyéniség, amelynek

márványbőre alatt a rejtelmek, a hagyományok, a végzet parancsai lüktetnek. A *Contemplations* első része tele van ilyen architekturális költészettel s ezáltal Victor Hugo előkészíti Théophile Gautier képzőművészeti hatásokra törekvő *Emailjait* és *Cameait*. Itt különösen a *La nichée sous le portail* c. költeményt állíthatjuk a *Köboroszlán* mellé. Hugonál a templom kapuja fölött álló komor, patinás kőszentek mosolyogva szeretik és óvják a fecskéfészeket, amely «az Isten épülete». Ábrányi *köboroszlánja* (1883) is madárfészket tart a szájában.

A politikus, a hazafi, a társadalom bűneinek ostorozója is kaphatott néha bátorítást és példát attól, aki a *Chatiments*ban annyiszor viselt háborút a háború ellen, aki a *Misérables*ban olyan nagy felkészültséggel és művészi erővel indult az egyszerű emberek, a társadalom és a törvény áldozatainak fölfedezésére. De különösen Ábrányi egyik hosszabb lélekzetű költeménye, az *Utolsó nap* tart közeli rokonságot Hugo *Le dernier jour d'un condamné* c. fiataalkori regényével, amely egy halálraítélt naplóját adja. Ez a tárgy először a hátborzongató történetekhez vonzódo romantikus fantáziát kapta meg s csak később írta Hugo híres előszavát, amely ezt a regényt tendenciózus alkotásnak, sőt valóságos irodalmi röpiratnak tünteti fel. A két munkának nemcsak a célzata közös, hanem az eszközeik is: Ábrányi is, Hugo is mélyre ássa azt a szakadékot, amely a halálraítélt ember s a többi, őt soha meg nem érthető emberek között van. Hugo elítéltjétől a zsendár lutriszámokat kér, Ábrányiéra fogadásokat kötnek a kaszinó lovagjai. Mindkettő végigpillant tiszta és boldog ifjúságán; mindkettőnek összeszorul a szíve, amikor a börtön udvarára néz, akár a szörnyű előkészületeket látja, akár a mások gondtalan, örömmel teli életét . . .

Amikor Ábrányi intim, szubjektív költő akar lenni, akkor Alfred de Musset áll hozzá a legközelebb, bár a «dandyk» virágának élvezésbe és csalódásokba egyaránt befáradt lelke olyan kétségeknek, fájdalmaknak, olyan elernyedtségnek is kifejezést követel, amilyenekre a családi életbe menekülő magyar költő nem mutat sok hajlandóságot. De azért neki is sok vesszőfutást juttat az élet s ő is sokszor menekül a kereszt lábához, ahová az *Espoir en dieu* költője utolsó idejében olyan sokszor elzarándokol. Amikor a *Cor cordium* ciklus egyik legszebb darabjában (*A kálvárián*) Ábrányi az alázatos, boldog sírást, a szívet megolvasztó könnypermeteget tartja az élet legfőbb javának, akkor a magától értetődő egyéni ihletforráson kívül a világirodalom egyik leggyönyörűbb dalából is merít, amelynek az a nevezetessége, hogy végtelenül egyszerű, képek és díszítések híján is költői. (*Tristesse*, 1840.)

A *Teréz* című hosszabb elbeszélő költemény, amely a *Kaméliás*

hölgy világsikere óta olyan népszerűvé vált alakot, a tiszta és tartós szerelem által megnevesített «demi-monde»-ot választotta hősétül, Musset filozófikus költői elbeszélésével, a *Rolla*val jár egy nyomon. A hiú, üres Don Juan szemében Teréz is, Rolla kedvese is csak egy a sok leszakítani való virág közül. De ennek a gyermekies, a bűnben is fölfelé törő Gretchen-típusnak mindene ez a férfi s magával viszi, maga után hervasztja csábítójának szívét. De a hasonlatosság nem is annyira a mesében, mint inkább a szereplők sajtóságos lelkiállapotában van. Jacques Rolla a kifáradt, elpetyhüdt lelkű epikureista, akinek az a tragédiája, hogy a Voltaire után következő században született s nem képes sem áldozatra, sem igazi élvezetre; nincs akarata, — de mire való az akarat, ha nem hiszünk benne? — még benne van Rousseau, Chateaubriand és Byron betegségének, a «század bajának» kórokozója. A «mal du siècle» az évek múlásával egyre vesztett sötét színeiből, szenvedélyes mozgalmasságából, de még sivárabb, még reménytelenebb lett. Rousseau, Chateaubriand és Byron még reméltek és reformokon dolgoztak, polemizáltak és harcoltak; Musset és Coppée nem hittek a cselekvés értelmében s úgy találták, hogy az üres szív még szörnyűbb érzés, mint a fájdalmas szív. Ábrányi Andorjának még egy lelki rokona van: Coppée *Olivier*-ja, aki nem tud boldog lenni, nem tud szeretni, mert folyton a szeme előtt lebegnek régi kicsapongásai, amelyek örökre megrontották képzeletét, elvették erejét s valami borzasztó, rögeszmeszerű asszociációval minden kedves, bájos és ártatlan szó és jelenet mellé torz emléket állítanak oda.

François *Coppée* az a költő, aki a 70-es években a legközelebbi kapcsolatban állott a magyar költőkkel. Magyarországon járt, verset írt Petőfihez, epikus ciklusában a magyar büszkeségnek is emléket állított (*Le magyar*) s szép bevezetéssel látta el Melchior de Polignac gyűjteményét, amelyben a magyar költők egynéhány kisebb költeménye volt egybeállítva.¹ Coppée a parnassista lírikusok közül leginkább «szem előtt volt» s a legalkalmasabbnak látszott arra, hogy követőket gyűjtson maga köré. Nem volt egyéni gondolkozó, mint Leconte de Lisle vagy Sully Prudhomme, nem volt olyan mélyen látó, szimbólumalkotó lírikus tehetség, mint Hérédia. De költészetének éppen középszerűségei tették közkinccsé, kedvelt kiviteli cikké verseit, amelyek a szimbólum magaslatára még el nem ért, de érdekes és finom képeket foglaltak kifogástalan keretbe, az elbeszélést drámai hatásúvá tették és a nálunk Vörösmarty

¹ *Poètes hongrois. Poésies magyares. Recueillies par Melchior de Polignac* . . . Paris. Ollendorff. 1896.

és Petőfi óta joggal kedvelt «életkép»-műfajt sok értékes új ággal szaporították. Legfőbb ereje, amelynek tanítványai javát köszönhette s amely Ábrányit is leginkább nyomdokaiba láncolta, a *faubourg*, a külváros költészete, a kis fűszeres, a sztrájtörő kovács, a tengerész menyasszonya, a katona és a cseléd dióhéj-eposzai és halk tragédiái.

A *Cor cordium*-ciklus, Ábrányi Emil költeményeinek nyitánya nemcsak olyan szubjektív, musset-ies húrokat pendít meg, mint az idézett kálváriai hangulat. A ciklus mottója aláhúzza Ábrányi felfogását : az ő szemében az Üdvözítő elsősorban

Nyomorultak Megváltója,
Vérző szívek istene.

Amikor Krisztus megjelenik a modern városban (*Jézus karácsony-fája*), rá sem hederít a fénylő ruhák hívságában ragyogó körmenetre, amelyben a világ urai járulnak hozzá, hanem a *külvárost*, egy szegény viskót áraszt el túlvilági fénnel. Hogy Ábrányi Emilből, ha nem is a politikai és gazdasági rendszerek irányában, hanem a krisztusi egyenlőség és testvériség irányában a *szociális kérdés* költője lett, ahhoz Béranger inkább csak a túlzásokban : a papság iránt való túlzott bizalmatlanságban, a szatírának sok helyütt karrikaturaszerű egyoldalúságában járult hozzá. Coppéen kívül itt-ott talán *Richepinre* is emlékezik. 1889-ben, 11 évvel Richepin *Gueux*-inek megjelenése után *zsolnárt* énekelte egy *rebellis koldussal* s 1895-ben olyan erőteljes szavakkal dicsőíti a zsák-hordót, mint az az anarchista külön, aki szellemes, szinte Bernhard Shaw hetykeségét előlegező bevezetésében Théophile Gautier után még egyszer kitessékelte az irodalomból a morált, csakhogy ezúttal nem a fehér márványszobrok és a poétikus szimfóniák kedvéért, hanem a koldusok és a csavargók miatt, akiknek rongyait egy pillanatra csillogóvá varázsolta.

S éppen ez mutat rá Ábrányi szociális irányú költeményeinek jellegzetes vonására. Ábrányi abban a naiv meggyőződésben él, hogy a szociális kérdés vajadásáért csak a királyok s a magasabb társadalmi rétegek megátalkodottsága a felelős. Mint költő hirdeti a testvériség eszméjét s szájalomra indít a nyomorgók iránt. De nem veszi észre, hogy a szociális kérdés bonyolult gazdasági és társadalmi probléma, amelynek gyakorlati megoldása nemcsak jóakaratot, nemcsak reform-eszmét, hanem időt, türelmet, tehetséget is követel. *Zola*, akit ünnepel, de nem ismer, megmutatta az érem másik oldalát : azt, hogy a nyomor sokszor erkölcsi süllyedést von maga után : Béranger, Coppée, Richepin idealizált vagy legalább is rokonszenvenné tett szegényei mellett ott

vannak a *Germinal* és az *Assommoir* állatias arcképei. Mindkét látás-módban van valami igaz s mindkettőben sok a túlzás. Ábrányi, megint csak a nagyok-nagyja, Petőfi szemüvegével nézve a világot és irodalmi mintáit, az első, az idealizáló módszer mellett döntött s csak elvétve mutatott be bűnös és istentelen népet (*Keresem az Istent*).

A szociális kérdés mellett még egy nagy kérdőjelet fest maga elé napról-napra a magyar költő. A *halál* problémája, csak elvétve vált ki belőle ideges borzongást. Csak elvétve merül bele a síri lakomák szörnyű gondolatába (*Báلكirálynő temetése, Dies Illa*) s csak nagy ritkán ad a Halálnak új jelmezt és új dekorációt (*A bérkocsis*). Baudelaire, aki Adyra oly nagy hatással volt, Ábrányi számára idegen síkban feküdt. Amikor Ábrányi «arra a napra» gondol, szívét rendesen erős hittel edzi meg, amely Victor Hugora emlékeztet. Az idealisták meggyőződése hatja át lelkét akkor is, amikor már formaművészete a teljes megérés állapotába jutott s amikor Rostand-fordításaiban — különös módon — megtalálta önmagát és igazi erejét.

HANKISS JÁNOS.

MOLNÁR FERENC ÖRDÖGÉRŐL.

1907 április 10-én adták először *Az Ördögöt*, Molnár Ferenc vígjátékát, a budapesti Vígszínházban. Ez az este az internacionalista zszurnaliszták szerint irodalmi eseményt jelentett: a darab a «modern dráma» uralmát nyitotta meg a magyar színpadon és a magyar irodalomban. Ez a körülmény indokolja, hogy ennek a drámának irodalmi összefüggéseire a következőkben némi világot igyekszünk vetni.

Az egykorú hírlapi kritika bőven foglalkozott *Az Ördöggel*, de ezekből az újságcikkekből nem sok okulást meríthetünk, legfennebb annyit, hogy tizenöt évvel azelőtt sem volt megbízható hírlapi kritikánk. Mivel némi tanulságot mégis nyújtanak, a jobb igyekezetű cikkek közül felsorolunk néhányat.

A *Pesti Hírlap* szerint a darab a szó francia értelmében szellemes. Az Ördög szimbolikus alak, az emberi lélek bűnre és rosszra csábító részének jelképe. A gondolat ugyan nem új, mert már Goethe *Mejhistophelese* is ilyen alak, de a Molnár Ferenc Ördöge modernebb és reálisabb. A cselekvény sovány ugyan, sőt hiányzik is, de a szerző ragyogó előadása feledteti e hiányosságot.¹

A *Pesti Napló* szerint az emberiség etikája már hosszú idő óta átalakulóban van. A modern hedonizmusnak szószólója Wilde, de talán legzseniálisabban Molnár. Az Ördög mögött a szerző rejlik. A darab technikai beállítása maga is művészet.²

A *Budapest* dicséri a darabot, de nem helyesli sok helyen nagyon is elcsépelet témáját, így a második felvonás Monna Vanna-motívumát.³

A *Budapesti Hírlap* szerint az egész darab főerőssége a szellemes dialógus. Ebbe ugyan belekeveredett itt-ott egy-egy bántó szójáték, de ez a dialógusok értékéből mit sem von le. Az Ördög szimbolikus alakja nem valami sikerült. A cinikus életfilozófia megakadályozza a szerzőt abban, hogy igazi tehetségével arányban álló, művészi darabokat alkosson.⁴

Az *Alkotmány* szerint a darab legnagyobb hibája az, hogy nincsen cselekvénye. Az Ördög tulajdonképpen nem tesz semmit, sőt még gátolja a szerelmesek egyesülését, amely önélküle 24 órával hamarabb következnek be. A személyek egytől-egyig típusok, kivéve Selyem Cin-

¹ 1907. évf. 87. sz., ápr. 11. (p. k.)-től.

² 1907. évf. 87. sz., ápr. 11. Szími Gyulától.

³ 1907. évf. 87. szám. ápr. 11. Prém Józseftől.

⁴ 1907. évf. 87. sz., ápr. 11. Sebestyén Károlytól.

kát; az Ördög maga pedig egy másodrangú szerkesztőség rossz vicceinek elhelyezője. Az Ördög szellemessége Wilde Oszkára emlékeztet. A darab művészi értékkel nem bír. A világirodalomban előképei: Lesage *Asmodeusa*, Goethe *Mephistophelese* és Macchiavelli *Belphagorja*, de ezek messze kimagaslának fölötte.¹

Említsük még meg a folyóiratok közül a *Budapesti Szemle* bírálatát. A bíráló úgy látja, hogy a darab szereplői — Wilde módszere szerint — végig fecsegnek három felvonást. Wilde a színpalak mögé rejtőzik és a szereplőket tetszése szerint rángatja. A Bunburyben szereplő Algy itt az Ördög. Nem ördög ő, csak úgy hívják. Ez az Ördög szellemesen megállapítja azt a bevégzett tényt, hogy a festő és az asszony szeretik egymást, azután azon a címen, hogy össze akarja őket boronálni, három felvonáson át maga idéz elő félreértéseket s csak amikor kitelt a három felvonás, egyesíti őket.²

Ezek a kritikák, melyeknek jórészt csak tárgyi megjegyzéseit ismertettük, szétágazó véleményeket mutatnak kifejezésre. Abban azonban megegyeznek, hogy a darab legfontosabb alakja az Ördög. Molnár Ferenc darabjában csakugyan két, egymástól jól elkülöníthető réteget különböztethetünk meg: az egyik a modern drámákban untilig ismétlődő családi történet, a másik a szellemes mozgó, az Ördög. A családi történet oly sovány, hogy az egymagában sikerült darabot nem ígért volna. Így az Ördög lényeges túlsúlyra jutott; szinte azt mernők állítani, hogy az egész darab az ő kedvéért készült. A kritikák azonban éppen az Ördög alakjának elbírálásánál a legkülönbözőbbek: az egyik csoport szerint az Ördög szimbólum, a másik szerint nem az.

A kérdés eldöntésére vizsgáljunk meg egy régi francia vígjátékot: Arago és Vermond *Az ördög naplója* című darabját, melyre az eddigi kritikusok nem hívták fel a figyelmet, pedig — véleményünk szerint — az összes felsorolt munkáknál közelebb áll Molnár Ferenc vígjátékához. A múlt század negyvenes éveire élénken emlékeztető romantikus vígjáték meséje a következő.³

¹ 1907. évf. 87. sz., ápr. 11. k. g.-től.

² 1907. évf. 131. kötet, 464—468. oldal. n.-től.

³ Arago Etienne (1803—1892) politikai tudományos és irodalmi működést fejtett ki. Másokkal, így Balzac-kal is, társulva vígjátékokat és énekes darabokat írt. Saját színháza is volt, de belebukott. *Les Mémoires du Diable* c. darabját Paul Vermond társaságában 1843-ban írta. Ez a darab a magyar színpadokon is színre került a múlt század 60-as és 70-es éveiben. Magyar fordítása az Olesó Könyvtárban is megjelent: *Arago és Vermond: Az ördög naplója. Vígjáték három felvonásban, énekes. Franciából fordította Egressy Benjámin.*

Franciaország egyik kastélyában időzik az elhalt Ronquerolles báró özvegye és leánya, Marie. Az özvegyet a távoli rokonok pörrel támadták meg s mivel a báróné Németországban kötött házasságának törvényességét nem tudja bebizonyítani, leányával együtt el kell hagynia a kastélyt. Késő éjjel a kastélyhoz tartozó majorságba megy s itt vár a fogatra. Hirtelen vihar keletkezik, a szegényes szobába egy ismeretlen fiatal ember lép be, akit a kastély balonás cselédsége a mondákban sokszor emlegetett *Ronquerolles Ördögének* néz. Az ismeretlen, aki félíg-meddig találmra Robin de Boisnak nevezi magát, felajánlja a bárónénak, hogy örökségét egy hónapon belül visszaszerzi, azután eltávozik, de előbb a bárónénak egy csomagot ad át megőrzés végett és felhatalmazza, hogy az iratcsomót egy hónap letelte után felbonthassa. Az irat címe: *Az ördög naplója*. (I.)

Ronquerolles báróné egyik rokona, aki az özvegytől elperelt örökségben szintén részesült, fényes bált rendez párisi palotájában. A nagy csarnokban vidáman társalognak az örökösök, mikor az egyik rokon kellemetlen hírrel zavarja meg őket: egy ismeretlen álarcos jelent meg a vendégseregben, aki csípős megjegyzéseivel általános feltűnést kelt. Mindjárt meg is jelenik Robin, kit az egész társaság *ördögnek* nevez. A vakmerő vendég az örökösök előtt is kellemetlen célzásokat tesz, majd jelzi, hogy négyszemközt fogja közlendőit megmondani. A bálban megjelenik Ronquerolles báróné is leányával együtt, hogy jogos tulajdonát, férje arcképét, magával vigye. Robin ezalatt az örökösökkel egyenként közli, hogy bizalmas adatok birtokában van, melyekkel nekik nagy kellemetlenséget okozhat. A megijedt örökösök a bizonyító iratok ellenében hajlandók örökségükről a báróné javára lemondani. Megegyezés szerint ez egy hónap múlva Ronquerolles-kastélyban fog megtörténni. Amíg Robin az örökösökkel tárgyal, a báróné magához veszi férje arcképét. Tettét azonban felfedezik s már nagy kellemetlenség fenyegeti, mikor Robin pártjára kel és szabad utat biztosít neki. A felbőszült vendégek közül Robint többen párbajra szólítják. (II.)

Ronquerolles-kastélyban összegyűlnek az örökösök. Kárörvendve beszélnek el a bárónénak, hogy az alkalmatlan ördög súlyos sebet kapott a párbajban és azóta meghalt. A báróné a felhatalmazás szerint felbontja *Az ördög naplóját*, de aig olvashat néhány szót, amikor az egyik rokon kitépi kezéből a veszedelmes írást és a tűzbe veti. De Robin váratlanul megjelenik, a báróné visszakapja örökségét, Robin pedig, aki a báró elhalt ügyvédjének segédje, jutalmul elnyeri a bárókisasszony kezét. (III.)

Az Arago és Vermond vígjátékában is, bár cselekvénye sokkal

szövevényesebb, mint a Molnár Ferenc darabjáé, rögtön felöltik az egész vigjáték *főmozgatója*, aki kellemetlen titkokat tud s akit mindenki *ördög*-nek nevez. Érdekes a *szín* és a *szerkezet* azonossága. Arago-Vermondnál: I. és III. felvonás, családi környezet, II. felvonás, nyílt csarnok, bál, nagy társaság; Molnár Ferencnél: I. és III. felvonás, bizalmas környezet, II. felvonás, hall a László-villában, nagy estély, népes társaság. A *szerkezet*ben hasonló párhuzam van; az I. felvonás 1—10. jeleneteiben az expozíciót kapjuk. A 11. jelenetben lép fel az *Ördög* és átveszi a cselekvény irányítását; a cselekvényt innentől kizárólag ő intézi és ő is oldja meg. A II. felvonásban az *Ördög* feladatát teljesíti: az ellenfeleket lefegyverzi. A III. felvonás 15. jelenetében diadala tetőpontján van. Ekkor hátráltató mozzanatok lépnek fel s végül kénytelen az *Ördög* feladatát váratlanul más eszközzel megoldani, mint előre sejtettük volna. Molnár Ferencnél szintén a mese expozícióját vesszük először (I. felv. 1—8. jel.). Az *Ördög* az I. felvonás 4. jelenetében lép fel meglepően és az irányítást azonnal átveszi. Az *Ördög* célját, a kölcsönös szerelmi megnyilatkozást már a II. felvonásban eléri, de csak a III. felvonás hátráltató levélbonyodalmával tudja feladatát végleg megoldani.

A *főalak jellemére* és a *cselekrény beállítására* több meglepően azonos helyzetet sorolhatunk fel.

Az *Ördög* megjelenése *váratlan, meglepő*. Arago-Vermond darabjában viharos éjszakában, dörgés és villámlás közt lép be a teljesen ismeretlen Robin a majorba. Ronquerolles báróné meglepetve kérdi, hogy kicsoda. Csak többszöri kérdésre mondja végül az *Ördög*: «Az nem tartozik a dologhoz, egyébiránt, ha éppen akarja — legyen; nevem Robin de Bois.» (I. felv. 11. és 13. jel.) Molnár Ferencnél az *Ördög* hasonló meglepetésünkre a karosszékéből kel ki. A találgatásokra, hogy ugyan kicsoda, meglehetősen azonos választ kapunk: «A név csak akkor fontos, ha az ember maga nincs jelen. Mert akkor a név egy írott arc. De ha az ember maga is itt van, mindegy. Válassz: Kovács, Szabó...» (I. felv. 5. jel.)

Az *Ördög*, bármily *váratlan* is volt a megjelenése, *azonnal otthonosan érzi magát*. Arago-Vermond darabjában rögtön leveti köpenyegét s a kandallóhoz ül. Meglepően tisztában van a jelenlevők személyi adataival: Mariet nevéen szólítja, a báróné körülményeit pontosan ismeri (I. felv. 13. jel.). Molnár Ferenc *Ördöge* hasonló fesztelenséggel lép fel. Frakkját a festőhöz küldeti. A férj üzleti ügyeiről alaposan tájékozva van.

Az *Ördög* célzásokat tesz arra, hogy tényleg valamilyen *alvilági hatalom képviselője*. Így Arago-Vermondnál a következő párbeszédet találjuk. «Marie: Már régóta elvesztők emberek iránti bizalmunkat,

csak az égből várunk igazságot. — Robin: Most az egyszer pedig a pokol fog önöknek igazságot szolgáltatni.» (I. felv. 13. jel.) Molnár Ferencnél: «János: Hozott Isten. — Az Ördög: Pardon. Magam jöttem.» (I. felv. 5. jel.)

A *bálteremben* az Ördög viselkedése végelemzésben teljesen azonos. Arago és Vermond darabjában Cerny gróf odalép a háziúrhoz, aki néhány vendégével beszélget s elmondja, hogy a bálteremben megjelent az Ördög, aki mindenkinek tudja a gyengéjét. Lormias marquis, a háziúr, ezen felháborodik és fel akarja keresni a betolakodót, de vendégektől kísérvé megjelenik Robin. Hiába viselnek álarcot a vendégek, az «Ördög» mindenkit ismer s a harcias Lormias marquis, Rapiniere lovag és Cerny gróf kénytelenek meghátrálni indiszkrét célzásai elől. (II. felv. 1—4. jel.) Molnár Ferencnél az Ördög hasonlóan bánik a vendégekkel a bankár estélyén. A vendégek méltatlankodnak az Ördög kellemetlenkedései miatt. Tudakozódnak, hogy ki lehet az ismeretlen, de erre megjelenik az Ördög, aki a társaság tagjainak kellemetlenül bizalmas értesüléseket árul el, mire azok sértődötten távoznak. (II. felv. 1. jel.)

Az Ördögöt diadala tetőpontján mindkét darabban *zavarba hozza az asszonyi furfang*. Arago-Vermond darabjában Robin összes ellenfeleit legyőzte, az örökösöket rábirta, hogy jogtalan követelésükről mondjanak le. Most összetalálkozik a bárókisasszonnyal, akit álarcosan nem ismer fel; Marie pedig most Robinnek mond kellemetlenül bizalmas titkokat annak előéletéből. (II. felv. 20. jel.) Molnár Ferencnél az Ördög játékot űzött a belépővel s most az asszony felülkerekedik. Maga az Ördög sem tudja, hogy hogyan áll a dolog. (II. felv. 7. jel.)

Ezek után az összehasonlítások után vessük fel újra a kérdést: szimbólum-e az Ördög? Most már könnyebben válaszolhatunk. *Az Ördög két irodalmi típus összeolvastása*. Az egyik típus a *humoros Ördög-alak*, aki önálló szerepet visz, a másik a *szimbolikus Ördög-alak*. A Molnár Ferenc Ördöge az I. felvonás 7. és 14. jeleneteiben, ott, ahol a szerelmeseket rábeszélni igyekszik, a szimbolikus alakot képviseli; a többi jelenetekben, ahol önállóan intézkedik, az a humoros alak, mellyel Arago és Vermond darabjában megismerkedtünk. A két alak összeolvastása *egyenetlen*; a váltakozó jelenetekben hol az egyik, hol a másik bukkan elő.

A kritikák tárgyi hivatkozásai a darabra jórészt nem illenek. Az említett Monna Vanna-motívum azonban tényleg talál; különben erre maga a darab is hivatkozik. Maeterlinck hasonló című, 1902-ben megjelent drámájában¹ találjuk a következőt: Prinzivalle fiórenci

¹ Maeterlinck: Monna Vanna. Dráma három felvonásban. Franciából fordította Ábrányi Emil. Budapest, é. n. (Magyar Könyvtár.)

zsoldos kapitány azt kívánja az ostromlott Pisa parancsnokától, Guido Colonnától, hogy feleségét, Monna Vannát, egy köpenyben, de minden más ruházat nélkül küldje egy éjszakára hozzá. Ha ezt teljesíti, Pisa megmenekül a biztos pusztulástól. Monna Vanna megteszi ezt az áldozatot a városért és pusztán egy köpenyben megjelenik Prinzivalle sátorában. Amikor tehát az Ördög azt hiteti el Jánossal, hogy Jolán egy köpenyben, de minden más ruha nélkül fog megjelenni, akkor teljes joggal mondja : mint «egy modern Monna Vanna». (II. felv. 6—7. jel.)

Ilyen kisebb köicsönzéssel találkozunk az erőszakos meghívítás jeleneténél is. Sardou *Az agglégények* című vígjátékában¹ Mortemer előre bejelenti, hogy Chavenaytól meg fogja magát hivatni. Chavenay felesége, Clémance, beleegyeznék a meghívásba, de Chavenay ezt sehogy sem akarja. Mortemer azonban oly ügyesen válaszol Chavenay minden kifogására, hogy az végül is kénytelen meghívni. (I. felv. 10—11. jel.) Molnár Ferencnél az asszony nem akarja, hogy az Ördög az estélyen náluk megjelenjen, az Ördög azonban oly ügyesen tudja a beszélgetést irányítani, hogy végül a férj sürgetésére maga az asszony kénytelen az Ördögöt meghívni. (I. felv. 10—11. jel.)

Ma, amikor a túlzott dicséretetek és az éles ellenszenv már elültek, talán kísérletet tehetünk az előzők alapján a darab értékének meghatározására. *Molnár Ferenc Az Ördög című darabjával jórészt régi motívumokra támaszkodva megkísérelte azoknak új tartalmat adni.* Darabjának legjellemzőbb vonása, ami az egész tárgynak újdonságot adott : a *szellemesség*. Véleményünk szerint azonban a sok szójáték, aforizma túlságosan zsúfoltan és nem egyszer ízléstelenül selejtesen szorong egymás mellett. Ezekre igazán ráillik Kazinczy Ferenc mondása : «Tűzbe felét!»

RAJKA LÁSZLÓ.

¹ Sardou : *Az agglégények*. Vígjáték öt felvonásban. Fordította Ambrus Zoltán. Budapest, é. n. (Fővárosi Színházak Műsora.)

TUDOMÁNYOS IRODALOM.

Összefoglaló szemle.

Terünk nem engedi, hogy tudományos irodalmunk ujdonságait jelentőségükhöz mért terjedelemben megbeszélés tárgyává tegyük, viszont azonban kötelességünknek érezzük azt is, hogy tudományszakunk munkásait tudományszakunk haladásáról tájékoztassuk : elhatároztuk tehát, hogy szókimélő rövidséggel összeállítjuk ismertetését mindannak, ami e tudományos termésből eljutott hozzánk, de amiről még nem szólottunk.

I. Rövid áttekintésünket egy nagyértékű elméleti könyvvel kezdetjük, Tolnai Vilmos kötetével (*Bevezetés az irodalomtudományba*. Eggenberger), mely a Társaságunk határozatából Pintér Jenő szerkesztésében megjelenendő *Irodalomtudomány Kézikönyvének* első fejezetétől íródott. Nagy gonddal és alaposítással készült tájékoztatás az irodalomtörténet és irodalmi kritika elméleti és gyakorlati kérdéseiről : módszertani bevezetés, melyet pontos bibliográfia egészít ki. Lelkiismeretes pontossággal sorolja el és világítja meg a művész és műalkotás megértéséhez szükséges szempontokat és lajstromozza az értékelésnél kívánatos ismeretanyagot. Egyaránt érdekli a művész lélektana és a műalkotás kritikája, megjelöli a forrásokat, ahol egy-egy kérdésben az olvasó elmélyedhet és nem kis érdeme gazdag példagyűjteménye, amely a nemzeti és a külföldi irodalom sok érdekes problémáját ismerteti meg. Szorosabban a műalkotás létrejöttét kísérő lelkiesség érdekli Alszeghy Zsoltot abban a füzetben, melyet szorosabban megszabott közönség, a középiskolai ifjúság számára írt meg (*Művészeti alkotás*. Magyar Jövő). — Műfajelméleti tanulmányt adott Császár Elemér (*Az irodalmi kritika*. Pallas). Könyve a kritika fogalomtörténete kapcsán annak műfaji különállását, a rokon tudományokhoz való viszonyát és módszertanát fejtegeti. Esztétikai tanácsai a kritikus gyakorlatához is hasznosak. — Horváth János a magyar verstan alapját veszi vizsgálat alá *Magyar ritmus, jövevény versidom* (Franklin) c. könyvében, a hangsúlyos verselésnek és a nálunk meghonosodott nyugati, időmértékes ritmusnak a törvényeit elemzi és világítja meg. A magyar ritmus alapját fonetikai törvényszerűségnek érzi, nem szükségképen logikainak ; e törvényszerűség négy szótagnál többet egy hangsúly alá nem enged. A kis könyv szegényes verstani irodalmunkban méltán nagy érdeklődést keltett.

2. A magyar irodalomtörténet korszakai közül tudományszakunk munkásai a XIX.º századdal foglalkoztak a legtöbb odaadással, de a régebbi írók és termékek közül is értékes tanulmány tárgya volt néhány. A korán elhunyt Király György könyve (*A magyar ősköltészet. Ethika*) szigorú kritika alá veszi mindazt a történeti adatot és emléket, melyet a magyar ősköltészet formájának és anyagának rekonstrukciójánál föl szoktunk használni és túlságos ridegen a királyi ház genealogiai mondájának ítéli a hún rokonság hitét. Vele szemben Grexa Gyula ügyesen megválogatott érvekkel bizonyítja a hún hagyomány ősiségét (*A Csabamonda és a székely hun-hagyomány. A szerző kiad.*). — Horváth Cyrill újra átvizsgálta a keresztény középkor irodalmi emlékeit és gondos jegyzetekkel kísérve a Régi Magyar Költők Tára kötetei közt közzétette *Középkori magyar verseink* (Akadémia) gyűjteményét. Az új kötet nem egyszerű átdolgozása Szilády Áron gyűjtésének, hanem költői anyagban, versformai és művelődéstörténeti adatokban gazdag megszerzése annak. Nagy érdeme, hogy a középkori versek forrásainak sorát teljesebbé tette. — Horváth Cyrill kötete óta e versek sora eggyel gyarapodott: nemrégiben tette közzé Gragger Róbert azt az *Ómagyar Máriasisíralmat* (M. Nyelvtud. Társ.), amelyet egy löweni hártyakézirat XIII. századi lapjain fedezett fel Leidinger György. Emlékünk a szt. Bernátnak tulajdonított «Planctus» verses parafrázisa. — Nem annyira irodalom-, mint inkább egyháztörténeti munka Zoványi Jenő könyve: *A reformáció Magyarországon 1565-ig; a protestáns mozgalom térfoglalásának rajza* kapcsán a régi magyar irodalomnak egész sereg munkásáról kell megemlékeznie és így nem egy téves életrajzi adatot helyreigazít. — Közvetlenebbül érdeklik irodalmunk történetének vizsgálóját azok a kötetek, amelyek Takáts Sándornak történeti rajzait gyűjtötték egybe (*Régi idők, régi emberek. Athenæum. — Régi magyar kapitányok és generálisok. Studium*): Thury György, Czezei Lénárt, Dobó Ferenc, Nádasdy Ferenc, Zrinyi Miklós és Balassa Bálint élete történetéhez találunk kötetekben gazdag adatgyűjtést. — Badics Ferenc meggyőző érveléssel igazolja (*Gyöngyösi István ismeretlen elbeszélő költeménye. Akadémia*), hogy a Retez Ádám másolatából (1732) fennmaradt «Proserpina elragadtatása» Gyöngyösinek egy eddig ismeretlen műve; forrását Claudianus epikumában állapítja meg.

3. A XIX. század szellemének aktái közül a legjelentősebbek egyike került elénk Károlyi Árpád kutatásának eredményeként: *Széchenyi dőblingi irodalmi hagyatéka* (2 köt. Athenæum), benne Széchenyi István naplótöredékei, levelei és két munkatöredéke. — Gondos, megvilágosító szempontokban gazdag Szekfű Gyula könyve (*Három nemzedék. Élet*), mely a magyarság szellemi és anyagi formálódásának képét rajzolja meg Széchenyi korában, a Széchenyit félreszorító első és a kiegyezéssel állandósuló második liberális korszakban, végül keserű igazsággal a magunk

hanyatló közelmúltjára vet világosságot. — Dávid Lajos nagy szeretettel gyűjtötte össze mindazt az adatot, ami *A két Bolya élete és munkássága* megvilágítására szükséges, a magyar tudományosság két lelkes úttörőjét állítván könyvében példakép a magyar ifjúság elé. — Petőfi Sándor születésének százéves fordulója gazdag irodalmi visszhangot keltett. Legértékesebb terméke a centennariumnak Horváth János könyve (*Petőfi*. Pallas), mely a líra esztétikájának és a művészet lélektanának új szempontjaiból festi meg Petőfi lelki és költői fejlődésének képét. az irodalomtörténeti tanulságon kívül gazdag esztétikai okulást is nyújtván olvasóinak. A dal és lírai költemény műfaji elkülönítése, a lírai formák finom elemzése, maguknak a Petőfi-verseknek a lélektan és motívumtörténet szemmeltartásával való megvilágítása nagy értékűvé teszi e könyvet. — Nagyszabású kötetben áldozott Petőfi emlékének Szigetvári Iván (*A százéves Petőfi*. Sacelláry kiad.). Műve különösen a Petőfi megértéséhez szükséges tárgyi adatok gondos összeszedéséért érdemel elismerést és azért a körütekintésért, amellyel a nagyközönség lelkének Petőfivel szemben fölvetődő kérdéseire lelkiismeretesen felelni törekszik. — Ferenczi Zoltán kis könyve (*Petőfi*. Pantheon) rövidre fogott tájékoztatás a költő életéről, emberi voltáról, költői elveiről és műveiről, míg Kéky Lajos (*Petőfi élet- és jellemrajza*. Athenaeum) inkább az ifjúság számára foglalta össze szép, világos fejezetekbe a Petőfi-irodalom megállapításait. — Becses kis tanulmányt tett közzé Petőfiről Oláh Gábor (*Petőfi*. Debrecen) a Tisza István Tudományos Egyesület kiadványai során, érdekesen fejtegetvén azt a problémát, hogy a származására idegen fajiságú Petőfinek a magyar fajban való elhelyezkedése ezt az egyéniséget miképp formálta. — Elolvasásra méltó tanulmányokat talált a közönség abban a két alkalmi almanachban, melyet a Petőfi-Társaság (*Petőfi-könyv*. Pallas), illetve a Magyar Nemzeti Szövetség (*Petőfi-Almanach*) tett közzé. — Csak a napokban látott napvilágot Papp Ferenc hatalmas munkája: *Báró Kemény Zsigmond* a M. Tud. Akadémia kiadásában két kötetben. Az adatoknak fáradhatatlan gyűjtése nemcsak az élet- és jellemrajz teljességére képesíti Papp Ferenc szorgalmát, hanem Kemény írói működését is teljesebben és világosabban láthatja. Nyugodt, egyszerű toll, éles szem, gondos utánajárás, gazdag ismeretanyag jellemzi ezt a könyvet, a magyar életrajzirodalom egyik legnagyobb alkotását. — A Madách-centennarium inkább a kiadások számát növelte, mint az önálló tanulmányokét; eseményként csak azt regisztrálhatjuk, hogy Voinovich Géza nagybecsű könyve (*Madách és az Ember Tragédiája*) második kiadásban jelent meg. — Az újabb irodalom munkásai közül Vajda János talált életíróra Rubinyi Mózesben (*Vajda János*. Ethika); különösen az eletrajzi és a nyelvi adatok összeállításában figyelmet érdemel műve. — Lőrinczy György a *Pósa-asztal* (Singer és Wolffner) emlékéét eleveníti föl, sok érdekes anek-

dotát jegyezvén le a kilencvenes évek íróiról. — Révész Béla *Ady Endre* (Nyugat) életéhez fűződő emlékeit jegyezte le túlságos őszinteséggel, míg Földessy Gyula (*Ady-tanulmányok. Ethika*) Ady költészetét vizsgálgatja nagy szeretettel és az elmélyedő lélek igyekezetével bontogatja azt a leplet, amely Adynak szimbólumokban és gondolatokban bővelkedő, sokszor homályos költészetét a nagyközönség szívtől elválasztja. Fejtegetésének Ady verselésére vonatkozó része Babits Mihály ellenmondását vívta ki és ez az ellenvélemény abban az értékes irodalmi essay-gyűjteményben jelent meg, melyet az Athenæum *Gondolat és írás* címen tett közzé. — Végül az egész XIX. század irodalmának szellemi képét rajzolja meg Alszeghy Zsolt könyve (*A XIX. század magyar irodalma. Szent István Társulat*), tudatos elmélyedéssel figyelvén meg a század lelkiségének alakulását a világháború kirobbanásáig.

4. Az összefoglaló kötetek között a színművészetnek ügyesen megelvenítő történetéről is meg kell emlékeznünk. Pataky József könyvéről (*A magyar színészet története. Táltos*), mely könnyed előadásban vázolja a magyar színészet multját 1790—1890, és pedig annak nemcsak külső történetét, hanem — amennyire rekonstruálható — művészeti fejlődését is. — Az 1800—1850 közötti korszak képzőművészetének magyar adatait gyűjtötte egybe Lyka Károly (*A láblabíró-világ művészete. 4 köt. Singer és Wolffner*). — Csahilen Károly (*Szépirodalmi kritikuskaink. Stephan.*) a magyar kritika fejlődését írta meg egy kisebb kötetben, inkább az irányokat jelző, mint minden kritikai törekvést vázoló dolgozatban. — Lábán Antal (*Ungarn in seiner Dichtung. Amalthea*-kiadás) szeretettel vázolja a magyar költészet fejlődését a legrégibb időktől Aranyig, német nyelvű kötetében. — Viszont a világirodalom értékeinek megismertetése a célja Szini Gyula művészi kézzel rajzolt *Irói arcképek* c. gyűjteményének és annak a két Maculay-kötetnek, melyeket a Révai Testvérek bocsátottak most közzé Salgó Ernő fordításában (*Nagy írók. Tudósok*). — Egy magyar tudós közvetlen emlékezősekből összeillesztett arcképe is eljutott hozzánk. Hoffmann Mária meleg könyvecskéje: *Riedl Frigyesről* (Studium). Érdekes megállapítanunk végül azt, hogy az első pontos román irodalomtörténetet egy erdélyi hazánkfia írta meg, Bitay Árpád (*A román irodalom összefoglaló áttekintése. Gyulafehérvár*) gondos, kimerítő adatgyűjtéssel és értékeléssel. —II.

SZÉPIRODALOM.

Összefoglaló szemle.

1. A szépirodalom az utolsó esztendőekben meglepően gazdag termést hozott, de a megjelent könyveknek inkább a száma nagy, mint az értéke. A könyvkiadóvállalatok a nehéz nyomdai viszonyok ellenére is bőven bocsájtják közre az új köteteket, de ritkán az irodalom, többnyire az üzleti haszon szolgálatában. Az olvasóközönség fogyasztja a könyveket, a szórakozást nyújtó könnyebb olvasmányt; azokban keres menedéket az élet gondjai elől vagy annak lapozása közben pihenteti üzleti lőtás-futásában elfáradott idegeit. A többség tehát idegzsongitót keres a könyvkereskedő polcain, a lélek nemesítése és edzése kevés választottaknak gondja. Viszont a közelmúlt nagy élményei megtermékenyítették az írók lelkét és a háborús szenvedés, fogságos megvisseltseg némaságát gazdag tevékenység váltja fel. Különösen a lírában szembe-tűnő ez, ahol az új poéták nevének egész sora vetődik elénk a háborút követő évekből. A kritikának lenne kötelessége ezeknek az új tehetségeknek segítségére sietni, őket irányuk, próbálkozásuk helyes vagy helytelen voltáról tájékoztatni, de a kritika talán sohasem volt annyira megszóló, mint napjainkban. A napilapok politikai szembenállása átizzik azokon az ítéleteken is, amelyekkel egy-egy új íróat köszöntenek vagy elítélnék és így történhetik meg az, hogy nincs jó kötet, amely valahonnan lekicsinylést, és nincs értéktelen kísérlet, amely valahonnan magasztalást nem kapna. Nem lehet célunk az, hogy itt ezt a rengeteg új kötetet áttekintsük és józan elfogulatlansággal megtárgyaljuk, csak kiragadunk közülök egy-két figyelemreméltó címet. A legifjabbak közül sok ígéretet nyújt Király Tibor kötete (*Átkozottak vagyunk*, Debrecen) lelke tartalmával és formai készségével; színes, dallamos szavával a gyönyörködés forrásává tud emelkedni Tóth László néhány verse (*Versek*, Pallas); sok erő és eredetiség kap meg Erdélyi József költeményeiben (*Ibolyalevél*, Táltos); a hazavesztés fájdalomának tisztahangú dalával hódít Ölvedi László (*Valakit látunk*, Élet); a forma hangulatot hozó művészete gyönyörködtet Bányai Zoltán dalfoszlányaiban (*Adagio*, Szerző kiadása); a háború és összeomlás erőteljes költeményekre ihlette Farkas Andort (*Ős tüzek*, Sátoraljaújhely); jogos reményt kelt Csanády

György (*Az évek*. Kolozsvári kiad.) meleg érzésével és színekben gazdag nyelvvel; sajátos lelkivilágát gondos művészettel tolmácsolja Fóthy János (*Üvegház*. Amicus); a zenei ritmus tiszta csengésével nemes férfilelkét sugároz felénk Graff Kálmán kötete (*Vasárnap reggel*. Élet); melegségével kap meg Gáspár Jenő költészete (*Örök hárfja*. Pallas); stílusának színes gazdagsága teszi kedvessé Börzsönyi Béla kötetét (*Muzsikaszó*. Szerző kiad.); Német h István dallamos apróságaiban találta el az ajkára illő hangot (*Lelkem elküldelek*. Csorna). Vannak poéták, akiknek ihletettsége még nem lelte meg a művészi kifejezést: így a gazdag termékenységgű ifj. Radványi Sándor (*Fiatul szívtel*. Nyíregyháza), a forrongó lelkületű Székely László (*Isten szeme előtt*. Miskolc) és a mindig szenvedélyt kergető Tóth Gyula (*Fáradt induló*. Székesfehérvár). Vannak poéták, akik tudatos művészetük ujságával igyekeznek olvasót szerezni, így Veér Imre sajátos ballada-kötetével (*Balladák*. Aczél testv.), Kocsis László pedig a középkori franciskánus poéták naiv hangjának és formájának átvételével (*Ferenc virágos kertje*. Dombóvár). Mindezekben azonban érezni lehet, hogy a kezdő poéta keresi a lelkét leghívebben tolmácsoló hangot: a siker a kötetek termésében nem egyöntetű, de mindegyikben van figyelemreméltó.

Az újabb, de ismertebb poéták közül a magyar irredenta érzés tolmácsolásában Mentés Mihály (*Fertő*. Győr) és Vályi Nagy Géza (*Költemények*. Szerző kiad.) tudott közönséget hódítani: Madai Gyula (*Gondolatok szárnyán*. Bethlen-nyomda) szép magyar nyelvvel és nemesen egyszerű lelkével érdemelt elismerést: P. Pál Ödön (*Tárogató*. Szent István Társ. — *Fekete váza*. Élet) a hazafias érzésvilágnak és a hangulatainak csendjébe vonuló léleknek tiszta rezdüléseit jegyezte le. Sziklay János a Balaton világának hangulatát és meséit szövögette költeményekké (*Balaton*. Bpt.). Mellettök a Nyugat írói közül Tóth Árpád finom hűrozatú lelke érdemel figyelmet (*Az öröm illan*. Táltos), míg Kemény Simon (*Így élen világom*. Athenæum) és Gellért Oszkár (*Testvérbánat csillaga*. Nyugat) új, reprezentatív kötete a nagyváros dekadens levegőjének füstös, szennyes világával igazi gyönyörködést nem tud kelteni. Sokkalta nagyobb jelentőségűnek kell ítélnünk Vargha Gyula újabb költeményeit, melyeket a M. Tud. Akadémia tett közzé (*Ködben*. 1915—1921.). Az önmagának daloló, nemes emberszeretettől ihletett, gondos művészettel papírra vetett versek a nyugodt gyönyörködésnek ünnepeleendő forrásai.

A M. Tud. Akadémia még egy költői művel ajándékozta meg irodalmunkat: Kozma Andor hatalmas koncepciójú eposzával (*Turán*. Ósrege). A közelmúlt nehéz élményei termékenyítik meg képzeletét, hogy ez a magyarság ősi bölcsőjének képét varázsolja az olvasó elé, idillre emlékeztető, könnyed előadásban, pompásan ömlő ritmus zenéjével. Eposza ép ezért sokkalta maibb és nemzetibb, mint Palágyi Lajosé

Az *anyaföld*. Révai Testv.), mely líraibb részekre töri őstörténelmünk elképzelését. A nagy eposzok iránt azonban a mi közönségünknek nem sok az érzéke : innen van, hogy a napi kritika sem vett tudomást Gajdác Pálnak Arany János útján sok ügyességgel járó elbeszélő költeményéről. A *moóri huszárcapitány*-ról (Békéscsaba), amely Eötvös Károly meséjén ihletődve a magyar szabadságharc forгатagát és a következő századnegyed életét meséli el.

Az irodalomtörténet nagyjai közül Csokonai és Petőfi kerültek új kiadásban a közönség kezébe. Csokonai Vitéz Mihály *Összes Műveit* Harsányi István és Gulyás József rendezte sajtó alá öt kötetben. Kiadásuknak érdeme, hogy az eddig ismert szövegeket a kéziratokhoz és első kiadásokhoz illeszkedő, hű lenyomatban adják, az előttük csak hírből ismert Csokonai-versek nagy részét felkutatták és így a nagy debreceni poétának lehető teljes költői hagyatékát adják. *Petőfi Sándor költeményeit* a székesfőváros Ferenczi Zoltán gondos összeállításában tette közzé, a Franklin-Társulat pedig Voinovich Géza életrajzi és kritikai megjegyzéseivel. Mind a kettő nagyértékű tudományos kiadás. — Az elhunyt *Dalmady Győző költeményeit* Sajó Sándor kegyeletes megválogatásában a Kisfaludy-Társaság adta ki, egységes képben óhajtván bemutatni ezt a hosszú, nemes költői pályát. — Ugyancsak a kegyelet rendezte sajtó alá Dingha Béla hátrahagyott verseit is (*Elhaló akkordok*. Kiadják barátai).

Az anthologiák sorából az a gyűjtemény emelkedik ki, amelyet Gragger Róbert tett közzé (*Anthologia Hungarica*. Insel-Verlag). Ez a szép kiállítású kötet a magyar líra egész természetét áttekinti — sajnos, az újabb lírikusok megválasztásában a mi kritikai értékelésünktől lényeges eltéréssel, sok méltánytalan melőzéssel. — Tordai Ányos (*Rózsáskert*. Szent István Társ.) a magyar katolikus költészet gyöngyeit szedi össze szavalókönyvébe, az ifjúság számára. — Az irredenta poézis szebb termékeit is kedves anthológiában kapja az ifjúság Sajó Sándor és Pintér Jenő kiszemelésében (*Hazádnak rendületlenül*. Magy. Tanárok Nemz. Szövetsége.)

2. Egy egy esztendőnek drámai terméséről korántsem tájékoztat a nyomtatásban megjelent drámák sora : hiszen a színpadon sikert aratott drámák sem kerülnek mind sajtó alá, még kevésbé a színről hamar lezörült darabok, viszont a nyomtatásban megjelenteket nem mindig irodalmi célzattal teszik közre, hanem múltó divat ragadja őket a nagyvárosból kisvárosba. Így például feltétlenül kára az irodalomnak, hogy Szemere Györgynek a háború előidézte tragédiák világából egy emborsorsot elének vető drámája, a *Viszontlátás*, olyan hamar lekerült a színről és feledésbe merült : az elfelejtett, esonkán megtérő katona lelkének megbénulása, amikor feleségét más asszonyának látja és lassan ébredő életerejé hatalmas drámai erővel van elének vetítve. Kádár Endre

darabja is (*A szerelem elmegy.* Athenæum) a színpadról hamar lekerült, pedig a lelkiségre szorítkozó drámának igen érdekes kísérletét láttuk benne. — A legtöbb alkotással színen és nyomtatásban Herczeg Ferenc szerepel. Kettő közülök irodalomtörténeti vonatkozású: a *Holicsi Kupidó* (Singer és Wolfner) a keszthelyi Helikoni ünnepek alkalmából idézte fel egy kedves biedermeier mesével az egykori Helikoni ünnepek korszájának hangulatát, *A költő és a halál* (U. a.) pedig Petőfi Sándor utolsó hajnalát hozza elénk, az élet és a halál közötti választást adja egy pillanatra Petőfi kezébe, hogy mentse a hazának is még hasznot hozandó és költői betelést is ígérő életét vagy halálával szentesítse a lantján dalolt eszmék értékét. Ez a szerencsésen meglelt belső dráma Petőfi lelkének egész nagyságát és sorsának szomorú végzetét érzékeltetni tudja. Űde oázist alkotnak Hercegnek a jelen életből vett színjátékai is a nagyvárosi drámák tömegárúként forgó özönében: az *Aranyborjú* az anyagiasság rideg világfelfogásán üt sebet egy család sorsának a bemutatásával (tárgyát a *Magdaléna két élete* című regényéhez kapcsolta a kritika), a *Sirokkó* pedig egy művészasszony szenvedélyes lelkületének anyává szelidülését játszatja le előttünk. Nagy sikert aratott Csathó Kálmán vígjátéka, *Az új rokon* (Singer és Wolfner), amely egy nagyvárosi művészleányt vezet régi módi gentry-nénjeinek otthonába és azzal a felfordulással mulattat, amelyet ez az új rokon idéz elő az ósdi társaságban. — Mélyebb probléma foglalkoztatja Erdős Renéet *Alkotók* (Fővárosi könyvkiadó) című drámájában: az asszony sorsa, aki férjénél erősebb művészi tehetséget érez magában és férjét egy vele kongeniálisabb művészférfitval, régi szerelmesével kénytelen összemérni. Erdős Renének újabb darabja (*Assisibeli zsoldos.* Dick) misztériumjáték: szent Ferenc zsoldosból szerzetessé alakulását vetíti elénk pompás lelki rajzban. — Szokása szerint a misztikusát, most a vallás misztériumát, használja fel Molnár Ferenc, hogy *Égi és földi szerelem* (Franklin-Társ.) című darabjának hősnője, a kis hiszterikus leány iránt érdeklődést keltsen; mint mindig, most is nagyszerűen kihasználja a színpad minden hatáselősegítő eszközét, de a saját léha világfelfogásán átszűrt morális meghatódással csak komikus hatást ér el. — A budapesti — voltaképen a minden lokális színét elvesztett nagyvárosi — élet verődik vissza Heltai Jenő darabjain, a novellából színdarabbá árt *Tündérlaki lányok* (Athenæum) és a komikus meglepőkkel s komikus anyáskodással bőven nevetető *Kis cukrászdában* (Athenæum). Cselekvényével még határozottabban a nagyvárosias típushoz kapcsolódik Lakatos László *Fakir* című drámája (Athenæum), mely újra feldolgozza a férfi témáját, akit a szerelem féltése és csalódása felrész tudományos absztrakcióiból. E típusnak legkülöncebb hajtása Szomory Dezső *Gloriája* (Athenæum), mely a közönség minden Szomorytól jövő előtt hajlongó hódolatát a mesterkelt stílusnak valószínűleg szándékos fonákágaival kísérti meg egy valószínűtlen emberekkel lejátszódott dráma keretében.

A történeti mult megjelenítésével is többször próbálkoztak írónk. Szávay Gyula és Géczy István darabját (*Petőfi*. Fővárosi könyvkiadó), Petőfi élettörténetének ezt a jelenetekbeszédését csak érintve, két táborba különíthetők drámaírónk: az egyik rész hatásosan rendezett képekkel akarja a közönség lelkét meghódítani, a másik a történeti multban kínálkozó tragikumot ragadja meg. Amannak legszemléletesebb példája Hevesi Sándor darabja: 1514 (Athenæum). Hevesi az Eötvös regényében [*Magyarország 1514-ben*] adott hatalmas történeti tablóból szövi történelmi drámáját, de nem tud benne főhőst megformálni és így a hatás is kifut a hatalmából, a kor lelke sem alakul egységes képpé benne. Voinovich Géza egy alakot ragad ki. *Rákóczi* alakját (Révai Testv.), de főhősének egész életét végigkíséri és így minden részletszépsége ellenére is hosszadalmas és hatástalan marad. Sik Sándor a főhős megválasztásában ügyesebb volt: *Zrínyi Miklós* (Franklin-Társulat) tragikus alakként él mindannyiunk tudatában: de az erő, a küzdelemre képesítő akarat hiányzik benne és így nyelvének régies szépségével sem tud drámai érdeklődést kelteni. — Sikeresebben járt a másik úton Harsányi Kálmán (*Ellák*. Pallas), aki a világbirodalmat teremtő Attilával a hűség teljes felszívódásán, lassú hullásán elkeseredő Ellákot állítja szembe és így hőseit a tragikum magával ragadó áldozatává tudja emelni. Mindannyian a mai magyarság lelkének problémáit vetítették nézőik elé és így igazi nemzeti tragédiákat írtak. — Közvetlenül a jelen fájdalomt próbálta drámai összeütközés forgatagában megszólaltatni Walter Ernő *Trianon* című darabjával (Magy. Nemz. Szövetség), kevés sikerrel.

A magyar drámai irodalomnak centennárius ünnepe is van: Madách születésének évfordulója. Ebből az alkalomból Mészöly Gedeon betűhív kiadásban (Rózsavölgyi és Tsa), Pintér Jenő pedig az ifjúság számára kommentált edícióban (Pantheon) tette közzé az *Ember tragédiáját*.

3. Valósággal megoldhatatlan feladatnak érezzük a magyar szép-próza terméséről a számotadást: oly gazdag a költői termés és oly jelentős értékek kerülnek elénk. A csoportosításban sem elégíthet ki a tárgyválasztás időbeli megkötöttsége, hiszen egy-egy írónak könyvei között is adódik jelenből és multból merítő regény. Mégis próbát teszünk — legalább a nagy többség bemutatásánál — evvel a kettéválasztással. A jelent ábrázoló regények közül a legkaposabbak Csathó Kálmán könyvei; nem mernénk ezzel a megállapítással értékelní, hiszen Csathó hatásának nem művészi az alapja, hanem az a szerencsés tapintat, amellyel kissé mindig szentimentális nagy lányaink szívéhez az utat romantikus történetkéi megtalálják (*Pókháló*. Singer és Wolffner. — *Kéktáska*. Uo.). Ha a mesét a multba helyezi, a történeti színezet akkor sem több neki, mint egy kis biedermeieres hangulat (*Mikor az öregek fiatalok voltak*. Singer és Wolffner). — Alapjában igazabb, hívebb az intézeti

leány lelki képe Havas Alisz regényében (*Katicabogár*, Franklin), ahol a Csathónál megszokott szerelmes történet egyénivé különülő leánynak sorsát formálja. — Kedves, de cselekvényének valószínűségéről bizonytalanságban hagy Majthényi György regénye (*Majális*, Athenæum), amely egy emlék sorsát kíséri nyomon egy boldogtalan asszony életén. — Szemere György újabb kötetei (*Egy falusi kisasszony története*, Franklin, *Rontó Bőszörmény*, Magyarság) a régi mesebőséget és megfigyelőképességet mutatják egy előkelő helyzetbe jutó leánynak és egy vidéki magyar gazdaembernek a történetében. — Schöpflin Aladár (*Mossóczy Pál szép nyara*, Franklin) egy ifjú ember férfivá érésének a folyamatát kíséri nyomon gondos figyelemmel. — Lázár István (*A nap lelke*, Légrády) a tudományos probléma regénybeállításával tesz próbát. Sikerültebbek keleti őstörténetei, melyekben a lokális és történeti színezet érdekesen szőtt mesét árnyal (*Betulia virága*, Légrády). — Bartóky József a magyar paraszt egészséges világát festegeti (*Őszi esték*, Franklin-Társ. Télben, U.o.) érdekes, közvetlen megfigyeléssel, kedvesen egyszerű előadásban. — Drasche-Lázár Alfréd a főúri körökben játszatja le bonyolalmas cselekvényű regényét (*Tied az élet*, Franklin), kissé gyors menetben végigvezetvén bennünket a közelmúlt fájó rázkódásain, anélkül, hogy maga az író is elmélyedne akár alakjaiban, akár a kor festésében. — Heltai Jenő (*Mese az ördögről*, Singer és Wolffner) és Moly Tamás (*Szegedy Emma színésznő*, Franklin) a mai Budapest életével ismertetnek meg, amaz változatos és találó elbeszélésekben, emez egy elnagyolt regény fonalán. — A mai magyarság életproblémája a háttére Komáromi János regényének (*Jegyenék a szélben*, Magyarság), az előtérben azonban egy üdén papírra vetett szerelmi történet áll. — Bágyadtabb Finta Sándor első regénye (*Rózsavár*, Szent István Társ.), mely a háború és frontbomlás drámai mozgalmasságával színezi azt a kedves, de szomorú történetet, amely egy dunántúli városnak környezetéből kinövő leányalakját viszi az ábrándozó szerelemből a kijózanodásba. — Surányi Miklós *A mester* (Singer és Wolffner) lapjain egy robusztus magyar tehetség lelki rajzát adja, *A gyűjtőgató*-(S. W.)ban pedig egy falu régi erkölceinek képét rajzolja meg a közvetlen emlékezés melegségével, az életből szeretettel kikapott alakok megörökítéséhez szükséges hűséggel, itt-ott némi irányzatos hangsúlyozással. — Pekár Gyula novelláskötetei (*A bresztováci szent*, Pantheon. — *Az aranykeztűs kisasszony*, Singer és Wolffner) a könnyen bogozó mesefantáziának üde alkotásai, telve csillogó ötlettel, vonzóan színes stílus köntösében. — A realizmus életábrázolásának lenyűgöző igazsága jellemzi Balogh Endre regényvázlatait (*Hajótöröltek*, Kolozsvár), de az író megnyugvást remélő életfelfogása a komor hangulatot művészi békévé enyhíti. — Keserűbb, kilátástalanabb az a világ, amely Tersánszky J. Jenő regényeiben lép elénk: hősei az élet lemaradottjai, a lejtőn egyre süllyedő kártyásemlő (*A két zöld ász*, Franklin-

Társ.) és a kisváros züllésre predestinált nyomor-bohémje (*Kakuk Marci*. Amicus). Írói egyéniségét kettő jellemzi: az apró vonásokból változatos egyéniségeket életre keltő jellemző művészet, mely szinte kifogyhatatlan az alakteremtő termékenységben és a stílusban s világnézetben kegyetlenné keményedő realizmus. — Babits Mihály regényében (*Timár Virgil fia*. Athenæum) a szerzetestanár lelki világa tárul elénk, melyet főalakjánál a rokonszenv idealizáló, mellékalakjainál valami keserű emlék pellengérező hangulata színez. — A keserűség lázongó szenvedéllyé lobban Szabó Dezső novelláiban (*Ölj! Táltos*), áttöri az elbeszélés objektív stíljét, az író felhördüléseit túlságos hangsúlyhoz segíti, olyaténformán, mint mikor egy nagyszerű, eltsorsok hatalmas tragikumát hanghullámokra bízó klasszikus zenemű előadásán a harmóniából kicsendül, kiviharzik valami fülettépő, lelketrázó kürtszó. Stíljének a sárjadás illatát lehelő bujasága a mese és valóság színeit keveri azon a hatalmas vásznon, amelyet a *Csodálatos élet* regényében (Táltos) bont ki előttünk, az erdélyi föld tragikumát keserű felháborodással tárva elénk. — Rákosi Viktor regénye (*Magyar Iliász*. Révai) a felvidék parasztapostolatát és ősi földesurát állítja egy honmegtartó iliászi harc élére, a nemzeti probléma mögé azonban egy boldogtalanná halkuló szerelmi történetet helyez. A régi Sipulusz humorának kincse fakad újra *Amikor még jókedvűek voltunk* (Révai) c. kötetében.

A történelmi regény műfajában tett kísérletek közül kiemelendő Kárpáti Aurél kötete (*Aquanunilc*. Kultura): Rogerius mester szerzetesi szívének gyengéd szerelmi története. — Kosztolányi Dezső (*Véres költő*. Geniusz) Nero alakját kelti életre, magát a császárt a modern dekadencia őstípusának rajzolva, főhősének lelkirajzában sok ügyességgel, de a kor megjelölésében az elnagyolás bágyadtságával. — Móricz Zsigmond változatos regénytemái között épen a leghatalmasabb a történelmi téma (*Tündérkert*. Athenæum): az az Erdély, amely Báthori Gábor fejedelem-ségét sínylette. A történelmi korszak érzékiségtől izzó levegőjét pompásan tudja éreztetni Móricz nyers realizmusa, bár a légkör feszültségének hangsúlyozására szereplőinek jellemét egyoldalúvá élesíti. Alapjában a történelmi magyarság árvasága adja az alaphangot a debreceni kollégium mai deákéletének rajzához (*Légy jó mindhalálig*. Athenæum), mely a gyermekléleknek gondos művészettel és meleg szívvel színezett képévé tökéletesedik. Móricz Zsigmond modern témái (*Házasságtörés*. Athenæum. — *Egy akol, egy pásztor*. Uo.) a nagyvárosi ember szerelmi életének vonaglásához vezetnek, bár az élet bénítóan rideg sodrát néhány mesteri vonással éreztetik. — Érdekes művészeti újdonság Komáromi János kötete (*Esze Tamás*. Geniusz): a tokaei zendülés eposzát írta meg az eposzi tárgyhoz bámulatosan illeszkedő, a monumentalitást mindvégig éreztető prózában. — Herczeg Ferenc (*A fogyó hold*. Singer és Wolffner) a hanyatló török uralom korszakát eleveníti meg regényében, a Balassa Bálint,

Nádasdy Ferenc korát, egy jellemző legénysors mesefonalára fűzve mindazt a szemléletes adatot, amely az akkori Magyarország állapotát megvilágítja. — Szorosabban irodalomtörténeti alakok a szereplői Krudy Gyula két könyvének (*Ál-Petőfi*, Athenæum. — *Hét bagoly*, Uo.); csak-hogy Krudy a neveket inkább színező háttérnek használja, hogy asszonyközönséget hódító szerelmes történetei az irodalmi érdeklődést is felöltsek. — Sajátos, hangulattal festő regénystílus lep meg Ábrahám Ernő kis kötetében (*Bús király*, Táltos), mely a Ferenc császár korának vidéki magyarját kelti új megvilágítású életre. — Dóczy Jenő (*Egy nap Arany János életéből*, Athenæum) ügyesen sűríti egy kiskőrösi délután rajzába mindazt, amit az irodalomtörténet az ötvenes évck Arany Jánosának lelkére vonatkozólag megállapított.

A magyar írók sorában a történeti mult a legállandóbban Kosáriné Réz Lolát foglalkoztatja; három regénye játszódik le a felvidéki bányavárosok multjában. Az *Ulrik inas* (Athenæum) Ulászló korának életébe vezet, a *Szép Kamilla macskája* (Uo.) a szabadságharc utóhangulatát érezteti, az *Álom* (Uo.) pedig a jelennek mesébe futó korszakát veti elének. A hangulatos színeket valami sajátosan asszonyos művészelti veti palettájára és mindig meleg, valószerű, érdekes képpé kerekíti. — Ferenczi Sári egy irodalomtörténeti érdekű életsors megjelenítésére vállalkozott (*Estétől hajnalig*, Pantheon) és ennek keretén belül annak a megfejtésére: miért lett Jósika íróvá. Ha megfejtése nem is vág egybe az irodalomtörténet megállapította adatokkal, a regény lélektana szempontjából ügyes, sikerült. — A ma problémái érdeklik, égetik Erdős Renée lelkét: regényei szorosan hozzásimulnak azokhoz a vívódásokhoz, amelyeket valaha az életben, most az emlékezésben e problémákkal, mint a saját problémáival önmaga vívott. Innen van regényeinek sajátos Janus-arca: izzó, néha perzselve égető, máskor csak befelé emésztő szerelmi láng és a partra talált, békés révbe jutott nyugalom. *Santerra biboros* (Dick) az Istennek ajánlkozó papi lélek küzdelme az asszonyszerellemmel, a *Nagy sikoly* (Dick) az asszonylélek hányódása az érzéki öröm és az anyai öröm két partja között; mind a kettőben mesteri lélekrajz aprózza az alapjában könnyen, a hivatás felismerésével megoldható problémát. — Dobosi Pécsi Mária kötetei (*Persephoné elrablása*, Singer és Wolffner. — *Antoni Dániel*, Uo.) a pesti életnek keserű melankóliával, kissé bágyadtan festett képei. — Gellért Mária a vidéki földbirtokosleány lelkének alakulását figyel meg, amint arra a család férfiszerelmei hatnak (*Don Juan leánya*, Pallas).

A mult írói közül is posthumus kötetben szólalt meg egy: Gyulai Pál, akinek szerkesztői önkénnel annak idején a Budapesti Visszhangban befejezett, de elfelejtett novelláját az Olcsó Könyvtár tette közzé (*Jó éjszakát*, Franklin).

4. A berni egyezménynek az irodalmi tulajdonra vonatkozó cikkelyei

csak az 1922-es évvel váltak reánk kötelezővé, eddig (és az akkor már sajtókésznek jelentett köteteknél azóta is) a külföld irodalma szabad préda volt, amelyből a kiadó, ha eredeti munkáért sajnálta a pénzt, harmad- vagy negyedkézből fordított köteteket minden honorárium nélkül adhatott ki. Innen volt e fordítások irodalmi becsének ritka volta, mert a potom fordításköltségért íróember a fordításra nem vállalkozhatott. E téren ma feltétlenül megállapítható a javulás, bár érezhető volt a láz is, amellyel a kiadók a berni egyezmény terhét megelőzni iparkodtak. A modern szépirodalomnak rengeteg ismert és ismeretlen nevű írója jutott így a magyar közönség kezébe, természetesen nem mindig az irodalmi szempont szerint megválogatott kötettel. Mindennél jobban bizonyítja ezt a Kultura könyvkiadóvállalat két sorozata: *Híres szerelmesek regényei* és a *Kultura detektív regényei*. A sorozatos vállalatok legnagyobb része épen ezért regényt ad: így a *Klasszikus regénytár* új sorozata (Révai Testv.), a *Regényírás művészei* (szerk. Kállay Miklós, Génusz), a *Külföldi Regényírók* (Franklin), *Pallas Regények* (Pallas), a *Világirodalom Családi Regénytára* (Világirodalom), a Pantheon külföldi regénysorozata (Bordeaux, Bourget), a Szent István Tarsulat katolikus klasszikusai (Bazin, Sienkiewicz, Keller P.) és a *Világszép regények* (Révai Testv.). Valamivel tágabb körű a *Világirodalom-könyvtár*, a *Világirodalom gyöngyei* (Világirodalom), a *Régiségek-ritkaságok* sorozata (Amicus), *Nagy írók-nagy írások* (szerk. Bálint Lajos, Génusz) és a *Híres könyvek* (Athenæum), melyek egyéb költői és tudományos művek fordításával tarkítják a regények sorát. A legfüggetlenebb ettől a regény-áradattól a *Monumenta literarum* (Kner), mely a világirodalom költői érdekességeit adja 12 füzetben Lukianoson kezdve R. Browning-ig. — Egyes írók közül sorozatos kiadásban indult meg — még a forradalom lázában — Zola híres cyklusa: *A Rougon-Macquart család* (Révai Testv.); folyamatban van a teljes Strindberg (*Strindberg Ágost Összes Művei*, Dick), a teljes Dosztojevszkij (*Dosztojevszkij Összes Munkái*, Révai Testv.), a teljes Maupassant (*Maupassant Összes Művei*, Athenæum) és a teljes Balzac (első sorozata: *Vesztett illúziók*, Génusz). Ezenkívül egymásután sajtó alá kerülnek *Goethe válogatott munkái* (Világirodalom), melyeket az *Itáliai út* (Génusz) egészít ki; a Dante könyvkiadóvállalat *Heinesorozatát*, a Világirodalom pedig *Wilde Oszkár-sorozatát* indított meg, míg a *Bain-kötetek* és *Tagore-fordítások* (amazok Rózsavölgyi, emezek Légrády és Világirodalom kiad.) újabb kiadásokban jelennek meg. Érdemes kezdés volt az Athenæum teljes Ibsen-kiadása (*Ibsen Henrik összes drámái*) és a lassan haladó Romain Rolland-fordítás (*Jean Christophe*, Athenæum).

Nyilvánvaló, hogy ez a túlságosan gazdag termés nemcsak irodalmi értékben, hanem a fordítás művészetében is nagyon egyenlőtlen. Vannak azonban a költői művek átültetési között olyanok, amelyeket a magyar műfordítás történetírójának számba kell vennie. Ilyenek

Rákosi Jenő új *Shakespeare-fordításai* (Pantheon, Athenæum) és *Shakespeare szonettjeinek* Szabó Lőrinc művészetét dicsérő átültetése; költői becsé van Kállay Miklós Rilke-kötetének (*Imádságos könyv. Génusz*), Tamedly Mihály Wieland-fordításának (*Wieland Oberonja. Athenæum*) és a Babits Mihály, Szabó Lőrinc és Tóth Árpád fordította Baudelaire-verseknek (*Romlás virágai. Génusz*). Elismerés illeti Sik Sándort, aki a zsoltárokat szabad versek hangulatos füzérében tolmácsolta (*Zsoltáros könyv. Szent István Társulat*). Figyelemreméltó kísérlet volt Radó Antalé, *Dante Poklának* rímtelen jambusokban való fordítása (Franklin). De a legnagyobb jelentőségű műfordítás az a teljes Dante, amellyel Babits Mihály ajándékozta meg irodalmunkat (*Dante komédiája. Révai Testvérek*); okos gondolat volt a kiadótól, hogy a teljesség kedvéért ugyanilyen formátumban tette közzé a szonetteket füzőgető *Vita Nuova-t* (*Az új élet. Fordította Ferenczi Zoltán. Révai*).

5. Öröm tölti el az ember szívét, ha ezt a gazdag sorozatot áttekinti: a magyar kultúra életképességének és a magyarság élethez való jogának pompásabb bizonyága nem lehet. A nép, mely ilyen kulturális értékeket tud a magáénak, bizalommal nézhet a jövőbe, abba a jövőbe, amely nem a fegyverek száma, hanem a lélek életképessége szerint dönt a nemzetek élete felett.

A. Zs.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

A Szent István Akadémia Értesítője. 1922. évf. 2. sz. — Harsányi Lajos : *Petőfi*. — Négyesy László : *Petőfi szelleme*.

Akadémiai Értesítő. 1922. évf. 1—4. sz. — Szinnyei Ferenc : *Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig*. — Solymossy Sándor : *Népmeséink keleti rokonsága*. — Hóman Bálint : *A magyar honfoglalás-történet irodalma*. — Szinnyei Ferenc : *Fejezetek újabb regényirodalmunk történetéből*. — Papp Ferenc : *Gyulai Pál lírai költészetének fejlődése*. — Gróf Zichy István : *A magyar őstörténet és a nyelvtudomány*. — A pályázatok eredményéről szóló jelentések szerint a Lipótvárosi Kaszinótól Rákosi Jenő tiszteletére felajánlott 1921. évi húszezer koronás jutalmat a M. T. Akadémia Beöthy Zsoltnak ítélte oda (l. Voinovich G. jelentését); az Ordódy István díjjal Zsigmond Ferencnek Vas Gereberről írt tanulmányát jutalmazták (l. Császár Elemér jelentését); a Vojnits-jutalmat Hevesi Sándor 1514. c. darabjának ítelték oda (l. Solymossy S. jelentését). 5—8. sz. — Tolnai Vilmos : *Jelentés a Nagyjutalomról és a Marczibányi-mellékjutalomról*. A nagyjutalmat Gombocz Zoltán és Melich János Etymologiai Szótára eddig megjelent I—VII. füzetének, a Marczibányi-mellékjutalmat Horger Antal : *A nyelvtudomány alapelvei* c. művének ítelték oda. — Horváth János : *Jelentés a gróf Teleki József-pályázatról*. — Császár Elemér : *Szilády Áron ravatalánál*. — Berzeviczy Albert : *Beöthy Zsolt ravatalánál*. — 9—12. sz. — Székely István : *Az apokaliptika a világirodalomban*.

Budapesti Szemle. 1922. évf. 3—10. sz. — Kozma Andor : *Lévay József*. — v. g. : *Színházi szemle*. — Angyal Dávid : *Széchenyi dóblingi irodalmi hagyatéka*. — Voinovich Géza : *Macaulay*. — Négyesy László : *Beöthy Zsolt*. — Hegedüs István : *Végasztalások az antik irodalomban*. — Császár Elemér : *Beöthy Zsolt az irodalomtörténetirő*. — Grósz Emil : *A magyar tudományos munkásság megmentése*. — Zsigmond Ferenc : *Jókai regényhősei*. — Hevesi Sándor : *A mai dráma válsága*. — Baros Gyula : *Egy költemény verses visszhangja*. — Berzeviczy Albert : *Gróf Tisza Istvánról*. — Farkas Béla : *Apáthy István*. — Bleyer Jakab : *Heinrich Gusztáv*. — 1923. évf. 1—4. sz. — Hankiss János : *Petőfi és a francia*

költők. — Túri Béla : *Széchenyi István Nagy Magyar Szatirája* (3 rész). — Voinovich Géza : *Gárdonyi Géza*. — 2. sz. — Surányi Miklós : *A pesszimizista regény*. — Kéky Lajos : *Csokonai*. — Berzeviczy Albert : *Petőfi politikai költészete*. — Tolnai Vilmos : *Burns Róbert «Szombatestéje» irodalmunkban*. — 4. sz. — Szádeczky K. Lajos : *Gróf Bethlen Miklós két kiadatlan műve*. — Pap Károly : *Riedl Frigyes*. — Szabados Béla : *Hubay Jenő Petőfi-szimfóniája*.

Egyetemes Philologiai Közlöny. 1922. évf. 1—10. sz. — Pecz Gedeon : *Heinrich Gusztáv (1845—1922.)*. — Tolnai Vilmos : *Riedl Frigyes emlékezete*. — Gragger Róbert : *A «Kara Musztafa»*. — Zolnai Béla : *Mikes és a francia szellemi élet. (III.)* — Dézsi Lajos : *Szilády Áron*. — Kastner Jenő : *Amadé gálans versei*. — Békés István : *Az Argenis első magyar fordítása*.

Élet. 1922. évf. 10—26. sz. — *1s.* : *Nemzeti kultúránk története*. — Perényi József : *Szigeti József*. — Bíró Dénes : *Széchenyi nagy magyar szatirája*. — Gyökössy Endre : *Beöthy Zsolt temetésén*. — Brisits Frigyes : *Stiluszfilozófia*. — Alszeghy Zsolt : *Domonkos Istvánnál*. — Eörsi Julia : *Petőfi utolsó esztendeje*. — Brisits Frigyes : *Nagy magyar trók ifjúsági olvasmányai*. — Alszeghy Zsolt : *Domonkos István*. — Brisits Frigyes : *Gárdonyi Géza világnézete*. — Boros Ferenc : *Apróságok Gárdonyi Gézaról*. — Alszeghy Zsolt : *Gárdonyi Géza*. — Tordai Ányos : *Gárdonyi Géza utolsó napjaiból*. — Havas István : *A halhatatlan Petőfi*. — Szira Béla : *Gárdonyi Géza mint költő*. — Hendel Ödön : *Kaposi József*. — Brisits Frigyes : *Az örök Petőfi*. — Gyöngyösi László : *Cigányháborúság*. — 1923. évf. 1—7. sz. — Baros Gyula : *Külföldi költők Petőfiről*. — László István : *Andor Józsefről*. — Tóth Kálmán : *A Gárdonyi-kúria*. — Szira Béla : *Vas Gereben emléke*. — Brisits Frigyes : *Az ifjú Prohászka*. — Alszeghy Zsolt : *Harsányi Kálmán hún tragédiája*. — Lux Kálmán : *A margitszigeti domonkosrendi apácakolostor romjai*. — Szira Béla : *Pákh Albert centenariuma*. — Tóth Kálmán : *Az újságíró Gárdonyi*. — Alszeghy Zsolt : *Petőfi Sándor*.

Irodalomtörténeti Közlemények. 1922. évf. 1—4. sz. — Császár Elemér : *Szilády Áron (1837—1922)*. — Papp Ferenc : *Gyulai Pál lírai költészetének fejlődése 1842-től 1858-ig*. — Tolnai Vilmos : *Arany Keveháza c. költeményéről*. — Kastner Jenő : *Csokonai lírája és az olasz költők*. — Galamb Sándor : *Petőfi költészetének egyik formai sajátága és a modern líra*. — Thienemann Tivadar : *XVI. és XVII. századi irodalmunk német eredetű művei. (I.)* — Az adattárban Tolnai Vilmos egy ismeretlen *Petőfi-levelet*, — Harsányi István *XIX. századi dietai magyar verseket és elfelejtett Tompa-verseket*, — Hellebrant Árpád *kiadatlan Tompa-leve-*

leket, — Gálos Rezső *Amade László* tanulóéveire és a *Kisfaludy-családra*. — Holik Flóris *kódexaink* forrásaira, továbbá Alsáni Bálintnak és az Érdy-kódexnek viszonyára, meg *Istvánffy Miklósr*a, mint költőre, — Grexa Gyula *Arány János* hún eposzainak forrásaira, — g—s *Hagedorn hatására* és Dajka Gábor munkásságára vonatkozó adatokat közöl.

Katholikus Szemle. 1923. évf. 1—4. sz. — Négyesy László: *Petőfi szelleme*. — Holik Flóris: *Szent László mondáink és Compostellai Szent Jakab*. — Prohászka Ottokár: *Az Ember Tragédiája s a pessimismus*.

Magyar Kultura. 1922. 1—12. sz. — Brisits Frigyes: *Tormay Cecile*. — Váry Rezső: *Beöthy Zsolt*. — Alszezhly Zsolt: *Passziójáték Mikófalván*. — Böhm János: *Pyrker érsek képtára a Nemzeti Múzeumban*. — Székely László: *Ady Endre vallásos költészete*. — Váry Rezső: *Gárdonyi Géza*. — 1923. évf. 1—2. sz. — Lischerong Gáspár: *Pray György születésének kétszázadik évfordulója*. — Kórodi Katona János: *Ahol Petőfi boldogabb napjait töltötte*.

Magyar Könyvszemle. 1920/21. évf. 1—4. sz. — Gulyás Pál: *Kommunista könyvtárpolitika* (I.). — Herrmann Antal: *Magyar szépirodalom idegen nyelven*. — Sági István: *A magyar szótárak és nyelvtanok könyvészete*. — Gopcsa László: *A magyar gyorsírás irodalma* (1801—1920.). — Hóman Bálint: *Adalék a magyar nyomdászat XVIII. századi történetéhez*. — Ferenczi Zoltán: *A «Cyrus nyugodalma» c. francia regény magyar fordítása*. — 1922. évf. 1—4. sz. — Bártfai Szabó László: *Széchenyi Ferenc gróf emlékezete*. — Gulyás Pál: *Kommunista könyvtárpolitika*. (II.) — Sági István: *A magyar szótárak és nyelvtanok könyvészete*. (II.) — Baranyai Zoltán: *Pótlások a «Bibliographie Française de la Hongrie»-hoz*. — Lukinich Imre: *Bethlen Elek könyvtárának jegyzéke* (1683-ból). — G. P.: *Hannolt János könyvtárának jegyzéke* (1595-ből). — Bártfay László: *Vörösmarty három verstördéke*.

Magyar Nyelv. 1922. évf. 4—6. sz. — Mészöly Gedeon: *A Biblia magyar fordításáról*. — Csüri Bálint: *A finn-ugor nyelvchasonlítás történetéhez*. — Solymossy Sándor: *Hol volt, hol nem volt...* — Melich János: *Szvatopluk*. — Zolnai Béla: *Az idegen szavak kérdése nyelvészeti szempontból*. — Szily Kálmán: *Pótlékok a Nyelvtörténeti Szótárhoz*. — Szendrey Zsigmond: *Jókai tájszavai*. — Szinnyei József: *Szilády Áron, Beöthy Zsolt*. — 9—10. sz. — Zlinszky Aladár: *Petőfi nyelvéről*. — Tolnai Vilmos: *Petőfi és a nyelvtudomány*. — Sági István: *Erdőbényei Januája*. — U. a.: *Mióta nyelvtan a grammatika?* — 1923. évf. 1—4. sz. — Gragger Róbert: *Ó-magyar Mária-siralom*. — Szinnyei József: *Budenz József, a kezdő nyelvész*. — Szily Kálmán: *A M. Tud. Akadémia helyesírási szabályainak*

története. — Zolnai Béla : *Az idegen szavak kérdése nyelvészeti szempontból.*

Minerva. 1922. évf. 1—10. sz. — Eckhardt Sándor : *Magyar rózsakeresztesek.* — Horváth János : *Magyar irodalomtörténet. A szintézis alapelvei.* — U. a. : *Fajkérdés az irodalomban. Jegyzetek a Petőfi-irodalomhoz.* — Nagy József : *Taine és Riedl.* — Pukánszky Béla : *Schopenhauer és a századvégi magyar líra.* — U. a. : *A magyar Hegel-vita.* — Riedl Frigyes *hagyatéka.* — Thienemann Tivadar : *A pozitívizmus és a magyar történettudományok.* — U. a. : *A szabadgondolkodás első nyomai a magyar közép-korban.* — Zolnai Béla : *Nyelvtudomány és szellemtörténet.*

Napkelet. 1923. évf. 1—4. sz. — Szekfű Gyula : *Petőfi-centennarium.* — Pauler Ákos : *Madách.* — Horváth János : *A Himnusz.* — Petrovics Elek : *Emlékezés Riedl Frigyesről.* — Horváth János : *Petőfi, meg a király.* — Galamb Sándor : *Pákh Albert.* — Sidney Carton : *Justh Zsigmond.* — *Levelek Etelka írójához.* Dugonics Andrásához írt levelek.

Nyugat. 1922. 8—24. sz. — Pataky József : *Bánk bán.* — Schöpflin Aladár : *Beöthy Zsolt.* — Dóczy Jenő : *Gyulai Pál kritikai elvei.* — Schöpflin Aladár : *Király György a kritikus.* — Turóczy Trostler József : *Egy fejezet a magyar irodalomtörténeti kutatás történetéből.* — Czebe Gyula : *A hún-kérdés mai állása.* — Király György : *Tompa, Arany, Kemény, Jókai, Madách.* — Schöpflin Aladár : *Rákosi Viktor.* — Harsányi Zsolt : *Török Gyula, fertálmágnás és költő.* — Schöpflin Aladár : *Giárdonyi Géza.* — Babits Mihály : *Kaposy Józsefről.* — Schöpflin Aladár : *Heinrich Gusztáv.* — Móricz Zsigmond : *Jókai.* — 1923. 1—7. sz. — Kuncz Aladár : *Petőfi zsenije.* — Pataky József : *Petőfi a színpadon.* — Földessy Gyula : *Petőfi és Shakespeare.* — Schöpflin Aladár : *Petőfi-szemponatok.* — Molnár Ferenc : *Emlékezés Sebők Zsigmondról.* — Szabó Endre : *Darmay Viktor.* — Karinthy Frigyes : *Madách.* — Gáspár Kornél : *Madách és lelki rokonai.* — Kuncz Aladár : *A mi Madáchunk.* — Révay József : *Az Ember Tragédiája álmotívumának ősei.* — Babits Mihály : *Előszó egy új Madách-kiadás-hoz.* — Schöpflin Aladár : *Az Ember Tragédiájának lírája.* — Schöpflin Aladár : *Ady körül.* — Einöd Tamás : *Két Ady-kép.* — Krudy Gyula : *Köbor Tamás.*

FIGYELŐ.

Az erdélyi magyar irodalom.

(1919—1922.)

Az irodalomtörténetnek immár számot kell vetnie azzal a ténnyel, hogy a nagy történelmi változás az egységes magyar szellemi életet is darabokra zúzta. A Romániába sodródott két milliányi erdélyi magyarság leszakadt az ezeréves egységből és szellemi téren is erejét próbára tevő, szívósságát edző önállóságra kényszerült. Új történelmi helyzete milyen feladatok elé állította, a nekiindulás nehézségei közt milyen ösvényeken tapogatózik, céltudatos törekvéseinek már is milyen eredményei vannak, — az elmúlt négy év elég adatot szolgáltat, hogy ezekre a kérdésekre feleletet adjunk.

Az erdélyi magyarságot szellemi téren is szerencsétlenül találta az elszakadás. A nagy világváltozásig a pesti irodalom táplálta, külön erdélyi magyar irodalom nem volt. Évszázados különállása a multban bizonyos tisztas hagyományokat, nemes kulturális törekvéseket, önálló erdélyi szellemet s erős erdélyi magyar öntudatot fejlesztett ki, mely a lelkek mélyén mindig elevenen élt s hathatósan fokozta az egységes magyar közművelődés erejét. Ezek a tényezők az elszakítás pillanatában s még inkább a politikai határok végleges megvonása után hatalmas erőforrását nyitották meg az erdélyi magyarságnak. Támogatásukkal hidalta át a kétségbeejtő nagy összeroppanást, segítségükkel teremtette meg az elszakadást követő irodalmi önállóságát. A reménytelenséget, a csüggedést, mely a lelkeket kezdetben megszállotta, az erőre kapó bizakodás, majd a munkára hívó kötelességérzet váltotta fel. A politikai élet kilátástalanságaiból a kulturális térre menekült: ott találta meg az egyetlen nyugvópontot, az egyetlen vigasztaló mozzanatot, ahol elcsüggesztő eredménytelenség nélkül dolgozhatott.

Az elszakítás után a tennivalók rengetege várt az erdélyi magyar irodalomra. Mindenekelőtt meg kellett azt teremteni, feladatait ki kellett jelölni s iránytszabó szilárd álláspontját határozottan le kellett rögzíteni. Akik józanul mérlegelték azt a hivatást, melyet az irodalomnak az erdélyi magyar közszellem ébrentartásában be kellett töltenie, a

magyarsághoz való megalkuvás nélküli ragaszkodás álláspontjáról körvonalazták a feladatait: megmenteni és tovább fejleszteni a magyar művelődés nemes hagyományait és gyarapítani azokat az értékeket, melyeket az ezeréves egységről átörökölt; örködni fölülte, hogy idegen elemek meg ne másítsák a magyarságát, ősi alapjellemét, erejét és nemességét; elszakítottan, országhatárok és békeszerződés ellenére is, keresni a gondolati és érzelmi kapcsolatot a lelkek mélyén gyökerező magyar kulturális közösséggel, hogy függetlensége mellett is integráns része maradhasson a magyar irodalom egészének; olyan irányba terelni és tartani az irodalom fejlődését, hogy az nemes ízlésű, nemes stílusú, művészi lendületű, konzervatív és emelkedett szellemű legyen.

Súlyos és életbevágó feladatainak tudatában az anyagi és technikai szervezetenlenség miatt csak bátoritanul és tapogatózva indult el a maga útján. Harcos készségét azonban csakhamar kihívta az idegen szellemű, a magyar lélekkel semmi közösséget nem tartó internacionalista irodalom hirtelen felburjánzása és térfoglalása. Már az első évben kitűnt, hogy két világnézet szívós harcában fog megalapozódni és megedzódni az erdélyi magyar irodalom. E két világnézet mögött két kiadvány és két folyóirat állt: egyik oldalon a szintiszta magyar *Minerva* és a kiadásában megjelenő *Pásztortűz*, másfelől a *Lapkiadvány* zsidó tőkéjével fenntartott *Napkelet*. E két folyóirat köré csoportosultak az írók is: a *Pásztortűz* mellé a keresztény magyar írók állottak, a *Napkelet* mögé pedig a liberális-radikális szellemű magyar, zsidó és emigrált írók hatalmas tömege tömörült. Így az erdélyi magyar irodalom erős viaskodással kezdte meg életét. A harc kimondottan egy pillanatig sem volt kétséges: a *Napkelet* nem tudott a közönséghez férközni, mely méltó felháborodással utasította vissza az erkölcsi, nemzeti és művészi érzését sértő idegen szellemű irodalmukat. E folyóirat megszűnése és a működését kísérő részvétlenség és öntudatos visszautasítás volt az első győzelme az erdélyi magyar irodalomnak. Ez a harc egyszersmind azt is eldöntötte, hogy ma Kolozsváré az irányadó szerep az erdélyi magyar irodalom terén. Mathatósan támogatja őt ebben Marosvásárhely értékes író gárdája. Nagyváradból, Temesvárból és Aradból, hol szintén élénk irodalmi élet zajlik, hiányzik Kolozsvár erős erdélyi magyar öntudata. Hiába próbálkoznak nagyszámú kiadványaikkal az erdélyi talajban gyökeret verni. Biztató jelenségként áll ma előttünk, hogy nemzetinek és eszményinek kell lennie annak az irodalomnak, mely az erdélyi magyarság széles és mély rétegeit át akarja járni.

Ma még kevés az az irodalom, mely különösképen erdélyi magyar lelket tükröz és lehel. Ami van, az is csak zsenge hajtás, melyre még magas mértékeket alkalmazni nem lehet. A nekiindulás, a szélesebb kibontakozás idejét éli. Nemes törekvése azzal biztat, hogy az öntudatosság teremtő foka felé emelkedik. Már is szép jövővel kecsegtető s erős lendü-

letű fejlődésnek indult írói gárda áll mögötte, mely lassanként kiszorítja azt az idegen szellemű, silány irodalmat, mely termékenységekben még ma szinte egyenlő erejű félként áll vele szemben. Fejlődése olyan irányú, hogy amíg megizmosodik, át kell vergődnie a jelenlegi tisztulási folyamaton. Az az érdeme már is megvan, hogy majdnem semmiből intenzív szellemi életet teremtett. Ma már *lehet* és *kell* beszélni erdélyi magyar irodalomról, mely a legszámottevőbb megnyilatkozása a lekapcsolt részek magyar kulturális törekvéseinek.

Ezt az irodalmat természetesen jogszerűleg csak azok képviselik, kiknek írásai erdélyi magyar lélekből sarjadanak. Ők az igazi értékek, a további fejlődés helyes útjelzői. Ma még ismeretlenek, nemzeti fontosságú, nehéz munkát végző, sok becsülést érdemlő úttörők.

Kétségtelenül megállapítható, hogy az erdélyi magyar irodalomban ma a lírikusoké a vezető szerep. Köztük a legtöbb értéket hord magában *Reményik Sándor*. 1918-ban lépett a nyilvánosság elé, de sokat ígérő tehetsége azóta megjelent két újabb verskötetében bontakozott ki határozottan (*Csak így... 1920*, *Vad vizek zúgása, 1922.*). Tépelődő, pesszimizmusra hajló lélek. Alaphangjában van valami borongó szomorúság — ami alapvonása az erdélyi magyar léleknek, — de energikussá válik, mihelyt a nemzeti érzés vált ki belőle hangokat. Különösen vonzódik a természethez. Nehány költeménye a magyar természet-költészet legszebb darabjai közé sorolható. Formakézsége és művészi öntudatossága meglepő. Törekvéseiben és irányában az erdélyi magyar irodalom leghatározottabb képviselője. Ugyanaz a szomorú hang, bánatba hajló mélaság jellemzi a mindig finom és művészi *Áprily Lajost*. Egyike a legvirtuózabb verselőinknek (*Falusi elégia, 1921*). Komoly, férfias hangjával kap meg *Tompa László*. Művészi kifejezője az erdélyi hangulatnak s az erdélyi magyar lélek érzésvilágának (*Erdély hegyei közt, 1921*). Egyensúlyozott lelkű és meleg szívű tehetség *Serestély Béla*, aki különösen a vallásos és családi költészet terén érint művészi magasságokat (*Örök rejtély, 1922*). Erős, kiemelkedő egyénisége az erdélyi magyar lírának *Szombati-Szabó István*. Komolyság, mélység és derék magyarság van a verseiben (*Életem, 1922*).

Az elbeszélők között *Nyirő Józsefet* tartja a közvélemény a legkiválóbbnak. Költői színben bővelkedő, erőben hatalmas, önálló, eredeti egyéniség. Friss, üde hegyi levegő áramlik felénk az írásaiból. Van néhány monumentális rajza a székely néplélekről. Önálló kötete még nem jelent meg, de sokat vár tőle az erdélyi magyar irodalom. A székely nép lelkét tükrözi *Gyallay Domokos* is kedves hangú, tiszta levegőjű novelláiban (*Ősi rögön, 1921*). Tősgyökeres magyar tehetség, az erdélyi magyar néplélek kincseinek szorgos feltárója. Eredeti egyéniség *Balogh Endre*. Mesteri kézzel rajzolta meg Erdély szomorú, kínlódó, vergődő lelkét (*Hajótöröltek, 1922*). Súlyos mondanivalói vannak, a problémáktól

sem riad vissza. Művészi, finom és költői *Berde Mária* elbeszélő készsége (*Tükör*, 1921); írásaitól az erdélyi zamatot sem lehet elvitatni.

Aránylag legszegényebb az erdélyi irodalomnak a dráma termelése. Bár könyv-drámák nagy számmal jelentek meg s egy-két darab színre is került, ezen a területen számbavehető érték egyetlenegy sem merült fel. Csuda kezdetleges, színtelen kísérlet, mely még muló sikert sem tudott elérni. Ma az a helyzet, hogy a sikerhajhászás s nem a komoly mondani-való az ösztönző. A szorgos törekvések azonban azzal biztatnak, hogy a sok próbálkozás ezen a téren is termel majd értéket.

A szépirodalom viszonylagosan kedvező helyzete mellett nehéz viszonyok közt vergődik Erdélyben a tudományos irodalom. A támogatására hivatott Erdélyi Múzeum Egylet anyagi erejében megbénítva könyvek megjelenését nem tudja előmozdítani. Tudományos könyv kiadása Erdélyben a legnagyobb áldozattal járó teljesítmény. Az elmúlt négy év a nehézségek ellenére is hozott egy pár figyelemreméltó munkát. *Bíró Vencel* tanulságos és érdekes könyvet írt az erdélyi fejedelemségnek a török udvarral való sűrű érintkezéseiről s a követkeüldés érdekes módjáról (*Erdély követei a portán*, 1921). Könyve nemcsak a szakemberek, hanem a művelt közönség érdeklődését is megnyerte. Az érdemes történetírói multra visszatekintő *Temesváry János* nagyszabású történeti művel gazdagította a magyar történetírást (*Erdély középkori püspökei*, 1922). Közel 500 oldalas könyvében a Szent István korában alapított erdélyi püspökségnek 31 névleg ismert főpapjáról olvasunk, egészen 1501-ig. E becsületesen végzett hézagpótló munka, mellyel az erdélyi róm. kath. Státusa huszonöt éves főpásztori jubileumát ünneplő nagyérdemű püspökét lepte meg, nagy nyeresége a magyar történetírásnak. Hasznos könyvet írt *Bitay Árpád* marianumi tanár. Nagy készültségre valló, alapos elmélyedéssel összefoglalta a román irodalom főbb korszakait, nevezetesebb fejlődési pontjait és jelesebb íróit. (*A román irodalomtörténet összefoglaló áttekintése*, 1922). A román irodalmat is elismerésre és hálaára kötelezte, mert összefoglaló áttekintést róla első ízben ő adott. — Erdély munkásságából az irodalomtörténetnek is módjában lesz egy pár figyelemreméltó cikkeken kívül néhány érdekesebb munkát elkönyvelni. Ezek mind a Petőfi-centennáriummal kapcsolatosak. Az Erdélyi Irodalmi Társaság *Petőfi összes költeményeinek* kiadásával áldozott Petőfi szellemének. Ez a kiadás a Voinoviché alapján készült; a zsegek és a töredékek kivételével közli a költeményeket. Két Petőfi életrajz is jelent meg. Az egyiket *Benedek Elek* írta a magyar ifjúság számára a maga kedves, közvetlen, mesemondó hangján, a másikat pedig *Halász Gyula* adta a nagyközönség kezébe. *Oláh Ferenc* kolozsvári színész Petőfi színész pályáját foglalta össze több lelkesedéssel és jóakarattal, mint hozzáértéssel. Figyelmet keltett még *Csergő Tamás* lelkeshangú Petőfi-émlékbeszéde. Ugyanő szerkesztette a Petőfi-émléksorokat. Ebben a könyvben

Erdély kiválóságai mutatják be hódolatukat a költő halhatatlan szelleme előtt.

Folyóirat hiányában a tudományos munkásság Erdélyben ma népszerűsítő cikkekre, felolvasásokra és előadásokra szorítkozik. Az utóbbiak terén az Erdélyi Múzeum-Egylet folytat rendszeres munkát. A kolozsvári közönség szorgalmasan látogatja a Múzeum szakosztályainak heti felolvasó üléseit, melyek céltudatosan igyekeznek ébrentartani a magyar öntudatot, a magyar kultúra szeretetét és megbecsülését. Sajnos, ez a munkásság ma még csak egy városra szorítkozik s Erdély széles rétegei teljesen nélkülözik tudományos érdeklődésük kielégítését. Buzgó működést fejtenek ki az irodalmi társaságok is: Kolozsvárt az *Erdélyi Irodalmi Társaság*, Marosvásárhelyen a *Kemény Zsigmond Társaság*, Aradon és Szatmáron a *Kölcsey Egyesület*, Temesvárt az *Arany János Társaság*, Nagyváradon a *Szigligeti és Ady Társaság*. Különböző körülmények miatt csak nem rég ébredtek szerepükre s arra a hivatásukra, hogy a magyar kultúra bástyáivá erősítsék magukat. Köztük legtekintélyesebb az Erdélyi Irodalmi Társaság, mely az utóbbi időben a konzervatív kereteit egy kissé meglazította.

Az időszaki sajtó termékei közt hivatott támogatója az erdélyi magyar irodalomnak a Reményik Sándor szerkesztésében állandóan erősödő *Pásztortűz* s a keresztény világnézet lelkes harcosa, a *Hírnök*. E két folyóirat egyre nagyobb rétegeket hódít. A megszűnt nagyszámú folyóirat közül a kolozsvári *Napkeletnek* és a marosvásárhelyi *Zord időnek* volt még nagyobb olvasóközönsége. Tudományos folyóirat megindítására eddig még kísérlet sem történt. Ezt a színvonalat leginkább megközelíti a Lugoson megjelenő *Magyar Kisebbség*. Politikai irányú, jól megszerkesztett s az erdélyi magyar érdekeket komolyan védő, igen olvasott folyóirat. A napilapok közül a Kolozsvárt megjelenő *Ellenzéknek*, *Ujságnak* és *Keleti Ujságnak* van a legtöbb olvasója. Köztük legerősebb a magyarság politikai magatartását határozottan képviselő *Ellenzék*. A különben jól szerkesztett *Keleti Ujságnak* a magyarság érületét sértő, sok bántó kielengése volt a múltban. Nagy része volt ebben főképp Ignotusnak. El kell ismerni azonban, hogy mióta a magyarság egységes politikai pártba tömörült, magatartása előnyösen megváltozott. Érdemes külön megemlíteni a Gyallay Domokostól szerkesztett, hetenként megjelenő *Magyar Népet*, mely olvasóközönségének kulturális igényeit kitűnően tudja kielégíteni.

E futólagos áttekintés, néhány érdemes név és kiemelkedő adat felemlítése tanuskodjék arról, hogy az erdélyi magyarság lelkében az elmúlt négy év sem csökkentette kultúrájának és irodalmának szeretetét, mely minden magyar szívet elszakíthatatlan kapcsolatokkal köt össze.

György I.ajos.

Magyar nyelvi és irodalomtörténeti előadások a kolozsvári egyetemen.

Az idegen megszállás következtében a kolozsvári magyar királyi tudomány-egyetem teljesen oláh jellegűvé vált. A magyar tudományos-ság számára egyetlen tanszéket szerveztek : a magyar nyelv és irodalom tanszékét. Ez a tanszék azonban ellátatlan volt 1922-ig. A már kezdettől fogva szervezett tanszék ellátására ugyanis megfelelő magyar szakember nem vállalkozott, noha pályázat útján is, magánúton is megkísérelték a betöltést. Nem magyar anyanyelvű ajánlkozobau nem volt hiány. De az illetékes tényezők — dicséretükre legyen mondva — ragaszkodtak ahhoz, hogy ezt a tanszéket született, tősgyökeres magyar töltse be. Ez utóbbiak közül azonban senki sem vállalkozott erre a feladatra a béketárgyalások befejezése előtt. Sőt azután is jó időnek kellett eltelnie, míg megérlelődött az a belátás, hogy kötelesség vállalkozni e feladatra. Mikor a tanszék jelenlegi betöltőjét, dr. Kristóf Györgyöt, az egyetem köréből megkérdezték : hajlandó volna-e e feladatra vállalkozni, Kristóf György késznek nyilatkozott a tárgyalások felvételére. De volt két előleges kikötése. Az egyik, hogy az egyetemi katedrán semmiféle külső korlát szabadságában ne gátolja, a saját tudományos és erkölcsi lelkiismeretén kívül. Ezt a feltételt, mint az egyetemi tanszabadság természetes folyományát, az illetékesek tudomásul vették, helyeselték s kijelentették, hogy az egyetemi tanár sem tudományos nézeteiben, sem magyar faji egyéniségében akadályra nem talál. A másik kikötése az volt Kristófnak, hogy hívják meg, mert ő nem pályázik. Ez a feltétel is már-már valóra vált, amikor egyebek mellett érvényesült az a felfogás, hogy a tanszék betöltésére mégis pályázat irandó ki, nehogy épen a magyarság mondhassa utóbb, hogy kéz alatt történt a rendes tanár kinevezése, tehát oly formák között, hogy abban épen a magyarság lehet megbántva. Mégis a közoktatásügyi miniszter Kristófit a történt tárgyalások alapján a kar előterjesztésére megbízta a tanszék ellátásával, még mielőtt a pályázati hirdetés határideje lejárt volna. Így kezdte meg Kristóf 1922 április 1-én előadásait. A kar barátságosan fogadta. Első előadásán az egyetem hallgatói és Kolozsvár magyarságának érdeklődői nagy számban jelentek meg. Bănăscu prodékán örömének adott kifejezést, hogy az egyetem szándéka megvalósult a magyar tanszékre nézve is, s hogy épen a magyar tudományos életben előnyösen ismert és jóhírű szakembert sikerült megnyerni tanárnak. Kristóf erre felolvasta rövid köszönését s elkezdte előadását a magyar ősköltészet problémáiról. Rendes hallgatóinak száma ebben a félévben 12 volt. A következő tanévben ez a szám 36-ra emelkedett. Hirdetett előadásai a következők voltak :

1921—22. II. félév. — A magyar nyelv és irodalom története 1526-ig ; heti 2 óra. — Báró Eötvös József élete és művei ; heti 1 óra. —

A magyar nyelv és irodalom legrégibb emlékeinek tanulmányozása : heti 2 óra.

1922—23. I. félév. — Petőfi ; heti 1 óra. — A régi magyar irodalom története (folyt.) ; heti 1 óra. — Jelentéstan ; heti 1 óra. — Petőfi költeményeinek tanulmányozása : heti 2 óra.

1922—1923. II. félév. — Madách ; heti 1 óra. — A XVI. század irodalomtörténete ; heti 1 óra. — Etymologia ; heti 1 óra. — A magyar dráma története ; heti 2 óra.

A régi magyar szeminárium könyvállománya tetemesen fölszaporodott, mert a tulajdonképeni irodalomtörténeti szemináriumba tétetett át a magyar nyelvészeti és az áltáji nyelvészeti szeminárium könyvállománya is. Ezek jelenleg egyesítés alatt állnak. A tanszék ugyanis : magyar nyelvi és irodalomtörténeti jellegű. A tanszék mindenkori betöltője nyelvészetet és irodalomtörténetet is köteles előadni. Kristóf szerette volna, ha a nyelvészeti rész nem őt terhelte volna. Ki is jelentette, hogy a nyelvészet előadására nincs készülsége, azzal tanári vizsgálata óta tudományosan nem foglalkozott. Ép ezért e téren a legmagasabb kívánalom, melynek a kielégítésére nem szívesen ugyan, de ígéretet tehet az, hogy közli a legkiválóbb szakmunkák nyomán az elért eredményeket. Hivatkozott arra, hogy úgy a magyar nyelvtudomány, mint a magyar irodalomtörténet oly fejlett, oly gazdag, hogy tudomása szerint senki sincs, aki e két tudományt egyformán művelné. Sőt a fejlődéssel járó elkülönülés miatt az egyik tudományág keretén belül is majd mindenkinek meg van a maga speciális otthonossága. Ő irodalomtörténeti tanulmányozást folytatott, azt is reformáció utáni időktől kezdődőleg. Az illetékes körök ezt tudomásul vették.

A tanszék végleges betöltése királyi kinevezéssel a közelebbi napokban történik. Azért is húzódott ily soká, mert miután pályázatra került a dolog, az itteni viszonyok mellett bajos volt összehozni az ajánlattételre hivatott hivatalos bizottságot. Az állami szabályzat szerint ugyanis az illetékes kar négy, az országban levő többi egyetem (Bukarest, Csernovicz, Jassi) 1—1, lehetőleg szakbeli-tagot küld e bizottságba. A bizottság elnökét a miniszter nevezi ki. E bizottság aztán a továbbiakban maga alakul meg, választ két előadót. Aztán mikor a referensek készen vannak, újra összejön s a referátum alapján a pályázókkal négyféle kollokviumot tart. A bizottság nagyon komolyan vette dolgát s az egyik pályázót épen az egyetem és a magyarság érdekében erre a szóbeli kollokviumra nem is bocsátotta. A másik két pályázóval megtartotta (Borbély István és Kristóf György). Az eredmény az, hogy a bizottság titkos és egyhangú szavazattal Kristófit ajánlotta kinevezésre.

A kolozsvári egyetemen szervezve van egy magyar lektori állás is. Most ez is hamarosan betöltésre kerül. Sőt úgy hallatszik, hogy a Magyar

Szövetség kezdeményezésére a kormány a többi egyetemen is szervezi a magyar irodalmi tanszéket. Úgy hallatszik, hogy a bukarestin már a jövő év első szemeszterére meg lesz a tanszék.

B.

Jelenségek.

1. Ha néhai jó Vajda János, aki a *Magyarságról és nemzeti önézetről* annak idején olyan okos könyvet írt, hirtelen feltámadna és széttekintene újságaink között, talán örökre letenné a tollat. Hiszen maga mondja tiltakozásában, hogy «olyan nyelven, mely az üzletet seftnek nevezi, nem lehet költeményt írni, de nem is érdemes». Szegény, ha tudná, hogy ez a kóros áramlat már szinte egész sajtónkat elborította! A napi hírek pillanat szülöttjei azon melegen, idegen szellemben torzulnak magyar mondatokká, mert hát az újságnak egy-két óra múlva már Budapest aszfaltjain kell virítania. Ebben a bábeli nyelvzavarban egy-két komoly lapunk még megállta valahogy a helyét s azt mondhatnók, hogy legtöbb folyóiratunk is. Ám itt meg a tudományos poz. a nagyképűség szedi sajnálatos áldozatait. Pedig nincs olyan mély filozófiai igazság, nyakatekert geometriai vagy jogi tétel, melyet szintiszta, érthető magyar nyelven ki ne lehetne fejezni. De hát sok író éppen azért bujik a szükségtelen terminus technikusok hálás köpenyége mögé, mert érzi, hogy állítása egyszerű nyelven nem eléggé súlyos vagy nem eléggé igaz. Erre igen sok szomorú példát idézhetnénk. Egyik folyóiratunk legutóbbi számának kilenc kis oldalnyi cikkében több mint kétszáz idegen szót találtunk! Ezeknek egy része csakugyan fejtörést okozhatna, ha megfelelő magyar szóval akarná helyettesíteni az ember, azt is megvalljuk, hogy némelyik egyenesen pótolhatatlan, azonban a szerző sokszor szükségtelenül, sőt vétkezen kedvez az idegen szavaknak, mert így — ő legalább is ezt hiszi — súlyt, előkelőséget, tudományos veretet és tekintélyt-biztosít írói megjelenésének. Valóságos tárházat találjuk nála az eféle idegenségeknek: momentán, fázis, æquivalens, historizmus, realitás, diszkreditál, kauzális, komprimált, narratív, latens, ténykomplexum (!), genetikus, akcentuál stb. Keveréknyelv ez, melynek mindössze hitvány összekötő kapocsul szolgál a mi szegény, lesajnált magyar nyelvünk.

2. Néhány szót most az irodalmi illemről. Mert ilyen is van, csak hogy mostohasorban. Pedig azt hisszük, hogy az irodalmi élet forgatagában, az újságok, folyóiratok bástyái mögött ugyanannak az illetannak szabályai irányadók, melyek a helyes társadalmi fellépésre tanítanak. Annak, akinek nincs igaza, az irodalomban sem szükséges ormóttlanul vagy írói fülénnel fejéhez vágni az igazságot. — A Petőfi-centennárium alkalmával több magyar író elhozta áldozatát a nagy magyar szellem emlékezetének. Jóleső érzéssel néztük ezt a hódolatot. Mindenki azt adta, ami legjobb telt tőle, sokszor bizony átvirasztott

éjszakák, hosszú elmélyedések gyümölcsét. Szigetvári Iván, aki remete-elszigeteltségben él, a százéves Petőfiről írt egy vaskos kötetet. Nem bocsájtjuk a mű tárgyalásába, felőlünk lehet jó vagy rossz, most csupán az irodalmi illemről beszélünk, melyen Szigetvári Ivánnal kapcsolatban sérelem esett. Egyik tudományos folyóiratunk munkatársa úgy írt róla cikket, mintha vetélytársa lenne, mintha mellette az ő véleménye ki sem bontakozhatnék. «Ez a könyv nem méltó a nagy Petőfi-ünnephez» — mondja bevezetésül. «Szigetvári gyakorlatban adja a komikumot» — jegyzi meg cikke végén. Tegyük fel, hogy igaz. (Pedig nem igaz!) De akkor is, helyes-e ez a hang éppen egy ünnepen s egy olyan emberrel szemben, aki évtizedeken át lelkes híve és állhatatos művelője a tudományos irodalomnak? Ne felejtsük, hogy a gúny, a felesleges tréfa hatványozottan fáj az irodalomban s ha már nem engedi másként a meggyőződésünk — ami természetesen mindennél előbbvaló — elég, ha egyszerűen tagadunk s komolyan, tárgyilagosan figyelmeztetjük az illetőt, hogy véleményünk szerint tévedett. A kritikus, aki maga is könyveket ír, válogassa meg a szavait ugyanazon kutatási mezőn dolgozó kartársával szemben, mert így kívánja az irodalomnak, sajnos, kevésre becsült illemtana, kivált egy nálunk idősebb s tanultságban, jóindulatban, önzetlen lelkesedésben csöppet sem szegényebb író társunkkal szemben.

B.

Az utolsó budai basa.

Alig van nevezetes történeti esemény, mely a tudományos irodalmon kívül a költészetben is sokszoros visszhangot ne keltene. A világtörténelem nagy mozzanatainak tövében rendszerint a regények, versek, legendák különböző értékű és egymással különféle képen rokon tarka serege burjánzik. Buda visszafoglalásának eseményéhez fűződik irodalmunkban Mészáros Ignác *Kartigámja*, Jókai Mór *Az utolsó budai basa* és Tarczai György *Ramocsaházy szederfája* c. novellája, a német irodalomban Zschokke, Varnhagen von Ense és Pickler Carolina egy-egy elbeszélése. Az utóbbi három mű közös forrása egy 1765-ben *Le Bacha de Bude* címen névtelenül megjelent francia regény, melyet Aranka György 1791-ben magyarra fordított s melyről röviden már eddig is többször megemlékezett filológiai irodalmunk. Most Baranyai Zoltán a Bibliothèque Universelle c. svájci folyóirat 1922 júliusi számában (*Lq. Bacha de Bude*) kimerítő teljességgel egybeállítja a francia regény keletkezésére és forrásaira vonatkozó adatokat. Szerzője, Victor Gingins de Moiry, régi svájci francia nemesi család sarja, kiről, mint yverdoni polgármesterről Vallomásai egy helyén Rousseau is megemlékezik. A regény keletkezésének közvetlen indítéka egy irodalmi kör fogadása volt oly regény írásáról, melynek meséje érdekfeszítő, anélkül, hogy szerelmi bonyodalom volna beleszöve. Az író Abdi pasát svájci

eredetű renegátnak teszi meg, ki a keresztény seregben küzdő honfitársát és-ifjúkori barátját a svájci romand tájszólás révén ismeri föl. Mint Baranyai Zoltán kimutatja, mindkét motivum teljesen nélkülözi a történeti alapot. Bár Majláth János is fölvette őket Buda visszafoglalásáról német nyelven írt rajzába (1824), csupán svájci helyi hagyományoknak és anekdótáknak a budai ostrom történetére való önkényes alkalmazásáról van szó.

Mr.

Elhunytak.

Ábrányi Kornél dr. publicista, szül. Budapesten. 1878 május 5-én, meghalt ugyanott 1923 április 3-án. Ifj. Ábrányi Kornél költő és hirlapíró fia. A gimnáziumot a budapesti Ferenc József-nevelőintézetben, a jogot a gráci és budapesti egyetemen végezte s 1904-ben államtudományi doktorátust szerzett. 1899-ben a budapesti Egyetemi kör alelnöke, majd elnöke volt s e minőségben tevékeny része volt abban, hogy az első ex-lex idején az egyetemi ifjúság nem jelent meg a katonai sorozáson. 1905-ig mint hirlapíró működött: előbb a Magyar Hirlap, utóbb a Pesti Napló belső munkatársa volt. 1905-ben kinevezték máv. fogalmazóvá. 1906-ban, miután a képviselőválasztáson megbukott, belépett az Egyetértés, majd ennek megszűntével a Világ szerkesztőségébe. 1914-ben a világháború kitörésekor hadba vonult, többszörösen kitüntette magát és honvédhuszárszázadosi rangot nyert. Versei, irodalmi és politikai cikkei az említett lapokon kívül az Életben (1909), a Hazánkban (1904), az Új Időkben (1909) s főleg az Alkotmányban (1905—09) jelentek meg, utóbbiban Lászlófalvi Béla álnéven is. — Szépirodalmi kötete: *Versek*. Budapest, 1901.

Andreánszky Jenő (liptószentandrászi) orvosdoktor (1865—1922), fiatal korában a Budapesti Hirlap belső dolgozótársa. *A szalombetyár* c. 3 felv. énekes bohózatát, melyet P. Nagy Ernővel írt, 1891-ben mutatta be a Városligeti Színház, *Katonásan* c. 1 felv. vígjátékát pedig 1894 jan. 26-án a Nemzeti Színház. Utóbbi nyomtatásban is megjelent (Műkedvelők Színháza 15. szám).

Apáthy István (1863—1922), orvosdoktor, 1890 óta kolozsvári egyetemi tanár, fiatal korában nagyobb szépirodalmi tevékenységet fejtett ki. Utí képei, tárcái és versei a Fővárosi Lapokban (1881—89), a Pesti Naplóban (1882—85), Nemzetben (1882—85), Magyarország és a Nagyvilágban (1881—82), Ország-Világban (1883), Magyar Szalomban (1887—88), A Hétben (1890) láttak napvilágot. — Szépirodalmi kötete: *Az út a révpart felé*. Klinikai képek. Budapest, 1885.

Dárday Olga író nő szül. Budapesten 1878-ban, megh. u. o. 1923 január 21-én. Dárday Sándor v. b. t. t. s neje. Ernesztin, német író nő leánya. 1891-ben ment férjhez Szende Fülöp keresk. minisztériumi titkárhoz, de csakhamar özvegygé lett. Már leánykorában is írt tárcákat

álnév alatt, azután szobrásznak készült, majd ismét tollhoz nyúlt s igen sok elbeszélést írt, főleg a Magyar Nemzetbe (1900—1903), a Budapesti Hirlapba (1902—15, 1917—), Az Ujságba (1905, 1907), az Életbe (1909—1910) és a Vasárnapi Ujságba (1912. Rozsda. Regény). — Önálló kötetei : 1. *Forgácsok*. Budapest, 1903. — 2. *Vadalmák*. U. o. 1909. — 3. *Rozsda*. U. o. 1912. (Németül is *Rost* c.) — Mellszobra Ligetitől.

Dessewffy Arisztid (cserneki és tarkői) képviselőházi elnöki tanácsos (1854—1922), aki magyar, francia és angol lapokban fejtett ki publicisztikai működést. — Önálló művei közül szépirodalmi jellegűek : 1. *Velence*, Budapest, 1895. — 2. *Félszázad múltán*. Regény. U. o. 1898. (Először a Magyarország 1897. 307—334. számában jelent meg.)

Dobay Mariska (Anka Jánosné), költő, szül. Székelyudvarhelyt 1885-ben, megh. Budapesten 1922 szeptemberében. 1903 óta dolgozott kath. irányú lapokban. 1908-ban *Szt. Erzsébet emlékezete* c. ódájával pályadíjat nyert a pozsonyi virágjátékokon. Versei az Alkotmányban (1908—1914), Életben (1914—) s egyéb lapokban jelentek meg. — Verskötetei : 1. *Szeráfszárnyak*. Kolozsvár, 1908. — 2. *Oázison*. U. o. 1914.

Gárdonyi Géza, a nagy magyar író, megh. Egerben 1922 október 30-án. Életrajzát, műveinek részletes jegyzékét lásd az Irodalomtörténet folyóirat 1921. évf. Pótlásul ehhez ideiktatjuk, hogy a Szimnyeinel föl nem sorolt újabb regényei hol és mikor s mily címen jelentek meg először : az Uj Időkben (1898. A kékszemű Dávidkáné ; 1904. Az utolsó tekintetes úr ; 1905. Ábel és Eszter ; 1907. A mult nekünk él ; 1911. Finum Ilka), a Pesti Hirlapban (1899 : 356—1900 : 119. sz. Az egri csillagok. 1913 : 304—1914 : 43. sz. Szunyoghy Miatyánkja ; 1921. Ida regénye ; 1922—23. Kiki a párjával), a Budapesti Hirlapban (1900 : 174—231. sz. A láthatatlan ember).

Gyöngyösy László tanár és író, szül. Ungvárt 1861 április 13-án, megh. Budapesten, 1923 februárjában. 1882—86-ban a Pesti Hirlap belső munkatársa volt s azután a tanári pályára lépett. Hosszabb ideig volt a beregszászi, majd a nagyszalontai áll. gimnázium tanára. Utolsó éveit a fővárosban töltötte. Számos verse, elbeszélése, szépirodalmi és tudományos tárcája s irodalomtörténeti cikke jelent meg a Magyarország és a Nagyvilágban (1881—82), a Magyar Földben (1882), a Pesti Hirlapban (1883 óta), a Vasárnapi Ujságban (1887—1906), az Ország-Világban (1887—1903), a Debreceni Prot. Lapban (1890—91), a Prot. Egyházi és Isk. Lapban (1891), a Fővárosi Lapokban (1891—92), a Budapesti Hirlapban (1894—1919), a Magyarországon (1896—1918), az Uj Időkben (1897—1901), a Pesti Naplóban (1898—1916), a Hazánkban (1903—1904), a Magyar Hirlapban (1914 : 153—177. sz. A bártfai bíró). Munkái : 1. *Chuzzlewit Márton élete és kalandjai*. Irta Dickens. Budapest, 1885. 3 köt. (fordítás). — 2. *Mikszáth Kálmánról*. U. o. 1886. — 3. *Hazulról*. Elbeszélések. U. o. 1889. — 4. *Arany János ifjúsága*. Eger, 1897. —

5. *Arany János élete és munkái.* Bpest, 1901. — 6. *Belső emberek.* U. o. 1902. — 7. *A régi ösvényen.* Versek. Bártfa, 1903. — 8. *Fiatal házások* s egyéb elbeszélések. Eger, 1903. — 9. *Gyöngyösi István élete és munkái.* Budapest, 1905. — 10. *Mikszáth Kálmán.* U. o. 1911. — 11. *A cár kosaras tótja.* U. o. é. n. — 12. *Pósa Lajos életrajza.* U. o. 1920.

Heinrich Gusztáv dr., nyug. egyetemi r. tanár, a M. Tud. Akadémia és a Kisfaludy-Társaság r. tagja, a Budapesti Philológiai Társaság elnöke, szül. Pesten 1845 márc. 17-én, megh. Budapesten 1922 nov. 7. Egyetemi tanulmányait Lipcsében, Bécsben és Budapesten elvégezvén, 1867—73-ig a pesti ev. főgimnázium, 1873—75-ig a tanárképzőintézet gyakorló iskolájának tanára volt. A budapesti egyetemre 1873-ban került mint a német filológia h. tanára. 1875-ben rendkívüli s 1878-ban rendes tanárrá lett. 1905-ben, amikor a M. T. Akadémia főtítkárává választották, nyugalomba vonult. 1920-ban főtítkári állásáról is leköszönt, de mint kiérdemesült r. tanár szinte haláláig tanított az egyetemen, ahol igen nagy hatása volt. 1910 óta tagja volt a főrendiháznak. Az Egyetemes Phil. Közönyt 1877—1891-ig, az Ungarische Revue-t 1881—1891-ig s az Ungarische Rundschau-t 1912—1916-ig szerkesztette. Sokat dolgozott a Pester Lloyd-ba és a Budapesti Szemlébe. A magyar irodalomtörténet főleg azok a dolgozatai érdeklik, melyekben a német-magyar irodalmi hatásokat nyomozta. Ily irányú főbb dolgozatai: *Bánk bán a német költészetben.* Budapest, 1879. — *Eltzelburg és a magyar-hún monda.* U. o. 1881. — *Magyar elemek a német költészetben.* U. o. 1909. — Irodalmunk számos régi emlékét közzétette magvas bevezetések kíséretében az Olcsó Könyvtárban, melyet Gyulai halála óta szerkesztett, valamint a Régi Magyar Könyvtárban, melyet ő indított meg 1897-ben.

Ivánfi Jenő a budapesti Nemzeti Színház tagja, szül. Szeghalmon, 1863 okt. 6-án, megh. Budapesten, 1922 szept. 26-án. 1884—94-ig a kolozsvári Nemzeti Színház tagja volt, azután Budapestre került s a Nemzeti Színház művésze és rendezője lett. Többször megfordult Párisban és Londonban s ottani tapasztalatait ügyesen értékesítette. Irt néhány verset és dramaturgiai cikket, Abonyi Árpád társaságában *Samil* c. egy drámát, mely Kolozsvárt és Horváth Jenővel *Idegen földön* c. színművet, mely a Nemzeti Színházban került színre, valamint számos drámaföldítést. Ezek: Grillparzer: *Sappho* trag. (Nemzeti Színház, 1893 nov. 24); A. Germain: *Család.* Vígj. (U. o. 1894 szept. 28); M. Prévost: *Századvégi lányok.* Színmű. (U. o. 1896 ápr. 10); T. de Banville: *Sokrates és felesége.* Vígj. (U. o. 1896 dec. 29); Brieux: *Szabadulás.* Színmű. (U. o. 1897 ápr. 2); J. Racine: *Britannicus.* Trag. (U. o. 1899 dec. 22); Molière: *Tartufo.* Vígj. (U. o. 1904?); Brieux: *Simone.* Színmű. (U. o. 1908 okt. 23); P. Bourget: *A barrikád.* Színmű. (U. o. 1910 nov. 25); F. Hebbel: *Judit.* Trag. (U. o. 1912 jan. 12); Leconte de Lisle: *Az Erinnisek.* Trag. (U. o. 1913 jan. 3); Grillparzer: *A vendég*; *Az argonauták.* Trag.

(U. o. 1917 márc. 23) stb. A fordítások legtöbbje nyomtatásban is megjelent.

Kaposy József, a Szent István Társulat volt igazgatója, szül. Zala-apátiban, 1863 febr. 25, meglh. Budapesten, 1922 nov. 8. 1884—87-ig gr. Károlyi Mihály nevelője volt. 1890—1905-ig szerkesztette a *Magyar Szemle* c. kath. irányú folyóiratot. 1906-ban elhagyta az egyházi rendet, lemondott a Szent István Társulaton viselt állásáról, melyet 1898 óta viselt és a magánéletbe vonult vissza. 1919-ben a budapesti Egyetemi Könyvtárnál vállalt állást. Munkái: *Graziella*. Irta Lamartine. Ford. Budapest, 1885. — 2. *Dante és a Biblia*. U. o. 1891. — 3. *Mult és jelen*. Rajzok és elbeszélések. U. o. 1897. — 4. *Dante és Magyarország*. U. o. 1909. — 5. *Dante ismeretének első nyomai hazánkban és a magyarországi Dante-kódexek*. U. o. 1909. — 6. *Dante első magyar fordítói*. U. o. 1910. — 7. *Dante a magyar művészetben*. U. o. 1910. — 8. *Magyarország és Dante születésének hatszázados évfordulója*. Kolozsvár, 1910. — 9. *Dante Magyarországon*. Budapest, 1911. — 10. *Szent Ferenc virágos kertje*. Ford. U. o. 1913. (2. kiad. 1921.) — 11. *Bibliografia Dantesca ungherese*. U. o. 1922.

Kazár Emil hirlap- és regényíró, szül. Nagyváradon, 1843 jún. 23, meglh. Budapesten, 1922 május 14. Első elbeszélései 1860-ban jelentek meg a Napkeletben. Belső munkatársa volt az *Ellenőrnek*, a *Pesti Naplónak*, a *Magyarországnak*, a *Magyar Hirlapnak* és számos más lapnak. Előadott színművei: *A kétkulacsos* (Budai Népszínház, 1869); *Kincskeresők* (Nemzeti Színház, 1874); *A hátrahagyott család* (u. o. 1875). — Önálló kötetei: 1. *Elbeszélések*. Pest, 1863. — 2. *Az utolsó pont*. U. o. 1864. — 3. *Csendes órák*. U. o. 1864. — 4. *A semmi, ha valamivé lett*. Regény. Budapest, 1881. — 5. *Ősök és unokák*. Regény. U. o. 1882. — 6. *Izsák*. Regény. U. o. 1886. — 7. *Lég és föld. Kitörölt évek*. U. o. 1888. — 8. *A szívárvány*. U. o. 1889. — 9. *A ma, holnap nélkül*. U. o. 1890. — 10. *Össze-vissza*. Elbeszélések. 1897. — 11. *Elbeszélések*. U. o. 1901.

Király György dr. volt közs. főreáliskolai tanár (1887—1922), főleg a régi magyar irodalommal foglalkozott. Élete utolsó éveiben rengeteg szépirodalmat fordított főleg franciából és angolból. Munkásságának teljes bibliografiai egybeállítása megtalálható Trostler József: *Király György emléke*. Budapest, 1922. Ethika kiadása c. füzetében. Legfontosabb irodalomtörténeti tanulmányai: az Egyet. Philologiai Közönyben (1909. A törökországi levelek forrásaihoz; 1912. Mikes Kelemen fordításai; 1919. A Tell-monda és Hatto-monda első nyomai irodalmunkban), az Irodalomtörténetben. (1913. Mikes Kelemen levélformája), az Irodalomtörténeti Közleményekben (1915. A Margit-legenda és rokonai; 1917. A trójai háború régi irodalmunkban; 1918. Világbíró Sándor mondája régi irodalmunkban; 1921. A Cyrus-monda széphistóriánkban), a Budapesti Szemlében (1915. A kuruc-balladák

hitelességének kérdése; 1917. Heliodorus irodalmunkban). Munkája: *A magyar ősköltészet*. (Ethika-könyvtár.) Budapest, 1921.

Lers Vilmos báró dr., nemzetgyűlési képviselő (1869—1923) jogi író, fiatal korában, a múlt század kilencvenes éveiben, tárcákat és verseket is írt a szépirodalmi lapokba, így A Hétbe (1893, sőt 1915-ben is).

Loew Nánán Vilmos, newyorki ügyvéd (1847—1922), Löw Lipót szegedi főrabbi fia, 1867-ben vándorolt ki Amerikába. A magyar szép-irodalom angolra fordításával szerzett érdemeket. Műfordításai: 1. *Gems of Petőfi and other hungarian poets*. New-York, 1881 (bőv. és jav. kiadásai e címen: Magyar songs. U. o. 1887; Magyar poetry. U. o. 1899 és 1906). — 2. *The tragedy of man. By Imre Madách*. U. o. é. n. — 3. A Petőfi: *The Apostle, Childe John* etc. U. o. (1912).

Nagy György (kaáli) dr. ügyvéd, volt orsz. képviselő, a magyar-országi köztársasági párt megalapítója (1879—1923), mint lírai költő kezdte pályáját. Verskötetei: 1. *Céltalanul*. Budapest, 1898. — 2. *Tavasználkül*. U. o. 1899. — 3. *Száraz ágak*. U. o. 1900.

Szegedy Rezső dr., egyet. ny. r. tanár, a Szent István Akadémia tagja, szül. Siden (Szerém vm.), 1873-ban, megh. Budapesten, 1922-ben. Eredetileg magyar irodalomtörténész volt, majd a horvát-szerb nyelv és irodalom tanulmányozására adta magát s főleg a szerb-magyar népköltés kölcsönhatásával foglalkozott. Magyar irodalomtörténeti tanulmányai az Irodalomtörténeti Közleményekben (1912. A Vitéz Francisco délszláv rokonai; 1915. A Szilágyi és Hajmási monda délszláv rokonai; Zrinyi Miklós és a szigeti veszedelem a horvát költészetben; 1917. A Toldy-Trilogia szerb fordítása), a Budapesti Szemlében (1913. A Bankó leányáról szóló széphistória délszláv forrásai; 1916. Petőfi horvát fordítása) és az Etnographiában (1917. Ki volt Jank Szibinyáni?), továbbá önálló füzetekben: 1. *Kölcsey esztétikai dolgozatai*. Budapest, 1897. — 2. *Sylvester nyelvtana*. U. o. 1898.

Váradi Antal dr., az orsz. színművészeti akadémia ny. igazgatója, a Kisfaludy-Társaság r. tagja s a Petőfi-Társaság volt főtítkára, szül. Závodon (Tolna m.), 1854 május 2-án, megh. Budapesten, 1923 március 5-én. A gimnáziumot Pécsen, az egyetemet Pesten végezte s mialatt tanárnak készült, a színiakadémiát is elvégezte. 1875—95-ig középiskolai tanár volt a II., illetve V. ker. áll. főreáliskolában. Közben a színművészeti akadémia is tanított s utóbb az intézet titkára, majd 1898—1906-ig igazgatója volt. Nyugalomba vonulásakor udv. tan. címet kapott. Első verse 1873-ban jelent meg a *Fővárosi Lapok*ban, melybe 1896-ig dolgozott. Az *Ország-Világ* c. képes hetilapnak haláláig főszerkesztője volt. Számos verse, elbeszélése és visszaemlékezése — ez utóbbiak csak nagy óvatossággal használhatók — a különböző fővárosi heti és napilapokban. Számos eredeti és fordított színművét, opera, balett és operett librettóját s alkalmi színdarabját adták elő a fővárosi szín-

házak. Fontosabb eredeti drámái: *Iskarioth*. Tragédia (Nemzeti Színház, 1876 szept. 22); *Tamora*. Tragédia (u. o. 1879 febr. 12; később operaszöveggé dolgozta fel Elbert Imre zenéjére. Operaház, 1895 okt. 4). *Az eredendő bűn*. Dráma (Nemzeti Színház, 1879 május 2); *A tör. Vigj.* (u. o. 1880 április 23); *A rongyháziak*. Népszínmű (Népszínház, 1885 febr. 14); *A Gabi-villa*. Vigj. (Nemzeti Színház, 1887 febr. 26); *A hún utódok*. Regényes dráma (u. o. 1890 jan. 24); *A szent korona*, alkalmi színmű (u. o. 1892 jún. 8); *Rafaél*. Dráma (u. o. 1894 jan. 19); *Charitas*. Dráma (u. o. 1894 okt. 19); *Szent Margit asszony*. Trag. Bpest, 1907). — Verses munkái. *Költemények*. Budapest, 1875. — *Újabb költemények* u. o. 1877. — *Az én világom*. U. o. 1879. — *Szív örvényei*. U. o. 1879. — *Költemények*. U. o. 1890. — *Legendák könyve*. U. o. 1895—1903. 2 köt. (2. kiad. 1904). — Elbeszélő kötetei: *Festett világ*. U. o. 1892. — *Hamis istenek*. U. o. 1893 (új kiad. 1906). — *Szent Agata levelei*. U. o. 1903. — *A láthatatlan írás*. U. o. 1905. Egy regénye: *Sancta Veritas*, mely a *Magyar Gêniousz* 1893. évf.-ban látott napvilágot, könyvalakban nem jelent meg. — Fontosabb műfordításai: Molière: *A szerelem mint orvos*. Bpest, 1874. — Goethe: *Faust*, a tragédia II. része. U. o. 1887. (2. kiad. 1900). — Schiller: *A messinai menyasszony*. U. o. 1900. — Aeschylus: *Agamemnon*. U. o. 1900. — Schiller: *Tell Vilmos*. U. o. 1901. — Molière: *A képzelt beteg*. U. o. 1903. — Irodalomtörténeti munkái és visszaemlékezései: *A magyar irodalomtörténetírás Bod Péteről Toldy Ferencig*. Budapest, 1874. — *Regényes rajzok Petőfi életéből*. U. o. 1908. — *Képek a magyar író- és színészvilágból*. U. o. 1911. 3 köt. — *Följegyzések életem sorából*. U. o. 1912. — *Régi magyar színészvilág*. U. o. 1912. — *Elmult időkből*. U. o. 1917.

Elhunytak még: **Arady Emil** (megh. 1923 jan. 10-én 27 éves), az eperjesi gör. kath. püspökség aktuáriusa, a Karcagi Hírlap felelős szerkesztője. — **Dubrovay János** (megh. 1923, 49 éves) hírlapíró. Tíz évig szerkesztette az Érsekújvár és a Kis Magyar Alföld c. lapokat. — **Görnyü Béla** (1883—1823) Kolozsvári hírlapíró. — **Keszthelyi Ernő** bankigazgató (megh. 1922 május 15), fiatalabb korában hírlapíró volt. Ő fordította magyarra Caillavet és Flers: *Herkules munkái* c. 3 felv. operettejét (Magyar Színház 1902 április 25) és ifj. Dumas: *Első látogatás* c. vígjátékát (Nemzeti Színház, 1903 márc 20). — **Jókai Jolán** (megh. 1922 május 8), Hegedüs Sándor keresk. miniszter özvegye, Jókai Mór unokahuga, aki szintén írt néhány verset, tárcát és cikket különböző fővárosi lapokba. — **Lábay Gyula** r. k. áldozópap (megh. 1922 jan. 16-án 41 éves korában), tárcákat írt az Alkotmányba (1910—12) s más katolikus lapokba. — **Ligetkúti Iván** kir. koronaügyész-helyettes (megh. 1923 febr.). Az 1890-es években számos tárcája jelent meg vidéki újságokban, pl. az Aradi Közlönyben s a nagyváradi Szabadságban, valamint a Fővárosi Lapokban (1895—96). — **Németh József** joghallgató (megh.

1922 okt. 28-án, 21. évében), előbb a Dunántuli Hirlap munkatár-a, majd a Pápa és Vidéke s végül a Győrvármegye c. keresztény lap felelős szerkesztője. — **Nyireő István** pénzügyi titkár (megh. Egerben, 1922 május), fiatalabb korában hirlapíróskodott. — **Pusztai Béla** hirlapíró, szül. Lugoson, 1876-ban, megh. Budapesten, 1922 szeptemberében. 1892 óta írt verseket és tárcákat különböző magyar lapokba és néhány egyfelvonásosát is előadták a siófoki színpadon, valamint az óbudai Kisfaludy-Színházban. 1900-ban Szabadkára került mint a Szabadkai Közlöny főmunkatársa s 1903-tól a megszállásig szerkesztette a Szabadkai Friss Ujságot. — **Salgó Sándor** hirlapíró (megh. 1922 szept. 28-án 53 éves korában), előbb a Pécsi Napló (1898—1905) belmunkatársa, majd a Somogyvármegye felelős szerkesztője volt. Elbeszélései fővárosi lapokban is megjelentek.

G. P.

Uj könyvek.

Verses kötetek.

Madai Gyula: Gondolatok szárnyán. Budapest, 1922. 72 l. A szerző kiadása.

Bo-Sin Endre, Molnár Endre, Palasovszky Béla és Zeykvary Elemér: Anthologia. Budapest, 1922. 80. l. A szerzők kiadása.

Gragger Róbert: Magyar anthologia. Leipzig, 1922. 324 l. Insel-Verlag.

Lovász Pál: Tisza mentén. Sztári Becsey, 1922. 70 l. Radoszavlyevits könyvnyomda.

Hamvas József: Petőfi, költői elbeszélés négy énekben. Budapest, 1922. 48 l.

Ifj. Radványi Sándor: Fiatal szívvel. Nyíregyháza, 1922. 116 l. Jóba Elek könyvnyomdája.

Vörösmarty Mihály: A két szomszéd vár. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Brisits Frigyes. Budapest, 1922. 56 l. Magyar Jövő kiadása.

Tordai Ányos: Rózsáskert. Szavalókönyv a kath. költészet java terméséből. Budapest, 1923. 304 l. Szent István-Társulat kiadása.

Király Tibor: Átkozottak vagyunk. Debreczen, é. n. 62. l.

Dalmady Győző költeményei. Budapest, é. n. 260 l.

Pintér Jenő és Sajó Sándor: Hazádnak rendületlenül... Szavalarra alkalmas költemények napjaink hazafias költészetének terméséből a magyar ifjúság számára. Budapest, 1923. 62 l.

Petőfi költeményei. A költő születése századik évfordulójának emlékére kiadja Budapest székeztőváros közönsége. Budapest, 1923.

Elbeszélések.

Komáromi János: Esze Tamás, a mezítlábasok ezredese. Budapest, 232 l. Genius-kiadás.

Gárdonyi Géza: Láthatatlan ember. Budapest, 1922. 254 l. Légrády-testvérek kiadása.

Krúdy Gyula: Hét bagoly. Regény. Budapest, 1922. 224 l. Athenæum-kiadás.

Balogh Endre: Hajótöröttek. Kis regények. Cluj-Kolozsvár, 1922. 140 l. Minerva-kiadás.

Finta Sándor: Rózsavár. Regény. Budapest, 1923. 176 l. Szent István-Társulat kiadása.

Prohászka Ottokár: Elbeszélések és útirajzok. Budapest, 1923. 214 l. Szent István-Társulat kiadása.

Vajda László: Szodoma és Gomorra. Filmregény. II. és é. n. 12 l. Genius-kiadás.

Kosáryné Réz Lola: A szép Kamilla macskája. Regény. Budapest, 1923. 158 l. Athenæum-kiadás.

Üchtritz-Amade Grófné Bárány Stefánia: Isis papnője. Ögyiptomi regény. Budapest, é. n. 148 l. Légrády-kiadás.

Bartóky József: Télben. Budapest, 1923. 204 l. Franklin-Társulat kiadása.

Móricz Zsigmond: Házasságtörés. Kis regény. Budapest, 1923. 125 l. Athenæum-kiadás.

Krúdy Gyula: N. N. (Egy szerelem-gyermek.) Regényké. Budapest, 1922. 134 l. Athenæum-kiadás.

Szindarabok.

Heltai Jenő: A kis cukrászda. Vígjáték három felvonásban. Budapest, 1923. 106 l. Athenæum-kiadás.

Radványi Kálmán: Apátlan székelyek. Budapest, 1923. 86 l. Magyar Jövő kiadása.

Gyomlay László: A szabadkai diák. Ifjúsági színmű három felvonásban. Budapest, 1923. 76 l. Magyar Jövő kiadása.

Szomory Dezső: Gloria. Színmű három felvonásban. Budapest, 1923. 112 l. Athenæum-kiadás.

Tudományos munkák.

Lázár Béla: Molière, mint műkritikus. Budapest, 1922. 56 l. Légrády testvérek kiadása.

Fraknói Vilmos: A Habsburg-Ház trónöröklési jogának megállapítása az 1687/8. évi országgyűlésen. Budapest, 1922. 60 l. Athenæum-kiadás.

Alszeghy Zsolt: A művészeti alkotás. A művészet irányai. Budapest, 1922. 56 l. «Magyar jövő ifj. irodalmi r.-t.» kiadása.

Kornis Gyula: Bevezetés a tudományos gondolkodásba. A tudomány fogalma és rendszere. Budapest, 1922. 276 l. A Széchenyi-könyvkereskedés bizománya.

Veress Elemér: Az izomnak meleggel előidézhető merevségéről, különös tekintettel a merevedő izom élettani tevékenységére. Budapest, 1922. 389—473 l. A Magyar Tud. Akad. kiadása.

Geyza Némethy: Supplementum commentariorum ad Ovidii Amores tristia et Epistulas ex ponto. Budapestini. MCMXXXI. p. 113—160. Sumptibus Academiae, Litterarum, Hungaricae.

Finkey Ferenc: Büntetés és nevelés. Budapest, 1922. 98 l. Magyar Tud. Akad. kiadása.

Geyza Némethy: P. Ovidii Nasonis Remedia amoris. Budapest, 192 l. 41—110 l. Sumptibus Acad. Litt. Hungaricae.

Zoványi Jenő: A felvilágosodás története. Budapest, é. n. 186 l. Genius-kiadás.

Zoványi Jenő: A reformáció Magyarországon. II. és é. n. 486 l. Genius-kiadás.

Kastner Jenő: Cultura Italiana alla corte Transilvana nel secolo XVI. H. és é. n. 20 l. Franklin könyvnyomda.

Bitay Árpád: A román irodalomtörténet összefoglaló áttekintése. Gyulafehérvár, 1922. 128 l. Püspöki lyceumi könyvnyomda. (Zöld Gyula) Alba Julia.

- Weszely Ödön: Nemzeti hivatásunk és kulturális feladataink.** Budapest, 1922. 15 l. Lampel-kiadás.
- Csokonai Vitéz Mihály összes művei.** Közzétették Harsányi István és Gulyás József. Öt kötet. Budapest, 1922.
- Zubriczky Aladár: Jézus élete és a vallástörténet.** Budapest, 1923. 180 l. Szent István-Társulat kiadása.
- Wolkenberg Alajos: A teozófia és antropozófia ismertetése és bírálata.** Budapest, 1923. 174 l. A Szent István-Társulat kiadása.
- Wolkenberg Alajos: Az okkultizmus és spiritizmus multja és jelene.** Budapest, 1923. 316 l. A Szent István-Társulat kiadása.
- Balanyi György: A szerzetesség története.** Budapest, 1923. 280 l. A Szent István-Társulat kiadása.
- Alszeghy Zsolt: A XIX. század magyar irodalma.** Budapest, 1923. 286 l. Szent István-Társulat kiadása.
- Miskolczy István: Magyarország az Anjouk-korában.** Budapest, 1923. 176 l. A Szent István-Társulat kiadása.
- Ferencci Zoltán: Petőfi.** II. és é. n. 292 l. Pantheon-kiadás.
- Lábán Antal: Ungarn in seiner Dichtung.** Mit lyrischen und epischen Übertragungen und 15 Abbildungen. Zürich—Leipzig—Wien é. n. 166 l. Amalthea-kiadás.
- Voinovich Géza: Madách Imre és Az Ember Tragédiája.** Budapest, 1922. 596 l. Franklin-kiadás.
- Székely István: Krisztus születésének éve és a keresztény időszámítás.** Budapest, 1922. 244 l. Szent István-Társulat kiadása.
- Haltenberger Mihály: Leíró földrajz.** Vezérfonal főiskolai és egyetemi hallgatók számára. Budapest, 1922. 222 l. Franklin-kiadás.
- Kölcsey Ferenc kritikái.** Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátva kiadta Császár Ernő. Budapest, 1922. 48 l. Lampel-kiadás. Magy. Ktr. 1001—1003. sz.
- Kovács Alajos: A zsidóság térfoglalása Magyarországon.** Budapest, 1922. 78 l. Szerző kiadása.
- Nagy József: Taine.** Budapest, 1922. 188 l. Franklin-kiadás.
- Madách Imre: Az ember tragédiája.** Pintér Jenő bevezető tanulmányával és magyarázó jegyzeteivel. Budapest, é. n. 182 l. Pantheon-kiadás.
- Madách Imre: Az ember tragédiája.** Budapest, 1922. 268 l. Rózsa-völgyi és Társa kiadása.
- Szombathi János: Egnémely feljegyzések.** Sárospataki Hírlap füzetei: 11. szám. Magyarra fordította: Gulyás József. Sárospatak, 1922. 56 l. A ref. főiskola könyvnyomdája.
- Gulyás József: Zsoldos Benő emlékezete.** Felolvastatott az 1921 szeptember 10-én tartott főiskolai emlékünnepélyen. II. és é. n. 20 l. Különlenyomat a Sárospataki Főiskolai Évkönyv I. kötetéből.
- Rác Lajos: A filozófia oktatása és oktatói a sárospataki főiskolában.** II. és é. n. 20 l. Különlenyomat a Sárospataki Főiskolai Évkönyv I. kötetéből.
- Schafarzik Ferenc: Déchy Mór emlékezete.** Budapest, 1922. 18 l. Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai felett tartott emlékbeszédek. XVIII. kötet. 5. szám.
- Szentkláray Jenő: Ortvy Tivadar emlékezete.** Budapest, 1922. 56 l. A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai felett tartott emlékbeszédek. XVIII. kötet. 6. szám.
- Bátky Zsigmond és Kogutowicz Károly szerkesztésében: Kogutowicz zsebatlasza az 1923. évre.** Új sorozat, II. évfolyam. Budapest, 1922. 122 l. A Magyar Néprajzi Társaság Emberföldrajzi Szakosztályának kiadása.
- Oláh Gábor: Petőfi Sándor.** Debreczen, 1923. 20 lap. Csáthy Ferenc kiadása.
- Császár Elemér: Az irodalmi kritika.** Budapest, 1923. 112 l. Pallas-kiadás.

Papp Ferenc: Báró Kemény Zsigmond. Budapest, 1922. 456 l. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása.

B. Vikár: Hommage à Petőfi. Budapest, 1923. 40 l. Sociéte Lafontaine kiadása.

Fordítások.

René Maran: Batuala. Néger regény. Fordította: Kosztolányi Dezső. Budapest, é. n. 164 l. Légrády-testv. kiadása.

Tolsztoj: Ifjúságom regénye. Fordította: Trócsányi Zoltán. II. és é. n. 462 l. Weiss L. és F.

Guido da Verona: Visszatérő szerelem. Fordította: Honti Rezső. Budapest, 1922. 432 l. Athenæum-kiadás.

Oscar Wilde: Bunbury. Léha komédia három felvonásban komoly emberek számára. Fordította: Ilvesi Sándor. II. és é. n. 166 l. Genius-kiadás.

Leffler Béla: Ungersk lyrik i svensk översättning. Stockholm, 1922. 160 l. Utgiven av Ungerska Sällskapet.

Karr Alphonse: Utazás a kertem körül. Fordította: Lányi Viktor. Budapest, 1922. 450 l. Athenæum-kiadás.

Kant: A gyakorlati ész kritikája. Fordította: Molnár Jenő. Budapest, 1922. 205 l. Franklin-kiadás.

Gabriele D'Annunzio: Gioconda. Tragédia. Ford. Radó Antal. Budapest, 1922. 96 l. Lampel-kiadás. Magy. Ktr. 1004—1010. sz.

Wells: A nagy katasztrófa. 1914—1920. Ford. Tonelli Sándor. Budapest, 1922. 160 l. Franklin-kiadás.

Faguet Emil: „... És a felelősségtől való rettegés.” Ford. Szánthó Gyula. Budapest, 1922. 160 l. Franklin-kiadás.

White és Adams: A rádiumvulkán titka. Regény. Budapest, é. n. 212 l. Légrády-kiadás.

Pierre Loti: Az ébredők. Fordította: König György. Budapest, 1922. 304 l. Franklin-kiadás.

Hermann Löns: A két arc. Fordította: Várkonyi Titusz. II. és é. n. 292 l. Genius-kiadás.

Hermann Löns: Az ordas. Fordította: Turóczy József. II. és é. n. 208 l. Genius-kiadás.

Rudyard Kipling: Három kópé. Fordította: Benedek Marcell. Pólya Tibor nyolc rajzával. II. és é. n. 282 l. Genius-kiadás.

Sven Hedin: Csangpo láma zarándok útja. Fordította: Gerely Jolán. II. és é. n. 266 l. Genius-kiadás.

Romain Rolland: Jean-Christophe. Regény. V. A piaci vásár. Fordította: Zolnai Béla. Budapest, 1922. 276 l. Athenæum-kiadás.

Paul Keller: Hubertus. Regény. Fordította: Mihelics Vid. Budapest, 1922. 224 l. A Szent István-Társulat kiadása.

René Bazin: Sarjadó búza. Fordította: Várkonyi Nándor. Mihelics Vid előszavával. Budapest, 1923. 240 l. A Szent István-Társulat kiadása.

Oscar Wilde: Művészet és dekoráció. Fordította: Supka Géza. II. és é. n. két kötet 158+132 l. Genius-kiadás.

Palan Gábor: Krisztus útján. A katolikus tevékenység főelvei. Fordította: Timkó Jordán. Budapest, 1923. 132 l. A Szent István-Társulat kiadása.

Quadrupani: Útmutatás jámbor lelkek számára a lelki életben való kételyek megoldására. Fordította: Babura László. Budapest, 1923. 160 l. A Szent István-Társulat kiadása.

Famille Lemonnier: A hím. Fordította: Bartos Zoltán. II. és é. n. 200 l. Genius-kiadás.

Az Ezeregy éjszaka könyve. Fordította: Kállay Miklós. II. és é. n. 22—24. füzet. Genius-kiadás.

Wilde Oscar: A boldog herceg és más mesék. Költemények prózában. Fordította: Bálint Lajos. II. és é. n. 144 l. Genius-kiadás.

- Wilde Oscar: Lord Arthur Savile bűne.** Fordította: Bálint Lajos. II. és é. n. 140 l. Genius-kiadás.
- Jack London: Az éneklő kutya.** Regény. Fordította: Harsányi Zsolt. Budapest, 1922. 380 l. Athenæum-kiadás.
- Jack London: A nagy ház asszonykája.** Regény. Fordította: Harsányi Zsolt. Budapest, 1923. 256 l. Athenæum-kiadás.
- Sheehan Patrik: Gray doktor vaksága vagy a legfőbb törvény.** Irországi regény. Fordította: Kereszty Viktor. Budapest, 1923. 456 Pallas-kiadás.
- Kurd Lasswitz: Két bolygón.** Átdolgozta: Bálint Lajos. II. és é. n. 498 l. Genius-kiadás.
- Blasco Ibáñez: Vérző aréna.** Regény. Fordította: Tóth András. Budapest, 1922. 260 l. Athenæum-kiadás.
- Wilde Oscar: Az eszményi férj.** Színjáték. Fordította: Hevesi Sándor. II. és é. n. 240 l. Génus-kiadás.
- Wilde Oscar: Dorian Gray arcképe.** Fordította: Kosztolányi Dezső. II. és é. n. I. kötet: 232 l. II. kötet: 204 l. Génus-kiadás.
- Rosny: A föld halála.** Fordította: Laky Margit. II. és é. n. 252 l. Génus-kiadás.
- Oesterreich: Korunk vilásképe.** Fordította: Somogyi József és Juhász Andor. Budapest, 1923. 176 l. Franklin-kiadás.
- Henri de Régnier: Aki félt a szerelemtől.** Fordította: Király György. II. és é. n. 210 l. Genius-kiadás.
- Honoré de Balzac: Vesztett illúziók.** Fordította: Benedek Marcell. Három kötet. II. és é. n. 184+404+254 l. Genius-kiadás.

Egyéb könyvek.

- Eötvös József: A zsidók emancipációja.** Budapest, év n. 64 l. A Népszerű Zsidó Könyvtár kiadása.
- Goldziher Ignác: A zsidóság lényege és fejlődése.** Budapest, év n. 72 l. A Népszerű Zsidó Könyvtár kiadása.
- Blau Lajos: A talmud.** Budapest, év n. 46 l. A Népszerű Zsidó Könyvtár kiadása.
- Kiss Arnold: Salamon Ibn Gabiról.** Budapest, év n. 44 l. A Népszerű Zsidó Könyvtár kiadása.
- Heller Bernát: A héber mese.** Budapest, év n. 62 l. A Népszerű Zsidó Könyvtár kiadása.
- Gábor Ignác: Manuello élete és költészete.** Budapest, év n. 40 l. A Népszerű Zsidó Könyvtár kiadása.
- Károlyi János: Magyar nemzeti káté.** Budapest, év n. 62 l. A Magyar Középpiskolai Tanárok Nemzeti Szövetsége tulajdona.
- Pintér Jenő: Idegen költők remekei.** Budapest, 1922. 54 l. A Magyar Jövő Ifjúsági Irodalmi R.-T. kiadása.
- Ranschburg Viktor: A könyvkiadás mestersége.** Budapest, 1922. 62 l. A Pantheon Irodalmi Intézet R.-T. kiadása.
- Rerrich Béla: Kertes ház.** Budapest, 1922. 142 l. Franklin-Társulat kiadása.
- Özv. Rudnay Józsefné Veres Szilárda: Emlékeim.** Budapest, év n. 278 l. Légrády-kiadás.
- Dóczy Jenő: Egy nap Arany János életéből.** Budapest, 1922. 86 l. Az Athenæum kiadása.
- Babits Mihály: Gondolat és írás.** Budapest, 1922. 292 l. Athenæum-kiadás.
- Deréki Antal: Vándorkomédiások.** Budapest, 1922. 48 l. Athenæum-kiadás.
- Marcell Mihály: Krisztus Urunk nyomdokain.** Budapest, 1923. 316 l. A Szent István-Társulat kiadása.
- Kempis kalendárium a mi Urunk Jézus Krisztusnak 1923. esztendejére.** II. és é. n.

IV. Károly király szenvedése Madeirán és jámbor halála. Budapest, é. n. 54 l. A Szent István-Társulat kiadása.

Veress Zoltán: A képnézés és képalkotás művészete. A szerző 35 illusztrációjával és egy színes műmelléklettel. Budapest, 1923. 64 l. A Szent István-Társulat kiadása.

Bilkei Ferenc: A család könyve. II. kiad. Budapest, 1923. 86 l. A Szent István-Társulat kiadása.

Tóth Tihamér: A tiszta férfiúság. IV. kiad. Budapest, é. n. 204 l. Élet kiadása.

Képes Luther-Naptár 1923. évre. Sopron, é. n. 160 l.

A Génius Irodalmi Almanachja 1923. Budapest. 124 l. Genius-kiadás.

Képes Petőfi-naptár az 1923. évre. Budapest. 58 l. Méhner Vilmos kiadása.

Bethlen-naptár az 1923. évre. Budapest. 128 l. A Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai R.-T. kiadása.

Mezey Gerő: Gyakorlati jellegű magyar helyesírás. Budapest, 1923. 56 l. Magyar Jövő kiadása.

TÁRSASÁGI ÜGYEK.

Titkári jelentés Társaságunk 1922. évi működéséről.

Úgy érzem, egyre nehezebbé és szomorúbbá válik a magyar tudományos társaságok titkárainak az a kötelessége, hogy társaságuk évi működéséről számot adjanak. Ugyanakkor, amikor Budapest uccáin és mulatóhelyein a tobzódó pazarlás, esztelen fényűzés, kielégíthetetlen Mammonimádat üli orgiáit, a tudományos társaságok azon keseregnek, hogy kiadványaik sajtó alá rendezésére nincs pénzfedezet és hogy a tudomány munkásai a lelkük követelte dolgozgatást napszámomunkára kénytelenek átváltani. Keserű, leverő ellentét ez, amál leverőbb, mivel sehonnan sem lát az ember reménysugarat, kísérletet a helyzet megváltoztatására. A tudomány régi munkásai közül csak azok tudnak időt és módot találni a tudományos dolgozgatáshoz, akik a legjövedelmezőbb állások békés révébe jutottak el vagy akik évek hosszú során gyűjtött anyaguk feldolgozásához értek el e napokban. Maga a friss, eleven munka azonban nincs meg sehol, olyan néma terméketlenség van a helyén, hogy ennek hatását egy emberöltő kulturális munkája sem fogja jóvá tenni. A továbbképzés lehetősége, a tudomány eredményeiről, világirodalmi újdonságairól való tájékozódás a tudományos munkálkodónak nélkülözhetetlenül szükséges: és ma vajjon ki jut külföldi könyvhöz és gondtól mentes perchez, hogy abban elmerüljön? Mondják, hogy a külföldi, különösen amerikai tudományos vállalatokkal való érintkezés lehetővé tette, hogy a külföld újabb, értékes szakmunkái is birtokába jussanak bizonyos magyar intézményeknek, és ha a tudomány munkásait az élet ezer baja nem idegenítette volna el egymástól, talán tudnunk is lehetne ilyen adományokról. Így azonban a dolgozó előtt a külföldi szellem új hajtásai ködös ismeretlenségben vannak: sőt a hazai könyvtárak könyvszolgáltatása is — ahelyett, hogy javult volna — egyre rosszabbodik. Egy-egy, könyvtárainkban 'meglevő' könyvért is órák hosszat vár vagy ötször-hatszor ácsorog az ember, míg a kezéhez kapja, mert a személyzet elégtelen és sok mindennel van elfoglalva. E nehéz viszonyok között sokszor gondol az ember arra, hogy az ilyen egyesülés, mint a mi társaságunk. legalább a kölcsönös érdeklődéssel, a közös nehézségek érzésével segíthetne a szellemi munkának ezeken az akadékein, egy kis megértéssel, egy kis szeretettel — hiszen, teszem, minden tudományos intézet képviselve van tagjaink között: de ez az érdeklődés,

«ez a közösségérzés — ha nem hiányzik teljesen, mindenesetre nagyon gyér, nagyon válogatos. Jellemzően mutatja ezt felolvasó üléseink képe: jóformán néptelenek azok, noha ma már csak azért is nagyobb érdeklődést várna az ember, mert a tudományos felolvasások eredménye nyomtatásban nehezen és ritkán jelenik meg. Meghívóinkat Budapest összes középiskolái megkapják, minden tanártestület értesül róluk, sőt még 30 címre szóló meghívót is szétvittek jegyzőnk cserkészifiai. Az érdeklődés hiányát azonban méltánytalanságnak tartanám váddá vagy szemrehányássá fokozni. Hiszen hogy is jöjjön el üléseinkre a középiskolai tanár, akit az államtól kapott fizetése az élhaláltól is alig ment meg, akit a ruházzkodás gondja hajnaltól késő éjszakáig a keserves óraadás idegölő munkájára hajszol. Vajjon illetheti-e szemrehányás azt, aki családjá fenntartását kulturális kötelességeinél fontosabbnak tartja? Ahogy nem tehetünk szemrehányást azoknak a tagtársainknak — és választmányunkban is tizenhatan vannak — akik csekély tagsági díjuk megküldését is évről-évre halasztgatják, gyűléseinket illetőleg sincs másra jogunk, mint megköszönnünk azoknak az önzetlen, ma mindig áldozatos érdeklődését, akik itt mégis előadást tartanak és az előadások meghallgatására eljárnak. Vajha legalább azt érnék el, hogy akiknek társadalmi helyzete erre módot ad, ezentúl még lelkesebben tartanának ki társaságunk munkája mellett!

Mert minden elkedvetlenítő mozzanat ellenére is hét felolvasóülést tartottunk az 1922. esztendőben. Az elsőt Brisits Frigyes «Vajda János bölcselő költészetéről», a másodikon Baros Gyula «Egy költemény verses visszhangja», Bán Aladár pedig «Mikes Kelemen erkölcsstanító munkája» címen, a harmadikon Császár Elemér Beöthy Zsoltról az irodalomtörténetiről, Zsigmond Ferenc Beöthy Zsoltról a költőről, a negyedikén Perényi József egy XVIII. századbeli magyar népszínműről, az ötödikén Pitroff Pál az első magyar dekadens expresszionista költőről, a hatodikon Földessy Gyula «Tévedések Petőfi újabb megítélése» címen, ez utolsón pedig Timár Kálmán a Münchener és Döbrentei kódex kapcsolatáról, Kasztner Jenő Faludi olasz versformáiról olvasott fel érdekes tanulmányt. Harmadik ülésünk a gyászoló közönség meleg érdeklődése mellett kegyeletes emlékezésünket szolgáltatta meg, emlékezésünket Beöthy Zsoltról, Társaságunk alapítójáról és tíz éven át elnökéről. Ebben az 1922. esztendőben ez a gyász. elnökünk elvesztése volt társaságunk életének a legszomorúbb és legkiemelkedőbb eseménye. Tudományszakunk európai tekintélyű vezérében tanítómasterünket, szerető szívű jóakarónkat, társaságunknak gondos fejét siratjuk: elnökünket, aki ezer más gondja mellett is mindig atyai szeretettel kísérte munkánkat, segítette tanácsadó szavával a közös munkaterület minden érdemes munkását, szívesen vett részt a társaság minden ülésén és minden munkájában. Amikor a megalapítás idején az alapítók aggodalmaskodását látta, biz-

tató szavával megakadályozta a terv ködbeborulását, azóta pedig állandó szerető kritikával kísérte működésünket minden irányban: a társaság alapításában és felvirágoztatásában való részvétet halás emlékezéssel kell megőriznünk emlékezetünkben. Temetésén, melyen az egész magyar tudományos élet gyászolt, Négyesy László elnökünk tett ravatalára koszorút. — Elvesztettük társaságunk tiszteleti tagját, Szilády Áront is. Noha társaságunk működésében már nem igen vehetett részt, emlékét mégis nemcsak az irodalomtudomány munkásainak természetes büszkeségével őrizzük, hanem halálával is: mert a Ballagi Aladár kezéből átvett Irodalomtörténeti Közlemények — amely halála óta ezzel a jelzéssel lát napvilágot: Szilády Áron folyóirata — a magyar irodalomtörténetírás studiumának a történelemtudomány segéddisziplináinak sorából való kiemelkedésére igen jelentős hatással volt. Ilyen értelemben az ő folyóirata egyik előkészítője volt a mi társaságunk munkájának. Temetésén alelnökünk, Szász Károly fejezte ki társaságunk gyászát. — Halás meghatódottsággal állottunk Heinrich Gusztáv ravatalánál is, nemcsak a tudóst és nemcsak folyóiratunk egyik tekintélytadó munkatársát gyászolván elhunytában, hanem a filológiai irodalomtörténetírásnak egyik megalapítóját nálunk, akinek alkotásában, a Budapesti Philológiai Társulatban talált hosszú időn át legmelegebb támogatásra minden kezdő irodalomtörténészünk. A M. Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának volt hosszú időn át elnöke és ez a pozíció jelezte a vezérszerepet, amelyet tudományszakunk művelésében betöltött. — Ismertük és magának az egri remetének ajkáról is hallottuk Gárdonyi Géza meleg érdeklődését társaságunk iránt. Tagja volt választmányunknak és mi büszkén regisztráljuk azt a kijelentését, hogy művészetének egyetlen érdemes méltatását a mi folyóiratunkban olvasta; szomorúan gondolunk nyáron tett ígéretére, hogy a szépirodalmi stílus magyarosságaról papírra vetett ceruzajegyzeteit folyóiratunkba szánta. Benne tehát nemcsak a modern magyar szépirodalomnak egyik legnagyobb munkását, hanem társaságunk őszinte barátját is siratjuk. Temetésén Pintér Jenő szerkesztőnk képviselte társaságunkat. — Ugyancsak Pintér Jenő és a titkár vett részt társaságunk megbízásából Kaposy József társunk temetésén. A Dantológiának ez a fáradhatatlan kutatója két nagy szellem magyarországi tükröződésének kimutatásával vett részt irodalomtörténetírásunk munkájában: Danteról és Sz. Ferencről szóló értékes könyveivel. Nagy kára tudományszakunknak, hogy Dante-könyvének tervezett kiegészítésében a halál meggátolta. — Egykori választmányi tagtársunkat, folyóiratunknak hosszú időn át egyik lelelkesebb munkatársát temettük el Király Györgyben, akit a kommun szennyes korszaka sodort el társaságunkból, őszinte becsülőinek köréből. A veszteség fájdalma meg kell, hogy engesztelje a nemzeti szempontból érthető ellen-szenvet: hiszen tudományszakunk olyan értékes megállapításokat kö

szönhet az ifjan elhalt tudósnak, hogy tőlünk való politikai elszakadását, a kommün idején való szembefordulását, társaságunk egészséges munkájának megzavarását elfeledve, az őszinte fájdalom megrendültségével állottunk koporsója mellett. Temetésén elnökünk, a titkár és választmányi tagjaink egész sora tett gyászáról megjelenésével tanuságot.

E szomorú veszteségekkel szemben vajmi csekély vigasz az, hogy tagjaink száma 46 új tag felvételével 316-ra emelkedett. Mivel a tagsági járulékok eddigi összege kiadványaink bélyegköltségét is alig fedezte, választmányunk elhatározta, hogy folyóiratunk megjelenésének biztosítása érdekében a tagjárulékokat a régi tagoknál 100, az újonnan belépőkönél 300 K-ra, az előfizetést pedig 600 K-ra emeli. Alapító tagjaink sora is gazdagodott: Szirmecsnányi Lajos égri érsek 1000, Vargha Gyula és Vargha Zoltán 2—2000, Stoll Ernő 2000 K-val növelte alapítványunkat. Ezzel az alapító tagdíjak összege 20,500 K-ra emelkedett; ennek az összegnek azonban jórésze hadikölcsönkötvény, amelyet vagyonszállás címén 20 %-kal apasztott az állam. Választmányunk tehát arra kéri alapítótagjainkat, hogy e kötött, folyóiratunk kiadására fel nem használható alapítványon kívül vállalják magukra a rendes és így felhasználható tagsági díj megküldését is, hiszen az alapítvány kamatja most távolról sem fedezi a rendes tagdíj összegét. Bízva reméljük, hogy akik annak idején alapítványukkal siettek támogatásunkra, most is mellénk fognak állani, amikor társaságunk legfontosabb szervének, folyóiratunk kiadásának biztosításáról van szó. Meg kell köszönnöm azoknak az áldozatkészségét is, akik az 1922. esztendőben segítségünkre siettek. Köszönet illeti a V. K. M.-t, amely az államsegélyt 50,000 koronára emelte; a székesfővárost, mely 2000 K évi segélyét most is kiutalta, Kecskemét város törvényhatóságát, melytől 10,000 K adomány jutott társaságunknak.

Nem szabad azonban elfelednünk, hogy ma, amikor a M. Tud. Akadémia is új alapítókra szorul, nem remélhetjük, hogy a társadalom a mi társaságunk sorsának biztosítására ismételt áldozatot tesz: fogjunk tehát össze emmagunk és azt a társaságot, amelyet a magunk erejéből hoztunk létre, igyekezzünk a magunk erejével talpraállítani. Ehhez a munkához szíves hozzájárulásukat és a fentebbiek tudomásulvételét kérve, fejezem be jelentésemet.

Alszegehy Zsolt.

Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1922 okt. 14-én tartott választmányi üléséről. — Elnök Négyesy László.

1. A titkár új tagokul ajánlja a következő jelentkezőket: Milassin Baross Péter, Bedekcivics Lajos, Nagy József, Németh István, Lengyel Rezső, Szabó János. Polgár Gyula, Balogh Mátvás, Brinda Szilárd, Bauer Imre, Kövessy Lajos, Kertész Kálmán, Medgyesi Mariska.

2. A titkár jelenti, hogy Kecskemét városa a Társaságnak 10,000 K-t folyósított. Indítványozza, hogy a választmány ezért jegyzőkönyvi köszönettel adózzék a nemes városnak.

3. Ágner Lajos pénztáros előterjeszti, hogy a Társaság pénztári állapota a következő: Bevétel: 66551·50 K, kiadás 7637·36 K. Maradék 59514·14 K.

A választmányi ülést felolvasó ülés előzte meg, melyen Földessy Gyula olvasott fel: *Tévedések Petőfi megítélésében*. A felolvasáshoz Horváth János szólott hozzá.

Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1922 nov. 11-én tartott választmányi üléséről.

1. Négyesy László elnök következő szavakkal nyitotta meg az ülést:

Szomorú kötelességem az elnöki székből bejelenteni azokat a súlyos veszteségeket, melyek társaságunkat legújabbán is, alig két hét lefolyása alatt, több kiváló, sőt nagynevű tagtársunk elhúnytával érték, olyan társainkéval, akik nemcsak társaságunknak, hanem a magyar irodalomnak és közéletnek is halottai.

Október 30-án elköltözött az élők sorából *Gárdonyi Géza* vál. tagunk, mai irodalmunknak egyik legolvasottabb, legmaradandóbb hatású és mondhatni, némely szempontból legkiválóbb elbeszélője, aki a költői őserő adományával gyakran mélyreható eszméket is a kifejezésnek szinte naivul egyszerű bájával tudott szemléltetni, aki felújította a magyar költészetnek két hagyományos és már-már kihasználtként vélt, pedig természetes és termékeny motivumát: a magyar múlt és a magyar népszellem kultuszát, levegőt vitt történeti képeibe s melegséget, szeretetet, ezernyi felfogást árasztott betű által a szivekbe és elmékbe. Temetése méreteiben, külsőségeiben, jelentőségében és a részvét melegségében méltó volt a magyar irodalom legemlékezetesebb temetésének. Az írónak otthont nyújtó és nagy íróját bálványozó Eger városa rendezte, az országos intézmények és a lakosság együttes és impozáns részvételével, Magyarország egyik legszebb teréről, ahol a magyar író szellemének, mintegy a magyar irodalomnak is együtt hódolt az állami hatalom, az egyház, a világi hatóságok, a hadsereg, a tudományos és irodalmi testületek, a sajtó és a nagyközönség. Az egri érsek maga búcsúztatja. Végső otthont az egri vár ormán nyert, s így azon a helyen alussza örök álmait, melyen annyi szeretettel andalgott képzelete s amelyet tolla a dicsőség új sugaraival szórt tele.

Ezen a héten húnnya szemeit örök álomra *Heinrich Gusztáv* rendes tagunk, a magyarországi modern filológiának úttörő bajnoka és korszakos munkása, a nagy hatású tudós és tanár, a magyar szellemi életnek egyik legfáradhatatlanabb és központi alakja. Működése rendkívül széles körre terjedt s minden körben kiváló eredményeket hagyott hátra, félszázad-

nál tovább egy sereg közintézménynek volt éltető szelleme. Két főtere volt, a tudomány és az oktatásügy. A tudományban szorosan vett tárgya a germanisztika volt, de a magyar irodalomtörténetírásnak is rendkívül fontos szolgálatot tett, egyrészt a filológiai módszer terjesztésével és az összehasonlító vizsgálat és a tárgytörténeti kutatás bevezetésével, másrészt közvetlen magyar irodalomtörténeti munkássággal: kritikai kiadásokkal, sorozatos kiadványok alapításával és szerkesztésével, írók és művek magyarázatával, irodalomtörténeti kérdések megvitatásával, mondák és költői tárgyak vizsgálatával. Ezek az eredmények ép úgy őrizni fogják emlékét, mint maradandó lesz az ő fáradhatatlan buzgalmánának erkölcsi és kritikai szellemének értelmi hatása.

Ugyancsak e héten hagyta el hosszú és termékeny munkássága színterét *Kaposy József* rendes tagunk, a középkori olasz kultúra egyik legavatottabb ismerője, assisi Sz. Ferenc kitünő tolmácsolója és a legkiválóbb magyar Dante-ismerő. Elvesztése annál fájdalmasabb, mert élete nagy munkájának eredményeit csak részben értékesíthette, nagyrészt magával kellett vinni az enyészetbe. Azonban a közzétett eredmények őrizni fogják emlékét, s a magyar kutatás nagy aszkétáira emlékeztető tudományos odaadása lelkesítő példakép áll az utókor előtt is.

Indítványozom, hogy elhunyt tagtársaink emlékezetét a veszteségen érzett mély fájdalomunk kifejezésével iktassuk vál. üléseink jegyzőkönyvébe.

2. Morvay Győző beadvánnyal fordul a választmányhoz: az országos Madách-ünnepélyek rendezése és Társaságunknak azokon való részvétele ügyében. Az indítványhoz Badics Ferenc, Szigetvári Iván, Kéky Lajos, Pintér Jenő, Horváth János szólnak hozzá. Ajánlják egy bizottság megalakítását. A bizottság megalakul Badics Ferenc elnöke alatt.

3. Az elnök jelenti, hogy Beöthy Zsolt annak idején néhány történeti értékű iratot adott át a Társaságnak a kommunizmusban szenvedett válságos idejéből: azokat az irattárban való megőrzésre a titkárnak nyújtja át.

4. Szigetvári Iván a Társaság Petőfi-ülésének kérdését teszi szóvá.

A választmányi ülést felolvasó-ülés előzte meg, melyen Pitroff Pál: *Liszniai Kálmán* címmel, Perényi József: *Népies bohózat a XVIII. századból* címen tartott felolvasást.

Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1922 december 16-án tartott felolvasó üléséről. — Elnök: Négyesy László.

Timár Kálmán: *A Müncheni és Döbrentei-kódexről*, Kasztner Jenő: *Faludi Ferenc olasz versformáiról* tartottak felolvasást.

Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1923 január 20-án tartott választmányi üléséről. — Elnök: Viszota Gyula.

1. Elnök indítványára a választmányi tagok megújítására kikül-

dendő bizottságba Pintér Jenőt, Alszeghy Zsoltot és Brisits Frigyeset jelöli a választmány, a pénztárvizsgálat megtételére pedig Gulyás Pált és Perényi Józsefet.

2. A választmány hosszabb vita után kimondja, hogy a tagsági díjat 300 K-ban állapítja meg; előfizetők 600 K-t fizessenek.

3. Ágner Lajos pénztáros jelentése szerint a Társaság vagyoni helyzete a következő. Bevétel: 14,786 K. Maradék: 13,786 K.

A választmányi ülést felolvasó-ülés előzte meg, melyen Gulyás Pál értekezett: *A könyv története Magyarországon* címmel.

Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1923 február 24-én tartott közgyűléséről. — Elnök: Négyesy László.

1. Négyesy László ünnepi beszéddel nyitja meg az ülést.

2. Dézsi Lajos *A magyar haláltánc költészetéről* szóló tanulmányát olvasta fel.

3. Alszeghy Zsolt titkári jelentését terjeszti elő, a közgyűlés helyesléssel veszi tudomásul.

4. Perényi József a számvizsgáló bizottság nevében tesz jelentést. A Társaság 1922. évi bevétele 111,255,33 K, kiadása 107,054 K, pénztári maradvány 3601,30 K. A Társaság vagyona 26,619,30 K, melyből levonva a megterheléseket, a mérlegben 90,705,70 K fedezetlen hiány mutatkozik. Javasolja a pénztárosnak önzetlen működéséért a közgyűlés köszönetét és a felmentvény megadását. Elnök a közgyűlés nevében mind a pénztárosnak, mind pedig a tisztikarnak fáradozásukért meleg köszönettel adózik.

5. Brisits Frigyes a választmányi tagok választás alá kerülő részének névsorát terjeszti elő. A közgyűlés a választmány ajánlotta névsort újból megválasztja.

Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1923. évi március 17-én tartott választmányi üléséről. — Elnök: Négyesy László.

Alszeghy Zsolt titkár jelenti, hogy a TÉBE. a Magyar Irodalomtörténeti Társaság részére 150,000 K-t folyósított. Ezért a TÉBE.-nek a választmány fejezze ki a Társaság nevében hálás köszönetét. Pintér Jenő indítványozza, hogy — mivel ezt az összeget Baros Gyula nagy buzgósa szerezte meg a Társaságnak — a választmány ezért jegyzőkönyvben fejezze ki iránta halálját. A választmány mindkét előterjesztést helyesléssel fogadta el.

A választmányi ülés előtt felolvasó-ülés volt, melyen Szigetvári Iván: *Pákh Albert emlékezete* címmel olvasott fel, Vikár Béla pedig *A magyar vers Petőfinél* c. tanulmányát mutatta be.

A felolvasó-ülés után Badics Ferenc elnöklésével a Madách-bizottság tartott gyűlést. Az elnök ismertette az országos Madách-ünnepélynek tervezett műsorát, az ország különböző kulturális egyesületei részéről tervbevett ünnepeket és azt indítványozza, hogy Társaságunk ok-

tóberi ülését szentelje Madách emlékének és azon Morvay Győző tartson a Madách-problémákról előadást. A bizottság ez értelemben határoz. Morvai Győző felveti a Madách-múzeum kérdését és felajánlja, hogy a birtokában lévő Madách-ereklyét Társaságunknak ajándékozza. Mivel azonban Társaságunknak ma erre alkalmas helyisége nincsen, Badiés Ferenc azt javasolja, hogy a köszönettel fogadott ereklyét Társaságunk letétjeként helyezzük el a főváros most létesülő Madách-múzeumában.

Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1923. évi április 21-én tartott felolvasó üléséről. — Elnök: Szász Károly.

Szász Károly elnök megnyitván az ülést kegyeletos szavakkal emlékezik meg a Társaság első elnökéről, Beöthy Zsoltról, halála első évfordulója alkalmából. Az ülésen Mohr Elemér *A hűn-monda germán elemei* és Négyesy László *Ríthmikái megfigyelések Arany János verselésében* címmel tartott előadást.

Hivatalos nyugtázás

az 1922 július 1-től 1923 április 15-ig befizetett díjakról és adományokról.

I. Alapító tagdíjat fizettek vagy növeltek: Székely I. 300 K, Vargha Z. 2000 K, Vargha Gy. 2000 K., Morvay Gy. 400 K, Stoll E. 2000 K, Alszeghy Zs. 500 K, Lechner T. 400 K, Baumgartner A. 300 K, Madarász E. 1000 K, Horváth J. 200 K, Vikár B. 1000 K, Pintér J. 800 K. — **II. Tagdíjat fizettek 1921-re:** Kováts A., Travnik I., Waisbecker E., Képes E., Edelstein B., Mixich L., Imre S., Löcsey M., Csefkó Gy., Veró L. — **1922-re:** Bakos I., Kováts A., Szabó R., Vörös L., Travnik I., Radványi S., Waisbecker E., Horváth Sz., Hadházi F., Tiba I., Zábory E., Terbóc I., Kádár F., Edelstein B., Marczinkó F., Szabó I., Balogh M., Brinda Sz., Polgár Gy., Lengyel R., Gerhauser A., Tóth L., Havas I., Sándor P., Stoll E., Mixich L., Molnár L., Imre S., Berzsenyi F., Madsar G., Ady L., Fitz J., Jinczer Sz., Harsányi I., Szerecz L., Heckenast K., Karácson A., Klug P., Hörl Gy., Liebmann A., László D., Jóba J., Ujváry Gy., Schuschny H., Csefkó Gy., Máté L., Imre L., Jausz B., Hajnóczy L., Beneik F., Waldapfel J., Bata S., Remenár E., Dittrich Gy., Balogh A., Bauer Gy., Nelky L., Tettamanti B., Werner A., Tolnai A., Apponyi S., Mészáros H., Kardos G., Travnik J., Tihanyi G., Bartha I., Rubinyi M., Kwassay S., Janó I., Gálík K., Csetényi I., Kiss I., Gálné F. I., Reichardt P., Balassa J., Sik S., Paulovics I., Bánhegyi J., Bartók Gy., Ruzsonyi B., Vargha L., Novák B., Lehel I., Veró L., Schwarc K., Timár K., Szeberényi L., Csanády S., Dobay F., Bartóky J., Zábory S., Hudovernig L., Hajdu J., Mathisz J., Szalay J., Bartalus A., Feleky B., Papp K., Schiller L., Ujváry Gy., Mitrovics Gy., Tóth L., Joó I., Vargha B., Kulcsár I., Pék K., Balogh J., Iró B., Vincze L., Springer S., Szomolányi J., Mayer J., Hein T., Vais R., Minay L., Zoltvány I., Bleyer J., Angyal D., Benkő I., Bajza J., Hoselitz Gy., Moravcsik Gy., Kienm A., Finta S., Vörös J., Andai E., Kiss M., Erdélyi L., Berzeviczy A., Karádi Gy. — **1923-ra:** Molnár L., Keresztessy A., Kollányi F., Csefkó Gy., Faragó J., Lakatos V., Ujváry Gy., Tolnai V., Gulyás P., Madsar I., Perényi J., Vajthó L., Négyesy L., Brisits F., Zsigmond F., Császár E., Szinyeci F., Szigetvári I., Varga B., Kulcsár I., Baky I., Lévy E., Emödy L., Kardos G., Radványi S., Bauer I., Sztura Sz., Karácson A., Császár E., Vilner F., Szomolányi J., Szabó I., Kis L., Szalay J., Szakács B., Binder I., Bleyer

J., Heller B., Melich J., Hadházy F., Bászeli E., Molecz B., Bene F., Balogh P., Bán A., Budaker O., Nagy A., Divald C., Lassovszky K., Fülöp S., Tiba I., Somogyi Gy., Förster A., Komjáthy A., Csernák Sz., Fráterné H., M. Szemkő A., Lékó B., Fojtényi E., Agárdy L., Németh I., Kutassy M., Werner A., Alács F., Csehely A., Fejér A., Gonda F., Ujvári Gy. (900 K), Váraljai J., Jakab Ö., Benő B., Angyal L., Király L., Lakits E., Milasin P., Csefkő Gy., Bedekovics N., Bálint J., Benczik F., Trautmann R., Sárkány A., Biró I., Timár K., Kispárti J., Németh K., Marczinkó E., Perhács S., Dióssy G., Balogh J., Szalay L., Tébóc I., Balogh A., Dénes Sz., Bayer N., Bálint N., Berzeviczy A., Papp F., Erdélyi L., Karádi Gy., Zalay M., Ujváry Gy., Szilágyi V. — **III. Előf. díjat fizettek 1922-re:** Budapesti egyet. mod. fil. szeminár., Nagykállói főgimn. ig., Mészáros O. G. Soproni f. ker. isk. ig., Budapesti II. áll. főreál. ig., Debreceni áll. főreálisk., Keszthelyi Helikon, Sárospataki ref. főiskola, Váci rk. fg. ig., Zirci apátsági könyvtár, Budapesti Ranolder int., Soproni rk. fg., Miskolci ref. fgim., Váci rk. fg. önk. k., Budapesti V., fgim., Békéscsabai ev. fg., Egri rk. fg., Kalocsai Miasszonyunk zárda, Debreceni ref. fgim., Sárbogárdi áll. fgim., Budapesti IX., áll. fgim., Soproni áll. leányisk., Szombathelyi leánygimn., Gyöngyösi áll. fgim., Debreceni egyetemi, Debreceni egyetemi m. ir. t. szeminár., Hajdúböszörményi ref. fg., Aszódi ev. fg., Budapesti Eötvös Kollégium, Budapesti Angol kisasszonyok int., Szegszárdi áll. fg., Győri f. női ker. isk., Szolnoki alispáni hivatal, Kőszegi rk. fg., Békési ref. fg., Mezőkövesdi kir. kath. fg., Jászberényi áll. fg. — **1923-ra:** Gödöllői rk. fg., Kisujszállási ref. fg., Pápai ref. nőnevelő-int., Egri rk. fg., Budapesti Tisztviselőtelepi áll. fg., Győri főreálisk., Szarvasi ev. fg., Balassagyarmati áll. fg., Szegedi 1. sz. polg. isk., Aszódi ev. fg., Budapesti Ranolder int., Képviselőház, Kőszegi reálisk., Paksi reálisk., Budapesti városi ny. kt., Székesfehérvári rk. fg., Mezőturi ref. fg., Debreceni Közműv. kt., Észtergomi reálisk., Debreceni egyetemi kt., Ceglédi áll. fg., Miskolci ref. fg., Budapesti VI., áll. leányközépisk., Miskolci kir. kath. fg., Kecskeméti rk. fg., Országos Kaszinó, Szolnoki alispáni hivatal, Soproni Rákóczi F. nevelő int., Nyiregyházi ev. fg., Kecskeméti ref. fg., Szegedi áll. fg., Kecskeméti rk. leánygimn., Tatai rk. fg., Pápai ref. főisk. kt. — **IV. Adományok:** Budapest székesfőváros 2000 K., Államsegély 25,000 K., Hadházy F. 300 K., Kecskemét város 10,000 K., Államsegély 12,500 K., Pintér J. 10,000, Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete 150,000 K. — **V. A bevétel volt 1923 április 15-ig 204,561 K.**

Dr. Ágner Lajos pénztáros.

Folyóiratunknak most megjelent füzetét csak azoknak küldtük meg, akik ez ideig tagsági díjukat már befizették. A tagsági díjak évi összegét jelen füzetünk borítékklapja is közli.

Megjegyezzük, hogy azoknak a régi rendes tagjainknak, akik fizetési kötelezettségüket a legutóbbi években pontosan teljesítették és így a jelen időpontig semmi hátralékban sincsenek, 100 korona kivételre kedvezményű évi díjért adunk egy évfolyamot, ha kifejezik a kedvezményes elbánásra irányuló óhajtatásukat.

Dr. Ágner Lajos, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosa:
Budapest, I. ker., Bors-utca 10. sz., II. em. 7.

NÉVMUTATÓ.

- Alszegehly Zsolt 38, 41.
Andreánszky Jenő 65.
Apáthy István 65.
Arady Emil 70.
Arago 33.
Aranka György 64.
Ábrahám Ernő 49.
Ábrányi Kornél 65.
Áprily Lajos 58.
Babits Mihály 48.
Badics Ferenc 39.
Balassa Ráliht 39.
Balogh Endrő 47, 58.
Bartóky József 44.
Baudelaire 24.
Bányai Zoltán 42.
Benedek Elek 59.
Berde Mária 59.
Béranger 24.
Biró Vencel 59.
Bitay Árpád 41, 59.
Börzsönyi Béla 43.
Byron 29.
Chateaubriand 29.
Coppée 25.
Csahihen Károly 41.
Csanády György 43.
Csathó Kálmán 45.
Császár Elemér 38.
Csergő Tamás 59.
Csokonai Vitéz Mihály 44.
Dante 51.
Dárday Olga 65.
Delavigne 25.
Dessewffy Arisztid 66.
Dingha Béla 44.
Dobay Mariska 66.
Dobosi Pécsi Mária 49.
Dobó Ferenc 39.
Dosztojevskij 50.
Dóczy Jenő 49.
Drasche-Lázár Alfréd 47.
Dubrovay János 70.
Erdélyi József 42.
Erdős Renée 45, 49.
Farkas Andor 42.
Ferenczi Sári 49.
Ferenczi Zoltán 40, 44.
Finta Sándor 47.
Fóthy János 43.
Földessy Gyula 41.
Gajdács Pál 44.
Gautier 24.
Gárdonyi Géza 66.
Gáspár Jenő 43.
Gellért Mária 49.
Gellért Oszkár 43.
Géczy István 46.
Gilbert 25.
Goethe 31, 50.
Görnyü Béla 70.
Graff Kálmán 43.
Gragger Róbert 39, 44.
Grexa Gyula 39.
Gyallay Domokos 58.
Gyöngyösy László 66.
György Lajos 56.
Gyulai Pál 49.
Halász Gyula 59.
Hankiss János 24.
Harsányi Kálmán 46.
Havas Aliz 47.
Heinrich Gusztáv 67.
Heltai Jenő 45, 47.
Herczeg Ferenc 45, 48.
Hevesi Sándor 46.
Hérédia 29.
Hoffmann Mária 41.
Horváth Cyrill 10, 39.
Horváth János 38, 40.
Ibsen Henrik 50.
Ivánfi Jenő 67.
Jókai Jolán 70.
Kaposy József 68.
Kazár Emil 68.
Kádár Endre 44.
Kállay Miklós 51.
Károlyi Árpád 39.
Kárpáti Aurél 48.
Kemény Simon 43.
Keszthelyi Ernő 70.
Kéký Lajos 40.
Király György 39, 68.
Király Tibor 42.
Kocsis László 43.
Komáromi János 47.
Kosáriné Réz Lola 49.
Kosztolányi Dezső 48.
Kozma Andor 43.
Kölcsey Ferenc 4.
Kristóf György 61.
Krudý Gyula 49.
Lakatos László 45.
Lamartine 24.
Lábay Gyula 70.
Lábán Antal 41.
Lázár István 47.
Leconte de Lisle 24.

- Leidinger György 39.
 Lers Vilmos 69.
 Lesage 32.
 Ligetkúti Iván 70.
 Loew Náthán Vilmos 69.
 Lőrinczy György 40.
 Lyka Károly 41.
 Machiavelli 32.
 Madai Gyula 43.
 Madách Imre 5.
 Maeterlinck 36.
 Majthényi György 47.
 Maupassant 50.
 Mályusz Elemér 17.
 Mentés Mihály 43.
 Mészöly Gedeon 46.
 Molnár Ferenc 45.
 Moly Tamás 47.
 Monna Vanna 32.
 Moreau 24.
 Móricz Zsigmond 48.
 Musset 24.
 Nagy György 69.
 Nádasdy Ferenc 39.
 Négyesy László 3.
 Németh István 43.
 Németh József 70.
 Nyireő István 71.
 Nyirő József 58.
 Oláh Ferenc 59.
 Oláh Gábor 40.
 Ólvedi László 42.
 Palágyi Lajos 43.
 Papp Ferenc 40.
 Pataky József 41.
 P. Pál Ödön 43.
 Pekár Gyula 47.
 Petőfi-Almanach 40.
 Petőfi könyv 40.
 Petőfi Sándor 5, 24.
 Pintér Jenő 44, 46.
 Pusztai Béla 71.
 Radványi Sándor 43.
 Rajka László 31.
 Rákosi Jenő 51.
 Rákosi Viktor 48.
 Reményik Sándor 58.
 Retey Ádám 39.
 Révész Béla 41.
 Richepin 25.
 Rostand 27.
 Rousseau 29.
 Rubinyi Mózes 40.
 Sainte-Beuve 25.
 Sajó Sándor 44.
 Salgó Ernő 41.
 Salgó Sándor 71.
 Sardou 36.
 Schöpflin Aladár 47.
 Screstély Béla 58.
 Shaw Bernhard 30.
 Sik Sándor 46, 51.
 Strindberg 50.
 Sully Prudhomme 29.
 Surányi Miklós 47.
 Szabó Dezső 48.
 Szabó Lőrinc 51.
 Szávay Gyula 46.
 Szegedy Rezső 69.
 Szekfű Gyula 39.
 Szemere György 44, 47.
 Székely László 43.
 Szigetvári Iván 40, 64.
 Sziklay János 43.
 Szini Gyula 41.
 Szombati-Szabó István 58.
 Szomory Dezső 45.
 Takáts Sándor 39.
 Támedly Mihály 51.
 Temesváry János 59.
 Tersánszky Jenő 47.
 Tolnai Vilmos 38.
 Tompa László 58.
 Tordai Ányos 44.
 Tóth Árpád 43.
 Tóth Gyula 43.
 Tóth László 42.
 Thury György 39.
 Vargha Gyula 43.
 Vályi Nagy Géza 43.
 Váradi Antal 69.
 Veér Imre 43.
 Verlaine 24.
 Vermont 33.
 Voinovich Géza 40, 44, 46.
 Vörösmarty Mihály 5.
 Walter Ernő 46.
 Wilde 32.
 Zola 50.
 Zoványi Jenő 39.
 Zrinyi Miklós 39.

TARTALOM.

	Lap
Tanulmányok.	
<i>Négyesy László</i> : Elnöki megnyitó beszéd	3
<i>Horváth Cyrill</i> : Középkori magyar versek	10
<i>Mályusz Elemér</i> : Toldi Miklós Olaszországban	17
<i>Hankiss János</i> : Ábrányi Emil és a franciák	24
<i>Rajka László</i> : Molnár Ferenc Ördögéről.....	32
Tudományos irodalom.	
Összefoglaló szemle	38
Szépirodalom.	
Összefoglaló szemle	42
Folyóiratok Szemléje.	
Beszámoló tizenhárom folyóiratról	52
Figyelő.	
Az erdélyi magyar irodalom	56
Magyar nyelvi és irodalomtört. előadások a kolozsvári egyetemen..	61
Jelenségek	63
Az utolsó budai basa	64
Elhunytak	65
Új könyvek.....	71
Társasági ügyek	77
Névmutató	86

Felelős szerkesztő és felelős kiadó : Pintér Jenő. Budapest, I., Attila-u. 1.
Franklin-Társulat nyomdája, Budapest, IV., Egyetem-u. 4. Nyomdaigazgató : Géczy Kálmán.